

J. KÖLER

ITAALLANNA

OLLI ON ILLUSTREE- RITUD KUUKIRI

SISU:

- R. TIITUS: TARTUMAA II. LAULU-
PEO ÜLDJUHID (Joon.)
L. NEUMAN: TARTU MUUSIKAPÄEV
1909
M. DAHLSGAARD: KIRIKUTINA
(Novell)
ALFR. VAGA: JOHANN KÖLER
A. KALLAS: TANGERI VANGIS (Pilt.)
K. TSAPEK: KIRJAD INGLISMAALT
R. PARIS: HISPAANIA HÄRJAVÖIT-
LUSTEL (Autori joonistised)
R. SIRGE: STOKHOLMI MÄARATU
REKLAAMPLAKAT (Piltidega)
H. KOMPUS: I. EESTI TRÜKITÖÖDE
NÄITUS
VOLD. VAGA: T. KUNSTIMUUSEUMI
VÄLISMAADE KUNSTI OSAK.
B. LINDE: TALLINNA KUNSTIKIRI
G. SUITS: PEREKONDLIK KOIDULA
W. v. WISTINGHAUSEN: ANDEKUS
JA RUTIIN
EDG. KANT: MARSEILLE'I VANA
SADAM (Piltidega)
H. VISNAPUU: KIRJANDUSLIK
KAHEKEELSUS
JOH. AAVIK: MÖNED KEELELISED
SOOVID
REPRODUKTSIOONE
12 KUNSTNIKU TEOSTEST

HINNATA KAASANNE
„LAHTISED LEHED“

SISU:

- R. KIVIT: TALUEMA ARU-
LAST (Pilt)
J. VAHTRA: RÄNNAKUID
VÖRUMAAL
J. MÄGISTE: KAHEST
MUISTSEST EKSOOTILI-
SEST VÄLISEESTLASEST
MAG. SIIKANIEMI: LUU-
LEKUNSTIST
H. MASING: VAATLUSI
MAAILMALE TEOLOOGI
SEISUKOHALT
O. RÜTLI: CEYLONI JA
INDIA
J. AAVIK: MÖNINGAID
UUSI SÖNU

NR 6

JUUNI

1930

Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat 1. köide Tähed A—M. XXIV + 560 lk.

Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat 2. köide Tähed N—Rio. Lk. 561—1120.

E. õigek.-sõnar. on ainus usaldatav juhised eesti keele tarvitamiseks nii kirjas kui sõnas. Juba 1925. a. teatas Haridusministeerium ringkirjaliselt, et *E. õigek.-sõnar.* tuleb võtta aluseks nii koolides kui asutistes. *E. õigek.-sõnar.* on ka igapähele kättesaadav, kuna suurusega võrreldes on hind erakordselt madal — kummagi köite hind 4 kr., nahkköites 6 kr.

Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat 3. köide Tähed Rio kuni lõpuni.

On trükitis ja ilmuvad poognad saadetakse ettetellijatele kätte: 35 trükipoogna eest tuleb tellimisraha 4 kr.

Keele õige tarvitamine ei tee enam raskusi, kui on käepärast *E. õigekeelsuse-sõnaraamat* ning arvestades eesti keele õigekirjutuse kõikevat olukorda, on tarvis, et see igapähele oleks käepärast.

L. Villecourt: Stantsuse-estsi sõnaraamat

Sisaldab hääldamise juhised, lühikese grammatika ja ligi 30.000 sõna, nende hulgas palju kõnekäände, mõistevarjundeid ja oskussõnu. Sõnaraamatu eestikeelse osa on läbi vaadanud keeleteadlane E. Muuk. 648 lk. Kalingurköites. Hind 9 kr.

Botaanika oskussõnastik

Saksa, ladina, vene ja eesti keeles, ühes eesti- ja venekeelsete oskussõnade registriga. 64 lk., hind 1 kr. 75 s., kalingurköites 3 kr. 75 s.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus — Tartu, Lai tän. 35, telef. 601

Kerge on hea perenaine olla kui tarvitusel taimevõi

PRIIMA

TAIMEVÕI

PRIIMA

TAIMEVÕI-JA ÕLI TEHASED
A/S "EXTRAKTOR" TALLINN, TELLISKIVI 9. Kõn. 29-03.

(Vt. „Lahtised Lehed“ lk. 13—15.)

Meeldiva näojume ja terve väljanägemise

saavutate, tarvitades kreemi

Regina Extra

rasvaga — öiseks,
rasvata — päevaseks tarvitamiseks

II. TARTUMAA LAULUPEO ÜLDJUHID

R. Tiitus

JUHAN AAVIK

JUHAN SIMM

Leenart Neuman

Tartu muusikapäev aastal 1909

MEIL on hakatud tegema vahet üldlaulupeo, maakondade laulupidude, laulupäevade ja viimaks muusikapäevade vahel. Vahet tehakse tihti ainult nimetuses, kuid peo sisu, eriti selle muusikalist kava, tema kvaliteeti puudutamata. Veel rohkem: isegi peo tõelikkude dimensioonide küsimust kui ka mõju, mis see avaldanud, selle tähendust ja tähtsust ei ole üldse arvesse võetud. Silt on otsustandvaks muutunud, mitte kaup ise, peaksime ütlema praegusel „majanduse ajajärgul“! Muide, kui see majandus ise kogu ilmas poleks nii mädä!

Meil on hakatud üldlaulupidudeks nimetama kõigist Eestis peetuist järgmisi üheksat: esimene (1869) Tartus 800 lauljaga; teine (1871) Tartus 1.070 lauljaga; kolmas (1880) Tallinnas 852 lauljaga; neljas (1891) Tartus 2.000 lauljaga; viies (1894) Tartus 4.000 tegelasega; kuues (1896) Tallinnas 5.000 tegelasega; seitsmes (1910) Tallinnas 10.000 tegelasega; kaheksas (1923) Tallinnas

13.000 tegelasega ja üheksas (1928) Tallinnas üle 14.000 tegelasega.

Sellest vahepeal ametlikuks saanud laulupidudekalendri lugemise viisist näeme, et kuni aastani 1894 on Tartu domineerivalt eesti „üldlaulupidude“ kohaks, 1896. aastast peale aga ainult Tallinna, nii siis juba 34 aastat.

Et see arvamise viis on puudulik, kui võtta arvesse meie laulupidude tähtsust, nende muusikalist eeskava ja isegi välis-dimensioone, on selge. Silma puutub kõigepealt suur auk aja suhtes: kas siis aastate 1896 ja 1910 vahel ei sündinud mitte midagi, mis ka selalal nimetamisväärt? Pealegi kus enne seda peeti üldlaulupidusid paari-aastaste vaheaegadega. 1910. aasta laulupeo kohta loeme „ametlikes“ laulupeojuhtides ja nüüd juba viisiks saanud laulupidude ajaarvamises, et tol korral „eeskavas olid ainult eesti laulud“, kuna aastal 1896 oli 30 laulust

14 eesti kompositsiooni. Kas siis a. 1910 alles esimest korda ainult eesti kompositsioonid? Teame ju, et aastal 1910 Tallinnas laulupeo ajal korraldati sümfooniakontserte, suurte vokaalhelitööde ettekandeid ja solistide kontserte. Kas seegi suur pööre ja paremus, võrreldes seniste laulupidudega, tuli äkki? Vähemalt ilma siduva lülita, kui mitte isegi algatusega mujalt?!

Kui toetuda kas või ainult oma isiklikele mälestustele, siis peab kohe ära märkima: juba käesoleva sajandi alul rääkis Pärnu mõjuvalt kaasa meie laulupidude ajaloos. Mitte ükski et üldkoor J. Kappeli ja K. Tärnu pu asjatundlikul ja andelisel juhatusel pakkus peente varjunditega mõjuvat suurkoori laulu, vaid ka võidulaul üksikkooride vahel tõendas koorilaulu edendamist tol ajal. Kuid erilise rõhuga tuleb nimetada Haydni *Loomise* esmakordset ettekannet eesti keeles Pärnu kirikus 1902. aasta laulupeo puhul K. Tärnu juhatusel. Solistideks olid neiu Matilde Sinkel (pärasine proua Lüdig) sopranis, hra M. Goltisson (juudi soost tuntud muusik Peterburist) tenoris ja soomlane bassilaulja H. Frey, end. Maria Ooperi laulja Peterburis. Orkester oli täiendatud Pärnu linna orkestriga ja laulukoorile oli *Loomise* kätte õpetanud G. Hellat.

Ühendatud laulukoori oli lauljaid kaugelt üle Pärnu maakonna piiride kokku tulnud, nii olid võidulaulu võitjate hulgas ka Viljandi mehed ja Tartu seminaristid. Seega ületas seegi unustusse jäänud „Pärnumaa“ või „maakonna laulupidu“ nii oma eeskava sisukuse kui ka ettekande võimete poolest mõnegi ajalukku jäänud „üldlaulupeo“.

Erilise tähenduse ja tähtsuse omab aga Tartu muusikapäev 21. juunil 1909. Oma väliselt tagasihoidliku nimetusega on ta varju jäänud, nagu jääb väliselt varju delikaatne inimene küünarnukimehe kõrval. Oma töö ja tuumaga, samuti kogu ettevõtte intensiivsuse kui ka selle mõju poolest nii muusikaliselt kui ka rahvuspoliitiliselt 1909. aasta raskel vene reaktsiooni ajal jääb see Tartu muusikapäev tähtsamate hulka kõigi meie laulu- ja muusikapidustuste seas.

Millise spontaansusega tol ajal selline ettevõtte võis kasvada ja otse suggereerivat jõudu ja hulkasid laiaili pildatud pindaladelt koguda, näitab kõige selgemini Tartu muusikapäeva vähenõudlik, tagasihoidlik saamise lugu ja ta lõpuks väljakujunenud suurehitus ning selle mõju.

Kuna eelkainud „üldlaulupeod“ olid seotud algusest peale väliselt kõlavate nimetuste ja põhjendustega (muidugi tolleaegsete olude sunnil), nagu „Aleksander III. 10-aastase valitsemise puhul“, „Nikolai II. kroonimise mälestuseks“ jne., oli siin põhjus näiliselt palju tähtsusetum, kuid sisuliselt seda enam meie haridusesse lõikav.

Tartu muusikapäeva mõte tärkas ühel *Vanemuise* seltsi koosolekul 1909. aasta alul, kus oli kavatsatud vähenõudlik „maakonna kontsert“ Tartu suveorkestri, muusika toetuseks. Oli tarvidus muusika järele ja arusaamine selle tähtsusest rahva elus, mis tänapäev, kus koolist kavatsetakse lauluõpetust välja tõrjuda, eriti terava kontrastina tundub. Selle *Vanemuise* koosoleku järele loeme 3. veebruaril 1909 *Postimehes* nr. 27 järgmist:

„Ei puudunud ettevaatlikka hääli, kes hoiatasivad, et lühikese aja päälle vaadates ettevalmistusega vahest mitte valmis ei saada. Kuid natukese vaidlemise järele jõudis koosolek ometi pea ühemeelselt otsusele, et maa-

konna kontserdi toimepanek mitte ainult tarvilik ei ole, vaid ühtlasi võimalik. Maakonna kontserdi sissetulek peab seks minema, et Tartus suvekuudel „Vanemuise“ aias orkestrimuusika laiematele ringkondadele odava maksu eest saadaval oleks. Mitte ükski linnalased, vaid ka maa elanikud, kes hääst muusikast lugu peavad, saavad suvekontsertidest iseäranis pühapäeviti „Vanemuise“ aias osa. . . .

Maakonna kontserdil Tartus oleks siis kahekordne tähendus: esiteks peaks tema muusikaarmastajaid linnas ja maal tööle panema ja seega muusikaelu rahva keskel äratama; teiseks aitab tema hääst muusikat laiematele rahvaliikmetele kättesaadavaks teha. Oleme kindlad, et Tartu maakonna kontserdi mõte kõikide hulgas, kellel muusika vastu südames sooja, rõõmsat vaimustust äratav.

Ja see oleks nüüdse tinaraske halluse päevil enam väärt kui suur võit I. võidulaenu väljaloosimisel.“

Juba siin esialgses ajalehe teadaandes oli selgesti välja öeldud, et „maakonna kontserdi“ ülesanne on puhtal kujul muusika edendamine ja et isegi aineiline ülejääk sellest läheb muusika heaks. Aga lõpplause annab ühtlasi ka aru, milline oli tolleaegne 1905. aastale järgnenud reaktsioon oma „tinaraske halluse päevadega“, millesse puhastavat äikest toob „rõõmus vaimustus“ ja mitte loosi võit. Kontrastiks sellele praegused ainuõndsakstegevad (pigemini — põrgusse viivad!) „majanduse“ ja „kokkutõmbamise“ kalkulatsioonid!

Kuid pöörame kogemata vahele tikkunud lüüriliste kõrvalhüpete järele tagasi selle juure, mis siis kavatsatud „maakonna kontserdist“ sai. *Postimehes* nr. 32 loeme juba ettevalmistusest:

Maakonna kontserdi toimkonna koosolek olnud 5. veebr. „Vanemuise“ ruumides ja toimekonna juhatusesse valitud: J. Tõnisson — juhatajaks ja dr. Koppel — juhataja asetäitjaks. „Otsustati maakonna kontserti 21. juunil ära pidada. Muusikakomisjoni, kelle ülesandeks on eeskava välja töötada, valiti: Paula Brehm, proua A. Hellat-Lemba, G. Hellat, A. Jürgenstein, A. Läte, S. Lindpere, L. Neuman, M. Saar, J. Simm ja V. Tamman. Järgmisel päeval astus muusikakomisjon A. Läte juures kokku ja töötas eeskava välja. Koorilaulusid valiti 7 — kõik Eesti heliloojate tööd. Pääle selle orkestrimäng ja siis veel Mendelssohni „Athalia“ koori, soolo ja orkestrile. Kontserdi päeva õhtul tahetakse „Vanemuise“ saalis solistide-õhtut toime panna, et koorilauljatele võimalust anda kunstlaulu kuulda.“

Ka see lühike ajalehe sõnum räägib ikka veel ainult „maakonna kontserdist“. Kuid ettevõtte laiaili paisumise pärm on juba külvatud. Mitte ükski, et toimkonna korraldavaiks juhtideks on valitud 1894. aasta laulupeo mõlemad korraldavad juhid, vaid ka muusikakomisjoni on kutsutud kõik tol ajal saadavad jõud, isegi väljaspool Tartut. A. Läte juure kokku astunud muusikatoimkond on ka „revolutsionäärseid“ otsusi teinud: kuigi kvantitatiivselt vähe koorilaulu, kuid kõik eesti komponistid. Mendelssohni *Athalia* koorile, soolole, orkestrile pidi esmakordselt ühendatud laulukoore ka suure helitöö kallale rakendama. Ja mis „orkestrimängust“ 21. juunil 1909 sai, see selgub allpool.

Ja 26. veebruari *Postimehes* on saanud maakonna kontserdist juba „muusikapäev“. Seal loeme esimese juhtkirja kohal pealkirja „Laulupidu asemel“. —

„Rahvaelus tuleb jõudusid ka väiksemal määral tööle panna, et vaibumist ei sünniks. Nõnda on siis meie arust üsna õige mõte, sündsäl puhul kohalikka muusikapäevi elule kutsuda, kuhu osavõtjaid kaugemaltgi ilmuks, kus aga ülesanded kitsamad, kulud vähemad ja korraldus lihtsam. Kõik rõhk langeb siin just muusika päälle, mispärast võimalik on üksikutes asjades seda täie-

likumat pakkuda. Oleks võimalik olnud ettevõtet maakonna-laulupiduks välja hiiüda. Eelpool avaldatud põhjustel peab sellest muusikapäev saama.

Mis Tartu muusika päeval hulga poolest puudu võib jääda, seda tasub põhjalikult us.“

Kuidas siis see kohaliku „maakonna kontserdina“, või pärast kohaliku „muusikapäevana“ mõeldud ettevõtte paisus, peale selle kui ainult möödaminnes oli öeldud, „kuhu osavõtjaid kaugemaltki ilmuks“, näitavad järgmised andmed: lauljaid ilmus ühiskoori üle kolme tuhande, neist mitte üksi üle kogu Eesti, vaid põhjast võttis osa ka Kroonlinna koor ja lõunast Liibavi koor, teistest rääkimata. Milline meeolelu sel peol valitses, milline oli ta rahvuspoliitiline ilme ja tähtsus, kuidas seal rahva vaimustuslained kõrgele lüüid, eriti peale toimikonna esimehe lõppkõnet, sellest on jutustanud juba n. r. kirjutaja koguteoses *Vanemuine 1865—1925* ja F. V. Mikkelsaar *Laulupeo albumis* 1928.

Erilist tähelepanu nõuab aga Tartu muusikapäev puht muusikalise küljest vaadatuna. Nagu ta algusest peale muusika teenistusse oli seatud, nagu ülaltoodud ajalehe väljalõiked näitavad, nii oli erilist hoolt ja jõudu kulutatud „põhjalikkuse“ suhtes just puht muusikalisele küljele. Meie laulupidude arvustusega olid käinud kaasas põhjapanevate muutustega positiivsed ettepanekud ja pikemad kirjutised R. Tobiase sulest. Mitte üksi viimasel ajal, vaid juba sajandi alul on A. Läte arvustavalt suhtunud nii laulupidude ettevalmistuse viisidesse kui ka nende kavadesse. Mart Saare ilmutamisega meie laulukomponistide hulka, tema teadlik ja sihikindel teeraiumine eesti rahvusliku muusika suunas, lõpuks kogu ajavaim 1905. aasta ümber, meie rahvuslikud üldkultuurilised ettevõtted, nii kooli, kultuuri, eriti ka kunsti alal evolutsioon, reformid kui ka murrangud — kõik see oli selle sajandi alul loonud vaimutegevuse intensiivsuse ja elevuse, mis pidi mõjuma ka meie laulupidudesse, õigemini Tartu muusikapäevasse, mis oli esimene sellesse ajajärku kuuluv selline ettevõtte. Nii tulidki kavasse järgmised põhimõttelised, enam-vähem radikaalsed reformid: laulukooridele antakse *a capella* lauluks ainult eesti kompositsioone. Kuna ettevalmistuse aeg lühike, siis tuli arviliselt piirduda 7 lauluga. Need olid: Läte — *Prii on jälle meie rahvas*; Tobias — *Varas, Kappel — Jaani õhtul*; Lüdig — *Laevnik*; Kapp — *Mu süda*; K. A. Hermann — *Isamaa ilu hoieldes* ja M. Saar — *Mis mulle meeldib*.

Lühike aeg sundis piirama laulude arvu; samuti võeti arvesse ka laulude raskust. Kuid põhimõtte oli läbi viidud: esimest korda ainult eesti laulud. Põhimõtteline muutus oli ka kavas — suuremast teosest osavõtmine ühendatud kooridel. Siin jäeti vabadus valida, kes kooridest tahab ja suudab Mendelssohni *Athalias* kaasa laulda.

Radikaalseim otsus oli aga: pasunakooride mängu väljajätmine, arvestades nende tolleaegse vähese võimusega, samuti nõrga repertuaariga, ja asemele panna sümfoonia-orkester sümfoonilise eeskavaga.

Sellest selgub, et muusikapäeva nimetus ei tähendanud mitte üksi peo piiramist aja suhtes, koondades pidu kolme päeva asemel ühele päevale, vaid uus nimetus pidi ühtlasi ära märkima, et ta muusikalisel rohkem tahab pakkuda kui senised laulupeod.

Kui küsimus jõudis muusikajuhtideni, siis ei pörga-

tud ka siin tagasi välistest raskustest ega seotud end majanduslikkude kalkultatsioonidega, vaid kutsed saadeti kaugele üle kodumaa piiride: Astrahani Artur Kapile ja Peterburi Mihkel Lüdig'ile.

Kui siis muusikapäev ise kätte jõudis, olid ülesantud 3.000 lauljat koos, oma 7 eesti laulu peas ja südames. Mitmed koorid võtsid osa ka *Athalia* ettekandest. Sümfooniaorkester, mis koostus *Vanemuise* suveorkestrist ja Tartu linna orkestri mängijaist, sisaldas kavas peanumbrina Beethoveni viienda sümfoonia ja peale selle Sibeliuse *Finlandia*, Wagneri *Tannhäuseri* uvertüüri ning eestlaste Lüdigi ja Tobiase sümfoonilisi töid.

Õhtul oli Põllumeeste Seltsi näituse suures hoones, mis lauljatest täis kiilutud, solistide kontsert, kus esinesid kunstilauljad Aino Tamm ja Paula Brehm, klaveril Th. Lemba, trombal Juhan Aavik, metsasarvel V. Tago, viiulil A. Liiv ja oboel V. Luts.

Esmaspäeva õhtul korraldati *Athalias* „Vanemuise“ saalis ja samas esinesid ka mõned solistid.

Et seega oli Tartu muusikapäeval eriline silmapaistev osa, et tema muusikalised nõuded ja piirid olid palju laiemad, tohiks olla nüüd küll selge.

Et siin radikaalsete reformide hoos isegi kaugele mindi, näitas sümfoonilise eeskava toomine peaaegu täiesti lahtise taeva alla, sest muusikapäevaks kokku löödud laululava ei suutnud ju pakkuda minimaalseidki akustilisi soodustusi sümfooniaorkestri ettekannetele.

Järgmisel aastal (1910) korraldas Tallinna peo, mis nüüd VII. üldlaulupeo nime all tuntud. See toimus 1909. aasta muusikapäeva põhimõtetel, kuid ettevalmistuse lühikese aja tõttu kannatasid siin natuke liiga radikaalselt võetud ülesanded. Ka siin võeti kooridele eeskavasse ainult eesti helitööd, kuid mõned raskemad, nagu Saare *Veel pole kadunud kõik* pidid täiesti ära jääma, kuna näiteks Tobiase *Noored sepad* suurele osale kooridele olid käinud üle jõu. Kuid Tartu kogemused sümfoonia-orkestriga olid Tallinnas juba paranduse toonud: neid ei korraldatud mitte lahtistel laululavadel, vaid kinnises ruumis. Samuti olid suuremad teosed Schumanni *Paradiis ja Peri* ning Mozart'i *Requiem* ainult mõnele koorile määratud kinnises ruumis ettekandmiseks. Nii kantigi Mozarti requiem Kaarli kirikus ette, kuna Schumanni oratoorium jäi ette kandmata.

Ka 1910. aastal, nüüd, nagu viisiks saanud, VII. laulupeoks nimetatud ettekandeid juhatasid A. Kapp ja M. Lüdig, oma klaverikontserti A. Lemba. Tõsi, siin oli küll suur osavõtjate arv — 10.000 — Tartu muusikapäeva kõrval ülemaalse üldlaulupeo ilme andnud, kuid see ei vähenda mitte seda suurt põhimõttelist ja põhjapanevat tähendust, mis Tartu muusikapäeval oli muusikalisel.

Seda tõendavad ka juba tol korral kohe peale Tartu muusikapäeva saadetud 2 kirja, üks A. Läte, teine R. Tobiase sulest.

A. Läte kirjutab Pärnust: „Tartu muusikapäevaga algab uus ajajärk eesti laulupidudel — kus ühendatud jõud oma osavust suuremate helitööde kallal katsuvad. Mingu see katse hästi korda ja elustagu ta meie laulu ja mängu.“

Kuigi ses sihis otsused ei ole veel edasi mindud, on selge, et Tartu muusikapäeva poolt näidatud suunas on juba liigutud ja minnakse veelgi edasi.

Marius Dahlsgaard

K i r i k u t i n a

Üks lugu pildi- ja kujutormide päivilt

Daani keelest tõlkinud Aino Suits

KÕIGI maade rahvamuistendites on n. n. kirikutina! tähtis osa — ka daani rahvajuttudes. See lugu, mis siin jutustatakse, ei ole Daanist. Aga see lugu teab igatahes vesta sellest, kuidas kirikutina kord päästis ühe ilusa vana kiriku rüüstamisest ja säilitas selle kunstivarad, nii et need veel tänaselgi päeval on rõõmuks järeltulijatele.

Meie kirjutame a. 1524 ja oleme Tallinnas. Seda linna nimetavad daanlased, rootslased ja sakslased küll Revaliks, aga maa omad lapsed — võõraste rahvaste rõhutatud eestlased — kutsuvad Tallinnaks, ja see ongi linna ilusam nimi. See sai alguse a. 1219, kui Valdemar Võitja mehed ehtasid kindluse vana linnuse kohale, ja saksa kaupmehed püstitasid oma kabapoed kindluse müüri äärde. — Tallinn tähendab daanlaste linna ja see jääb linna nimeks tulevail päivil.

Pim! Pom! Pim! — — — Pim! Pim! Pim! Esiteks hakkas Niguliste kiriku väike ja siis suur kell lööma messile.

Uhkete linnakodanikkude õlgadelt laskusid kallist kalevist mantlid sooblinahast äärtega ja kraega või olid neil niisama kallihinnalised kuued eht vlaami kalevist või sametist. Neile seltsisid aulised proudad Venest või Soomest toodud oravanahkseis kasukais, palistatud kärba- või ilvesenahaga. Nad väljusid oma majade eeskodadest tütarde ja poegadeka, sellide ja tüdrukutega koos, nii nagu kohane oli linnakodanikele, kes messile läksid.

Aga ei olnud kuigi palju rahvast kirikuteel sel hilis-aastapäival, nagu muidu harilikult oli olnud. Need aadlihärrad, kes täna messile läksid, kandsid küljel relvu ja seda mitte ehtimiseks. Kaasas olid päris löökrelvad, mis rohkem kui üks kord olid kohanud vastase mõõga tera vastu.

Üldiselt valitses kogu linnas ärevus. Ei olnud küll mitte midagi näha — mitte midagi kuulda. Rahutust oli tunda, aimata ja karta, ja seda võis rohkem lugeda nägudelt kui kuulda kõnelustest.

Rikas sepp, meister Bues, tuli oma tüdarta käe alt kinni hoides välja Sepa uulitsast. See tütar oli tema silmatera ja tema elu rõõm. Tema ema uinus hauakivi all Niguliste surnuaias lõunapoolse tee ääres. Meister Hinrik oli kaotanud naise, kui sündis Trude. Trude ehk Trudchen, nagu teda kogu Tallinna kutsus, oli isa uhkuseks. Nüüd ta oli neliteistkümmend aastat vana.

Meister Hinriku ja Trude taga astus kaks selli, Gert ja Johan. Aga sellidel olid sünged näod ja nad näisid vahtivat ja piiluvat neid aknaid, millede luugid olid lahti paisatud, ja neid väravaid, mis seisid ammu.

Õpipoiss, nupukas Peeter Bückert, kes kokku kaks aastat oli olnud meister Hinriku majas lukusepa ametit õppimas, kõndis sellide taga nagu kord ja kohus. Temal oli õige uulitsapoisinägu, ja ta oskas leiutada kõige ime-likumaid asju. Ta oli olnud Trude ustavaim mänguseltsiline, ja ta oli olnud see, kes häält tegemata oli võtnud kanda nii hästi süü kui löögid, kui Trudchen kord lusti-

liselt palli mängides oli löönud katki kalli klaasruudu saali suures pildiaknas. Meister Hinrik oli vali, ja Trudegi sai vahete vahel tunda tema rasket kätt.

Too päev oli Peetri kangelaseks teinud Trude silmis.

Aga vaata, kas see hull poiss nüüd oskas käia korralikult ja viisakalt messile nagu teised! — Tema koht oli nende kahe selli taga ja sääl ta pidi püsima. Aga selle asemel ta jölkis ühelt poolelt teisele ja sarnanes koerale, kes peab jälgima peremeest ja teab, et peremehe kepp seda puudutab, kes ta ette jookseb.

Trude, kes käis isa käele toetudes, ei võinud olla taha vaatamata. Tal oli tundmus, nagu oleks Peeter temale tahtnud midagi teatada. Meister Hinrik surus säälsamas ta kätt kõvasti. Noorukene tütar pidi aru saama, et kui tema isa oli kirikuvõõrmünder, siis pidi temagi käituma väärakalt ja viisakalt.

Trude käänas jälle päa, ja seekord oli tal juhuse näha Peetri nägu. Peeter virildas seda üsna inetult, ja tema nina, mis oli eriliselt liikuv suure harjutuse tõttu, väändus Gerti poole. Et paremini näidata, mis ta mõtles, pistis pikk helepunane keel ta suust välja ja see viipas kõige tarviliku selgusega sepaselli poole. Siis Peeter kadus nagu väik pooleldi teise sepaselli taha, pooleldi selle kõrvale. Selle selli nimi oli Johan ja tal olid ehtsad kõverad sepasääred. Tema juures kordas Peeter samu imelikke märguandeid, aga seekord näidates vastupidisele poolele.

Nüüd pigistas meister Hinrik juba tõsiselt. — See mõjus igatahes Trude haprale käevarrele.

„Sinu kombed on viisakuse vastu. — Mitte sugugi nagu kirikuvõõrmündri tütrele on kohane,“ pomises ta. „Pöördud sa veel üks kord taha poole, saad sa piitsa, kui koju tuleme, ja siis pead selle päeva lõpetama ärklitoas! Pane tähele oma hoolimatust, Trudchen!“

Trude võis juba selgelt tunda valu oma sõrmeotsades. — Nüüd, kus ta oli suuremaks sirgunud, ei antud talle enam vitsu sinna, kus oli see õige koht, vaid tema sai peksu maitsta peopessa, ja see oli halb. — A. 1524 arvati, et see, kes oli tagasihoidlik vitsaga, saatis oma poja ja tütre hukka.

Kui nad saabusid kirikueeskotta, oli sääl palju kirikunõukogu ja linnavalitsuse liikmeid, kaupmehi ja sumptimeistreid, kes teretasid meister Hinrik Buest austusega, mis talle kuulus kirikuvõõrmündrina. — Peeter kasutas silmapilku. Nagu angerjas pugest ta pühitsetud veeanuma ja ümberseisjate jalgade vahelt läbi ja tõusis natuke eemal Trudest püsti.

„Ära pöördu! — Kuule! — Tarvita oma eeslikõrvu! — Midagi on teoksil. Pildihävitajad katitsevad täna õhtul Niguliste kiriku tungida. — Nad raiuvad kõik kujud, maalid ja ilustised maha. — Gert ja Johan lähevad kaasa!“

„Või seepärast oligi nende ilme nagu rõõvlitel?“ sosistas Trude.

„Jah, see on tõsi! — Meister Hinrikut peab hoia-
tama! — Mina ei julge!“

„Kust oled siis sina seda teada saanud?“

„Mina tean seda! — Kas sellest ei ole küllalt?“

Korraga Peeter kükitas maha ümberseisjate vahele, laiad mantlid ja palitud, kasukad ja kohevil undrukud var-
jasid ta täielikult.

„Rääkisid sa kellegagi, Trude?“ sosistas meister
Hinrik karmilt.

Aga Trudchen ainult vaatas isa otsa oma suurte
murelikkude silmadega, need olid nii süütud nagu tuvi
omad. — Siis astusid nad kiriku, perekonna istekohale,
see kandis kolme kullatud ripplukku, Bues sugukonna
märki rohkem kui saja aasta vältel.

Ei Peeter ega Trude suutnud süveneda messi ega
kehaka paatri ladinakeelsete palvete kuulamisse.

Isegi kooripoiste harjutatud hääled ja kütkestavad
helid ei suutnud tungida nende kõrvu. — Trude pilk jäi
kestvalt peatuma Püha Nikolai kujule, kes aastasadu oli
vaadanud usklikkude nägudele alla, kui need põlvitasid
hardas palves.

Peab ta nüüd tõesti pildiriüstajate, nende metsikute
taltsutamata Lutheri usku pildihävitajate poolt maha
tõugatama?

Peeter ei mõelnud palju Püha Nikolaist. Ta istus
ja vaatas toredaid kroonlühtreid ja teisi selletaolisi asju.
Mõned olid väsest ja ärtsist peenelt väljatöötatud, teised
olid nii kunstipäraselt taotud, et Peeter kuidagi ei suut-
nud uskuda, et tema ise kunagi saaks nii osavaks omal
alal, et suudaks valmistada midagi selletaolist.

Püha Antoniuse kabelis oli parajasti valminud paksu
maali suurus pilt. See kujutas surma, kes tantsib nii rikka
kui vaesega, nii talupoja kui ka linnakodanikuga — kuul-
davasti maalitud kaunis sarnaselt nagu vastav pilt Maarja
kirikus Lüübekis.

Kas pildiriüstajad nüüd kõik selle pidid hävitama?

— — —

MESS oli lõppenud. — Meister Hinrik Bues läks oma
armastatud naise ilusa epitaafiumi ette. — See oli maks-
nud oma 200 reini kuldnat, ühelgi rüütliproual polnud ilu-
samat, aga tema Gretchen oli ka sama palju väärt nagu
kümme sellist suursugu saksa rüütliprouat, ja isegi tosin
korda rohkem.

Siin tema pidas oma jumalateenistust pühapäev püha-
päeva järele, tulbastus kangeks Trude seistes tema kõr-
val, kuni kõik olid kirikust väljas. Läks siis nagu see
kohane kirikuvöörmündrile, kes oma tööd oskab, ise vii-
masena välja, keeras suure läikivaks hõõrdunud võtme
kolm korda lukus ümber. Ja kõndis kodu poole, kus sel-
lid ja õpipoisid, majatalitaja ja tüdrukud ootasid püha-
päevatoiduga, millesse kuulus rasvane härjapraad, kala,
kapsas ja keedetud naerid, joomiseks kangeks käärinud
saksa õlu, mida kutsuti m u m m e k s, kui nimelt ei olnud
mõni suurem pidupäev või Bues perekonna tähtpäeva, sest
siis tuli lauale reinvein hõbekannus.

Kirik oli tühi. Trude seisis oma isa kõrval, nagu
ta seda oli teinud sest kasvueast saadik, kui ta võis isale
saatjaks olla. Peeter Bückert ronis ühte kirikutooli tema
taga. Vastu oma tavalist harjumust ei olnud ta täna
nende seas, kes esimestena lahkusid kirikust.

„Isa! Isa! — Kuulake mind!“ sosistas Trude ja
tõmbas seda valjut meest käiksest.

Meister Hinrik vaatas luuravalt ringi. Ei olnud
kedagi näha päale Püha Nikolai, kes asetses koori võlvi-
kaarel ja näis nagu oleks ta naeratanud oma kullatud
näoga.

„Mis sa ütled, Trudchen, tütreke?“ Sepp-meister
oskas olla lõpmata hell, kui ta oli Trudcheniga kahekesi.
„Mis sa ütlesid, mu laps? — Seisin ja mõtlesin siin sel-
lele, et sinu kadunud emal oli kombeks praegusel aasta-
ajal meile pühapäeviti anda keedetud paradisiõunu meega.
— Ta oli osavam kui prantsuse kokad.“

„Isa! — Isa! — Täna õhtupoolikul läheb see lahti.
— Niguliste kirik rüüstatakse. Tead sa, see muudetakse
varsti luterikirikuks. Nad ei salli ühtegi maali, ühtegi
pühikut. — Isa, see on tõsi!“ Trude nägi ta kahtlevat
pilku. „See on tõsi!“

„Kes on su kõrvad sellist õudset kõnet täis puhu-
nud?“ küsis ta karmilt. „See on ju hullu või joobnud
inimese loba. — Nad on ju päris hullud.“

Viimane ütelnud julgustas Trudet. Isa ei olnud nii
siis kindel selles, et tütrele ei olnud õigus.

„Peeter on öelnud seda!“

„Peeter! — — — Ta jookseb ringi nagu hagijas ja
ei tee vahet vale ja tõe vahel! — Noh, kui Pühal Niko-
lail ei ole teisi eksitajaid, võib ta olla rahus oma majas.“

„Ei! — See on kallis tõde, meister!“ kinnitas Peeter,
kes ilmus kirikutooli tagant nähtavale. „Kõige kallim
tõde!“

„Kust oled siis sina kogunud oma teadmised! —
Ära puikle kõrvale, vaid räägi otsekoheselt!“

„Õhtul juhtusin kõndima meie sellide taga selles
uulitsas, mida kutsutakse Rataskaevu tänavaks. Sää! kuul-
sin juhuslikult osa nende kõnelusest.“

„Tähendab, sa luurasid!“ katkestas meister Hinrik.
„Luurajad ei kuule kunagi midagi hääd.“ Ta viivitas
pisut. „Mis siis?“

See õpetlik hoiatus oli vanemateta poisi jaoks, kelle
eest ta oli vastutav; aga uudishimu nõudis ka rahuldust.

„Nad ütlesid, et magister Ludwig, kes on olnud
Wittenbergis, olevat sõidelnud pühade kujude ja piltide
vastu. Pürjerid on juba mitmele neist kallale tunginud.
— Kõige vihasemad on nad Pühale Nikolaile. Ta olevat
liiga rikas, ütlevad nad. Ta peab täna õhtul kaotama
oma au ja vara.“

„Sa vist valetad, poiss?“ urises meister Hinrik.
„Nad tulid arvatavasti neist saksa õllemajadest, ja kus
õlut kallatakse sisse, sää! tuleb mõistus välja.“

„Sää! nad tulid, meister! — Aga mina jooksin koju
ja ronisin voodi. Ka nemad heitsid puhkama — aga nad
jätkasid vestlust ja mina kuulsin kõik. See on hirmus,
mis neil on mõttes. — Nad arutasid ette kõigi pildiriüs-
tamise juhtide nimed siin Tallinnas. Jaan Bullert — see
vana hunt — saab neid juhtima. — See on niisama tõsi
nagu see, et mina seisan siin ja soovin, et vajuksin enne-
mini alla surnute juurde kui valetaksin.“

„Kui Jaan Bullert on ka tolles kambas, siis palun
Kristust ja Neitsi Maarjat, et nad kaitseksid seda ehitist.
Püha Nikolai ja mina oleme siis liiga nõrgad! — Minu
suguvõsa on hoolitsenud Püha Nikolai eest rohkem kui
saja aasta kestes! — See on siis tõsi, poiss? — Vaata
mulle silmi! Vaata mulle silmi, et võiksin näha, kas rää-
gid tõtt!“

Ei olnud vaja hoiatusi. Pilgutamata vaatas poiss oma valju isanda silmi. Igaüks nägi, et ta ei valetanud.

„Mis me siis teeme, isake?“ nuttis Trude. „Armas Püha Nikolai ja meie ilusad aarded! — Ema mälestussammas ja — — —!“ Kaeblik nuuksumine pani ta õrna kogu värisema.

„Vait, Trudchen! — Rahustu! — Nüüd läheme koju nagu poleks midagi juhtunud. Enne tuleb mõelda ja siis alles tegutseda!“

Sikker Hansen

„Aga meister, aega on ju ainult veel mõni tund,“ protesteeris Peeter.

„Jah, nii see on! — Nii see on! — Seepärast peame mõtlema selgemalt kui kunagi enne! — — — On kellanõör tugev ja uus?“

„On küll, meister. — Alles kaheksa päeva eest pistin selle kõlkuma kõla-avausest, tuln kõit mööda robinal alla kah!“ Paras aeg nüüd seda pattu tunnistada, mõtles Peeter, aga meister näis millegi muu kallal juurdlevat. Imelik asi, et ta sugugi pahaseks ei saanud. — Ta nikutas ainult pääd sügavas mõttes viibides.

„Kas see kõis ka raskemat meest kannaks kui sind?“ küsis meister Hinrik äkki.

„See võiks kanda paksu kõstrit ja kaht temataolist,“ kinnitas Peeter.

„Hääkene küll. Kas sa kõie viskaksid sellele poolele, kus kasvab suur jalakas, kuna sinu teost keegi ei ole teada saanud?“

„Jah, meister, muidu oleksid ju kõik seda näha võinud,“ seletas Peeter.

„Papakene! — Mullu suvel libisesin ka mina kõit mööda alla,“ pihtis Trudchen, kes leidis selleks silmapilgu soodsa olevat.

„See on hää. — Ei, ma mõtlen, et see on pagana pihta väga üleannetu tegu ja et see on hull noorus, mis oma kaela murrab palja kergemeelsuse pärast!“

Aga meister Hinrik ei olnud vihane. Ta meeles mõlkus üksainuke mõte — oma kirikut päästa.

— — —

HILJEMINI õhtupoolikul sammus meister Hinrik jälle uulitsal tüdruku Trudet käe alt kinni hoides. Käes kandis ta pea küünrapikkuseid ja läikima küüritud Niguliste kiriku võtmeid. Tema amet oli kõikidele tuttav ja tema võtmed ei äratanud kelleski imestust. Ta oli hoolsamaid kirikuvöörmündreid Tallinnas. Taga käis Peeter Bückert, orb poiss, kelle ta oma kunstsepi kotta oli võtnud armu ja halastuse pärast. — Poiss kandis nahkset tööriistade kotti. Selles pidi küll peituma viirukit ja vahaküünlaid Püha Nikolai kuhu ees põletamiseks surnud sepaproua hingeõnnistuse pärast. „Sihuke pagan!“ ütlesid luterlased. „Üpris vaga tegu. Kindlasti Gretcheni nimepäev!“ arvasid katoliiklased. Aga need kolm jätkasid rahulikult ja takistamatult oma käiku, kuni jõudsid kiriku juurde.

Niipea kui nad olid sisse astunud raskest põõnade ja naeltega kindlaks taotud uksest, mille kindlustamiseks sepp Bues ise oli töötanud, et keegi seda ei suudaks lahti murda, võttis ta mantli seljast ja seisis tööriistades, olgugi et oli pühapäev. — Siis lukustas ta ukse ja keeras võtme kolm korda ringi.

„Too kirikutina siia, Peeter!“ käskis meister Hinrik.

„Miks peab Peeter tina tooma?“ küsis Trudchen.

„Oota ja vaata, tütreke!“ Meister Hinrik oli kotist kähku välja võtnud söepannu, süsi, lõotsa ja väikese sulatamisnõu pika toruga. Peeter, kes seda küljiti keerdrepi poole tammudes oli päält vaadanud, naeratas laia suuga.

„Nüüd on mulle asi selge!“ irvitas ta ja kogu tema tedretäheline nägu löi särava nagu päike. „See uks peab vastu härgadele ja raudrüütitele, kui see aga on hästi lukus.“ Ja siis hüppas ta treppi mööda üles. Hüpped, mis tunnistasid noorusest ja tervisest.

Meister Hinrik oli söed põlema süüdanud ja tarvitas oma lõotsa agaralt. Sulatamisnõu pandi pääle ja see löi varsti hõõguma.

„Mis sa mõtled teha, papakene?“ Trude silmad olid veelgi ümmargusemad ja kenamad kui harilikult.

„Oota ja vaata! — Mitte kunagi uudishimulik olla! — See on väikestele tüdrukutele alati kahjulik!“ naeris ta ja ta pale oli üsna rõõmus leekiva söepannu kumas.

Paar minutit hiljemini oli sulatisnõu täidetud tina-tükkidega, mida Trude, meister Hinrik ja Peeter innukalt murdsid ühe katuseplaadi küljest. Meister ja Peeter teadsid, mispärast, Trude aitas kaasa, et näidata oma arusaamist sellest, kuidas tina sulatatakse. Ei olnud ta ju asjata kunst- ja lukusepa tütar. Varsti moodustas tina aurava, peaaegu hõbevalge sulatombu. — Nüüd taipas Trude isa kavatsust.

„See annab ju Pühale Nikolaile niisuguse luku, mida ükski võti ei või avada!“ hüüdis ta.

„Õigus, Trudchen! Aga kaua pidid sa seda arvama, tütreke! — Peeter oli targem kui sina. Ta küsis kodus, kas me inglantina pidime kaasa võtma. — Lihtne tina on odavam ja kuulub päälegi kirikule, omab sellega suuremat jõudu. — Siia sulatis, Peeter!“

Sulametalli voolas luku sisse. Meister Hinrik ja Peeter katsusid, kas võti veel sisse läheb. Ei läinud. Siis võttis meister kõvera muukraua. See pääsis lukku.

„Ruttu! Ruttu! — Rohkem tina!“ hüüdis Hinrik Bues, ja kõik kolm hüppasid tööle. — Teine sulatisnõu täitis luku umbe. Nüüd oli võimatu ka muukrauaga luku lõngutada. Ainult seestpoolt oli võimalik seda ränka ja väga keerukat uksetaba ära kruvida.

„Kuidas pääseme nüüd ise välja?“ küsis Trude. „Oleme ju sisse lukustunud ühes Püha Nikolaiga.“

Ta heitis pilgu kiriku seesmisele lahtisele tiibuksele. Ta isa ja Peeter pakkisid aga kiirelt tööriistu kokku. Sulatisnõu, söed, muukraua ja muud asjad pistisid nad nahkkotti, mille meister peitis kõrvalisse nurka, selle keerdrepi alla, mis viis üles torni.

„Sina ja Peeter olete mulle ju teed näidanud,“ naeratas Hinrik Bues. „Ma ei ole poisikesest saadik seda teed küll mitte enam katsunud. — Sellepärast andsin ma, Trudchen, järele sinu palvetele, et sa saaksid kaasas olla. Me libiseme köit mööda alla, ja kui kõik all oleme, viskame köie kõrge jalaka latva. Kas mõistad?“

Trude naeratas! Peeter naeratas! — Niisugust asja nad ei oleks kunagi uskunud meister Hinrikust. Ja et ta võiks olla nii naljakas.

Varsti seisis nad kõik kolm luugi ääres. Peeter aetas kohe köie selle äärkivi kohale, kus see pidi olema, et käsivarsi ja jalgu liiga karmilt ei rebiks.

„Meister läheb esimesena!“

„Ei! — Viimasena. — Trude, tule siia oma kuuega ja undrukuga! — Need ma pakin kokku oma mantliga ja kirikuvõtmetega, siis viskame need alla. — Las käia nüüd, Trude! — Siis oled sa tubli tüdruk!“

Aga ta süda peksis kõvasti, kui tütar laskus luugist välja. — Pisut hiljem toetus ta ettepoole ja vaatas alla. Sää! ta seisis ja oli juba pugemas kohevil undrukusse.

„Siis sina, Peeter!“

„Meister esiteks!“

„Tee nagu ma ütlen, või ma viskan su välja!“

Peeter kuulas sõna, ja hiljemini sai paarist tõmbest aru, et tema oli all. Viimati oli ka meister Hinriku järjekord. Ta hingeldas ja ohkas. Nahk rebenes ta kätes; ta põlv sai haiget, püksid purunesid tükkideks, ja oli nagu kistaks käsivarred tema keha küljest; aga tervelt tuli ta alla siiski.

Peeter haaras kellaköie, pani selle rõõmsalt kõikuma ja viskas kõrgeima puu latva; vaheajal aitas Trude oma isale mantli selga.

Järsku oli kuulda muusikat — pasunaid, vilespille, trumme! — See tuli vist küll Rüütli uulitsast.

„Nüüd nad tulevad,“ ütles meister Hinrik ähkides. „Võta võti, Trude! Keegi ei tohi näha minu käsi! — Meie peame siit minema nii ruttu kui võimalik, enne kui saab sajani lugeda!“

Nad kõndisid samas järjekorras nagu ennegi: meister Hinrikul käed pistetud mantli käistesse — verd immitses neist — Trude tema paremal käevarrel, Peeter taga; aga see oli päris teine Peeter kui see, kes hommikupoolikul messile jõlkis ega osanud rahulik olla. — Nüüd näis, nagu võiks temast kord aastate pärast saada üsna tasane käsitöömeister.

Keset Rüütli uulitsat tuli neile vastu metsik salk pildirüüstajaid ja ulakaid, kes olid hulka liitunud. Nad olid nagu loomad, kes näevad punast.

„Sää! on meie kirikuvöörmünder! — Hõi! — Las sinu tütar annab siia kirikuvõtmed! Ruttu, Trude! — Meil ei ole sugugi aega oodata!“ möirgas Jaan Bullert. „Võid uskuda, et meie Nigulistest pilgarit peame! — Püha Nikolai viiakse linnavõllasse ja pannakse ripnema koos kahekümnenelja teise ebajumalaga, kes on sää! juba ees.“

Jaan Bullert sai võtmed meister Hinriku julgelt protesteerides ja sõimates. — Kui Jaanil juba olid võtmed, siis ründas ta kiriku poole oma karjuva ja möirgava hulgaga.

Varsti istus meister Hinrik Bues kodus oma toas. Trude seisis pisarad silmis ja palgel ning pesi verd isa kannatanud kätelt, mis olid maraskil. Peeter raputas kokku õli ja vana veini päälevõitavaks rohuks.

Meister Hinrik käänles valu pärast. — Aga tema nägu oli rõõmus. Ta oli saanud suure võidu Niguliste kiriku hääks ja oma vanast vaenlasest Jaan Bullertist.

Ta kiristas hambaid ja muigas ühtlasi.

„Hästi läks, lapsukesed!“ naeratas ta. „Küllap minu lukk vastu peab, minu uks samuti! Meister Hinrik teeb kestvat tööd. — Tallinna elanikud vabanevad süü kandmisest tolle halva teo eest. — Ja sina, Peeter! Peeter Bückert! — Sina pead õppima minu meisterselliks. — Sina oled nupukas poiss nagu Trudegi, kuigi ta on noor näitsik ja mitte poiss, keda ma alati olen soovinud.“

— — — —

Niimoodi pääsis üks Tallinna ilusamaid kirikuid kannatamast metsikute pildirüüstajate raevus.

Alfred Vaga

Johann Köler

3.

PETERBURI tagasi jõudes ei olnud Köler kunstnikuna enam tundmata suuruseks. Itaaliast saadetud teosed ning eriti nimetamine akadeemikuks olid annud ta nimele vene pealinna kunstihuvilistes ringides juba teatava kõla. Edaspidine edu olenes nüüd esmajoones aineliste võimaluste leidmisest loovaks tööks, sest nüüdki — välismaa teekonna järgi — polnud ta rahaline seisukord kuigipalju hiilgavam kui 16 aastat tagasi, mil ta maalriksellina saabus Peterburi otsima õppevõimalusi maalikunsti alal.

Uuendades tutvusi ning selgitades olukorda oma elujärje kindlustamise sihis, külastas Köler lühikese puhkuse järgi esimeste hulgas oma endist õpetajat prof. Markovit. Kuigi nüüd Köler oli mees oma ette, või pigemini vahest ehk just sellepärast, ei lähendanud see visiit mõlemaid kunstnikke üksteisele, ehkki, nagu ilmnes, ka Markov omakord oli huvitatud Kölerist. Ta võttis külastaja vastu ütelsega, et ootab teda juba ammugi ja soovib kõnelda temaga ühe asja üle. Selgus, et Markovile oli tehtud ülesandeks kaunistada maalingutesarjaga teemil *Kolmainus Jumal* Lunastaja kiriku kuppel Moskvas ning et ta selle laiaulatusliku töö teostamiseks omale abiliseks soovib Kölerit kui endist õpilast, kes tema loomislaadiga tuttav. Olles täiesti ilma rahata ning igasuguste kindlamate väljavaadeteta tulevikule, ei sõandanud Köler siiski ettepanekut kohe vastu võtta, kuna ta teadis hästi, et Markovil oli kombeks oma käealuseid ekspluateerida. Ta palus professorilt omale mõned päevad mõtlemisaega.

Päevadest kasvasid nädalad, ometi ei suutnud Köler ettepaneku asjas jõuda mingile otsusele. „Minule oli teada,“ jutustab ta selle kohta oma eluloos, „et Markov ise ei suuda võetud tellimist teostada ilma kõrvalabita ja et ta, saades minult nõusoleku, mind mitte üksi ei muuda mustatööliseks, vaid veel alaliselt hakkab tööd takistama oma vahelesegamisega. Ei kahelnud ma niisamuti ka selles, et kui töö osutub õnnestunuks, siis kirjutatakse see Markovi nimele, vastasel korral saaks aga kõigile teatavaks, et selle olen teostanud nimelt mina. Ent ma pelgasin seda välja öelda oma endisele õpetajale ning lükkasin seletuse päevast päeva, kuni viimaks kohtasin Markovit tänaval ja ta tähendas mulle pahase häälega, et ammu ootab minu vastust. Kauemini vaikimisega asjast üle saada ei olnud mõeldav ja ma seletasin talle, et ei julge kasutada tema ettepanekut kartusest veel enam kõigutada oma nõrka tervist, kuna töötada tuleks rõskes hoones, ning et ma võtaksin töö oma peale ainult sel juhul, kui ma selle lõpetamise järgi saan võimaluse puhata ja mõni aeg hoiduda igasugustest tellimustest (s. t. kui töö saab küllaldaselt tasutud). Ei tea, kas Markov sai aru, mida tahtsin sellega ütelda, kuid ta vihastus ja avaldas protesti, et niikaua pidi ootama vastust. Lõpuks küsis ta minult:

— Mida kavatsete peale hakata?

— Ei tea, vastasin ma.

— Noh, siis mina tean, ütles Markov, — teie hakkate maalima professori astmele, seda aga teie ei saa...

Säärase saatesõnaga pöördusin ma koju, andudes kõige kurvematele mõtisklustele oma raske ainelise seisukorra kohta.“

HALVAD päevad ei kestnud Köleril seekord õnneks kaua. Talle tuli uuesti abiks senine toetaja F. F. Lvov, kes endiselt tundis otsest huvi ta elukäigu vastu, ning muretses puudustkannatavale kunstnikule õpetajakoha Kunstide Edendamise Seltsi kooli kõrgemates naisklassides ja ühtlasi asetäitja õpetaja koha akadeemia kipsiklassis, kus ühe professori surma läbi oli mõneks ajaks, kuni uue nimetamiseni, avanenud vaba õppekoht. Kui mõlemad kohad olid tasuvuse poolest vähepakuvad, viimane pealegi ajutise iseloomuga, siis kolmas, veel samal 1862. aastal saadud koht kindlustas ta aineliselt ning andis talle väljapaistva seltskondliku seisundi, — ta kutsuti joonistamise ja maalikunsti õpetajaks keiser Aleksander II. tütrele Maria Aleksandrovnaele.

Vaevalt võis säärane austav valik langeda Kölerile ilma mõjuva eestkostjata õukonnas; kahjuks ei nimeta kunstnik ise oma heategijat ega pole ilmsiks tulnud selle kohta andmeid mujalt. Kõige tõenäolisemalt võis selleks olla K. T. v. Neff, keiserlik õuekunstnik, kes akadeemia professorina Kölerile kui andelisele kaasmaalasele heatahtlikult suhtus juba viimase õppeajal akadeemias. Ning arvatavasti polnud küsimuse otsustamisel tähenduseta ka akadeemia presidendi suurvürstinna Maria Nikolajevna sõna, kellele Köleri isik ja võimised kokkupuudete järgi Roomas ei võinud olla kaugelki tundmatud. Igatahes ei tulnud Köleri eestkostjal (või eestkostjatel) oma teguviisi kahetseda. Oma ülesannetega sai ta hästi toime ning jäi tsaaritütre kunstiõpetajaks ligi 12 aastaks, kuni selle abiellumiseni 1874. aastal prints Edinburgiga, pärastise Sachsen-Koburg-Gotha hertsogiga. Õppetunnid leidis aset vastavalt aastaagadele kas Talvepalees Peterburis või keiserlikus residentsis Peterhofis, vahel ka Livaadia suvilossis Krimmis. Aleksander II. jälgis elava huviga oma ainsa tütre edusamme kunsti alal ja viibis sageli õppetundidel. Nii tuli Köleril Venemaa isevalitsejaga korduvalt kokku puutuda ja see erandlik seisukoht õukonnas ei jätnud mõju avaldamast Köleri kunstnikukarjäärile. Ta tõusis lühikese ajaga üheks lugupeetavaks portreemaalijaks Peterburi kõrgemas seltskonnas, milleks aitasid kaasa esmajoones tellimused keiserliku suguvõsa liikmetelt.

Esimesi sedalaadi teoseid oli suurvürst Mihail Nikolajevitši põlvportree suurtükiväe koolile. Sellele järgnesid sama suurvürsti rindportree temale enesele, siis suurvürsti poegade Nikolai ja Mihail Mihailovitšide ja tütre Anastasia Mihailovna portreed ning edasi keiser Aleksander II. täisportree kunstide-akadeemia nõukogu saalile — kõik aastatel 1863—1864. Need olid hästistasutavad tellimused, — üksi viimati mainitud teose eest sai ta honorarina 1000 rubla, — ning nüüd võis ta omale üürida ja sisse seada saavutatud seltskondlikule seisukohale vastava korraliku, töötamiseks kohase kindla elukorterit, mis kujunes varsti üheks tähtsaimaks eesti rahvuskultuurilise ja -poliitilise liikumise keskkohaks.

J. KÖLER

HIIU MEES KIRVEGA

J. KÖLER

ITAALLANNA

J. KÖLER

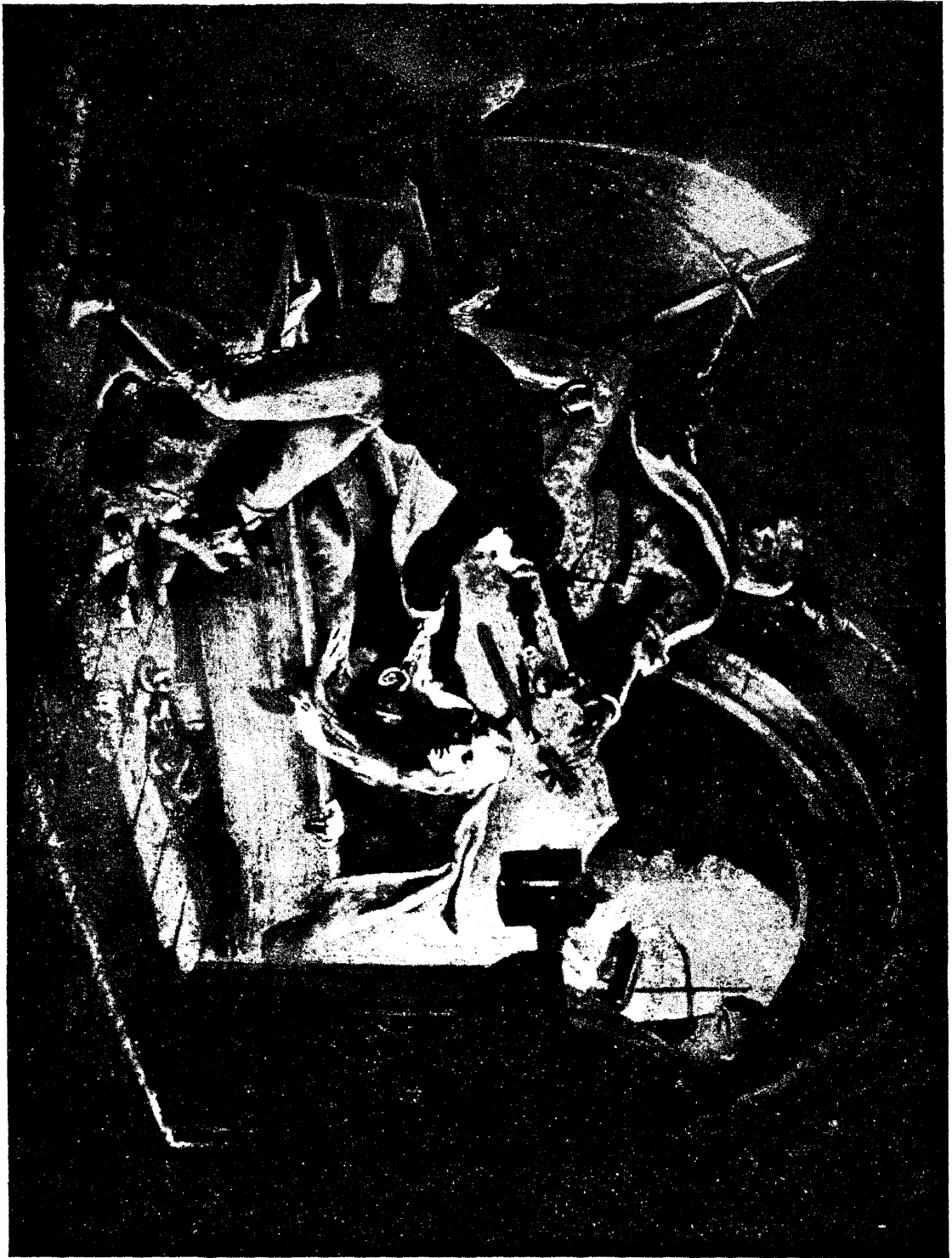
TUNDMATU DAAMI
PORTREE (1868)

J. KÖLER

VÜRSTINNA ODOJEVSKAJA
PORTREE (1868)

J. KÖLER

ARKAMINE NÕIDUSUNEST

KOJUIGATSUS oli Kõlerit vaevanud juba Roomas. Seepärast oli loomulik, et ta, korraldanud Peterburis oma elujärje, esimesel võimalusel võttis ette teekonna sünnimaale. Suvel 1863. aastal saabus ta Tallinna, et siin maalida eesti tüüpe. Sel eesmärgil hakkas ta külastama turgu, kui paremat kohta, kus võis alati leida hulka maa-rahvast lähemast ja kaugemast ümbruskonnast. Ent juba esimesed kokkupuuted sünnirahvaga avaldasid kunstnikusse äärmiselt kurva ja masendava mulje, mida ta oma eluloos kirjeldab sügavalt haaravates lausetes:

„Sageli nägin ma Itaalias kerjustehulki räbalates, kuid ikkagi näisid nad inimestena ja, nõudes abi, eneseväarikuse tundega sirutasid kätt; siin aga keegi ei palunud armuandi, ehkki viletsus oli silmnähtav ja kauase väljendamatu häda pitsid lasus nägudel. Korduvalt tulid mulle meele tuntud kirjamehe Merkeli sõnad, öeldud lätlaste kohta, kuid täiesti sobivad ka minu suguvendadele: „Vaadake neile näkku. Moondunud, süngetest näojoontest irvitab teile julmalt vastu nälg, tuimus, igast hingejõust lage orjatunne..“ Mida lähemalt ma vaatlesin talurahva seisukorda, seda enam suurenes minu hinge vallanud sügav kaastunne, sest tegelikult ületas kõik, mida võis luua kõige metsikum fantaasia. Mitte ainus kord, väljudes linna taha, nutsin ma kui laps oma täielise jõuetuse äratundmise üle millegagi abiks olla õnnetule rahvale.“

See oli lõpule läheneva teoorjuse raskeim ajajärk, mil Kõler kestva eemaloleku järele oma rahvaga otseselt kokku puutus, ning seda teravamalt ja valusamalt pidi mõjuma temasse kõik nähtav, kuna ta eelmised aastad oli veetnud märksa teissugusemas õhkkonnas ja ümbruses välismaal. See oli oma abituses meeleheitel viidud talurahva süngem surveaeg, järgnenud siin-seal puhkenud rahutuste verisele mahasurumisele. See oli aeg, mil hiljutine Anija meeste metsik peksmine Tallinnas, verepulm Mahttras ja karistusekspeeditsoon Hiiumaal oli lõiganud rahva hinge sügava haava ning sulgenud nende suu, kuid äratanud veel jõulisemalt sisemise protesti mõisnikkude vägivald ja kirikhärrade ülekohtu vastu ning virgutanud hõõgele päev-päevalt tugevneva püüde vähegi inimlikuma sotsiaalse ja õigusliku olukorra järgi.

Sügava kaastunde ja hingeliigutusega jälgis andekuse ja visa edasipüüdmise läbi oma mahasurutud rahvast kõrgemale — õiguslikult täisväärselt inimeseks ja vabaks kodanikuks tõusnud kunstnik suguvendade rasket elu-olu. Ta ei piirdunud Tallinna ja selle ümbrusega, vaid siirdus sealt edasi Hiiumaale, siis kodukohta Viljandimaale ja lõpuks Tartu. Loova töö kõrval püüdis ta igakülgsest tutvuneda maal valitseva olukorraga ning selgitada võimalikke teid ja abinõusid rahva elutingimuste parandamiseks. Kõnelustest talupoegade, kes ei pehlanud temale kui nende seast tõusnule otseselt ja midagi varjamata avaldada oma häda ja kannatusi, selgus talle täies ulatuses nende peaaegu talumatu majanduslik viletsus ning igasuguse kaitse puudumine mõisnikkude vägivald ja omavoli vastu. Ühtlasi veendus ta, et rahva meeoleolu pole kaugelki nii rahulik, nagu see väliselt näis olevat sõjaväeliste karistussalkade valimatult karmide, mõisnikkude pealekäimisel tarvitatud rahustustegude järgi.

Teisest küljest ei jätnud kokkupuuted mõisnikkudega, kellele ta igal sobival juhul katsus tõendada, et neil oleks viimne aeg loobuda oma ammuiganenud ülekohtustest feodaalõigustest ning vastu tulla talupoegade õigustatud nõuetele, vähimatki kahtlust, et vabatahtlikult, ilma surveta, mingit vastutulekut nende poolt loota oleks

asjatu. Nad olid niivõrd kindlad ja hoolimatud oma võimuse, et koguni kohalikud vene valitsusametnikud tundsid end nende poolt terroriseerituna ning ka mitmed vene ohvitserid, kellega kunstnikul oli juhus kõnelusse sattuda, väljendasid talle oma vastumeelsust mõisnikkude poolt neile peale surutud kohustusele täita talupoegade rahustamise ja karistamise ülesandeid.

JÄRELDUS, millele tuli Kõler kõige nähtu ja kuuldu põhjal, ei olnud väga palju erinev eesti talurahva omast. Kui viimane omale elutingimuste kergendamiseks lootis abi ja õigust ainult Vene keskvalitsuselt, õigemini tsaarilt eneselt, olles arvamisel, et balti mõisnikkude poolt valesti informeeritud tsaar nende rasket olukorda ja neile parunite poolt tehtavat ülekohtu ei tunne, ning naiivilt uskudes, et „saksad“ rahva seisukorra parandamiseks antavad käsud ja korraldused kinni peavad ja et nende eluolu kindlasti suurelt muutuks paremuse poole, kui aga keegi tsaarile „täit õigust“ rahva ja mõisnikkude kohta teada annaks, tuli ka Kõler veendumusele, et eesti talurahva õigusteta olukord on parandatav ükski Vene keskvalitsuse kaudu. Ent mitte kaalumata vastuhakkamiste ja vägivald survel, olgugi see vägivald välja kutsutud veel suuremast vägivaldast, vaid rahulikkude, seaduslikult lubatud abinõude teel, mille valik ja kasutamine jääks nende eesti rahvapoegade hoole, kes oma hariduselt ja silmaringi avaruselt selleks küllalt arenenud, et võtta juhtide kohuseid oma peale. Neid tuli leida, kasvatada ja koondata tööks rahva heaks, et saavutada viimasele paremat tulevikku. Ning sellest ülesandest ei tunnud Kõler eneselt õigust olevat kõrvale hoida.

Äärmiselt tähelepanuväärt on ses suhtes read, mis ta kirjutab küsimuse kohta oma autobiograafias:

„Juba oma elukutselt olin ma rahuliku protsessi otsekoheseks kummardajaks, mille juures ükski on võimalik teaduste ja kunstide edusammud, ning igasuguse vägivald ja verevalamise vaenlane. Nii see kui teine näisid mulle möödapääsmatutena enam või vähem lähedases tulevikus, kui jäävad maksma senised elukorraldused. Jõudes säärasele otsusele ei võinud ma kuidagi jääda oma kodumaa hädade ükskõikseks pealtvaatajaks ega arvamisel püsida, et kunstniku kutse vabastab mind inimese ja kodaniku kohustustest. Ma hakkasin pingutatult mõtlema sellele, et tuua oma veeringut suguvendade teenistusse ja juhtida neid teiste parematele elutingimustele. Ega's venelased, mõtlesin ma, pea oma peale võtma algust asjas, mis puutub rahvast, võrast neile nii keelelt, usult kui kommetelt! Seejuures rahulik tee näis mulle ainukeseks kasulikuks ja võimalikuks, lähenemistee Venemaale; ma ei tahtnud vägivald vastu seada vägi-valda. Keegi ei võinud kahtlustada mind isiklikkudes kasu püüetes ja mul tõsis lootus, et mu arvamist võetakse kuulda ja mu nõuanded ei lähe asjatult kaduma.“

Nii sündis Kõleri tõus eesti rahva juhiks ning eestkostjaks ja hooldajaks vene kõrgemate võimude ees.

TEEKOND kodumaal, murrangulise tähtsusega Kõleri järgneva elu ja tegevuse kohta, oli tulemusrikas ka kunstiloomingult. Tallinnas portreeteris ta folkloristi A. H. Neusi ning maal, peamiselt akvarellis, rea eesti tüüpe — teosed, mis valdavas enamikus näivad olevat kaduma läinud. Hiiumaal sündinud maalingutest on teatavaks saanud akvarellid *Hiiu naised kaevul*, *Mustlane* ja *Talumees kirvega* ning selle suurem ja huvitavam variant õlis. Kaks viimatimainitud teost, mis kujutavad habemikku ja pikajuukselist keskealist meest kirvega õlal, on tähelepanud eriti selle poolest, et neis näeme Kõleri hilisemate suurte Kristuse-maalingute eeskujuna. Seda talumeest

— kunstniku omaksete seletuse järgi üht mõisakutsarit — kasutas Köler modellina nii praegu Tallinna Kunstimuseumis asuvale lõuendile *Tulge minu juure...* (1881) kui ka *al fresco* teostatud monumentaalmaalingule *Õnnistav Kristus* (1879) Tallinna Kaarli kiriku apsiidil (seinal altari kohal).

Kõige väärtuslikumad teosed sünnivad siiski kodukohas Viljandimaal — peenelt teostatud meisterlikud akvarellid *Ketraja* ja *Kunstniku sünnipaik* (taluhütt, kus sündis Köler). Ei varem ega hiljem pole ükski Eestist pärit kunstnik, välja arvatud vahest Oskar Hoffmann, nii soojalt, eluliselt ja läbituntult käsitlenud eesti maaelu ainekku. Juba üksi nendest aitaks, et kindlustada Kölerile auväärt kohta meie kunstiajaloo. Sellel oma sünnikoha külastamisel portreeterib kunstnik ka oma vanemad — mõlemad kinniste, mahalöödud silmadega, ent mitte nende alandliku meele allakriipsutamiseks, nagu on ekslikult arvatud, vaid nende silmahaiguse tõttu. Lõpuks järgneb vaadeldud kodumaalisele teostesarjale veel Viru lauliku dr. Fr. R. Kreutzwaldi portree, lõpetatud 1864. aastal Peterburis. Selle lõuendi signatuuris esineb kunstniku nime kõrval esmakordselt lisanimi *Viliandi*, mis tema päritolu ja rahvuse tähendusena siitpeale märgib peaaegu kõiki tema tähtsamaid maalinguid.

Kodumaalt saadud muljed inspireerisid Kölerit ühtlasi suurema teose loomisele, koos sellega mõjustades ka tema vaateid kunstile. Ta oli kunstnikuna seni vältinud igasuguseid enam-vähem tendentslikke ülesandeid, luges neid ebakohasteks tõelisele kunstiloomingule. Nüüd, äsjanähtu ja üleelatu mõju all, ei suutnud ta vabaneda painavast küsimusest: „mispärast peab kunst teenima ainult taidurlikke ülesandeid, — mispärast mitte kasutada teda teatava idee kehastamiseks, kui edasiande kõige piltlikumat abinõud?“ Sel põhjendusel alustas ta 1864. aastal Peterburis oma maalingut *Ärkamine nõidusunest*, mis ta enese sõnade järgi „pidi teenima ühest küljest maata vabastamise tagajärjel tekkinud eesti talupoegade raske seisukorra allegoorilise kujutisena, teisest küljest aga võis mõtte peale viia, et talurahva küsimus siin ikkagi veel on jäänud lahtiseks.“

Maalingu teemiks valis kunstnik kohaliku koloriidiga legendi, mille sisu kokkuvõttes järgmine:

Baltimaade vallutamisel armub noor ordurüütel kaudu eestlannasse, kuid kõik katsed teda enesele võita jäävad tagajärjetuks. Viimaks otsustab ta oma armastatu ristida, ent vaevalt on pühitsetud vesi puudutanud ristitavat, kui see langeb hingetult maha. Kurvastatud rüütel matab surnuks arvatud neitsi oma lossikiriku hauakabeli.

Aastasadade möödudes meeletub ühele rüütli järeltulijaist see peaaegu ununenud lugu ja ta otsustab minna vaatama ammu tarvitamata hauakambrit. Murdnud lahti ukse, astub ta sinna oma vaimuliku ja truu koera saatel ning näeb kirstu, mille kaanel lamab luukere rüütli raudriietes — tema kauge esiisa. Kirstus, selle kaane kergitamisel, avaneb silmele noore, täiesti hoidunud, ent hõbehallide juustega naise keha, rinnal imekaunis särav kaela-ehe — *Maa*. Taibates, et see on talisman, mis säilitanud neitsi keha kõdunemise eest, sirutab noor rüütel oma käe ahnelt ehte järele. Vaevalt suudab ta selle haarata, kui äkiline tormihoog kustutab tule ja paiskab eemale junkru oma saatjatega, kirst ning seda valvanud luukere aga pudenevad põrmuks.

Lõpetanud maalingu, mis kujutab legendi lõpposa — junkru haaramist talismani järgi, esitas Köler selle avalikkusele alguses akadeemilisel näitusel Peterburis, hiljemini kunstinäitusel Moskvas, ent oodatud mõju jäi tulemata. Vene seltskond, vähe või peaaegu sugugi mitte tuttav talurahva raske olukorraga Baltimail ning selle ajaloolise tagapõhjaga, ei saanud teose sisulisest küljest, sellest, mida autor allegooriliselt väljendada tahtis, sugugi aru. Kuidas võiski vene kunstipublik osata näha kirstus kujutatud hallpäises näitsikus eesti rahva muistse vabaduse sümbolit, röövitavas ehtes eestlaste õiguse sümbolit oma esiisade maa peale ning hauröövlites — balti mõisnikkonda kehastavas junkrus, kirikhärrasid kujutavas vaimulikus ja oma rahva salgajaid, kadakaid ja saksikuid, iseloomustavas koeras — seda kolmikliiduks ühinenud valitsevat kihti, kes isegi eestlaste südamest püüdis välja juurida seal vaatamata kõigele kustumata hõõguvat õigusetunnet esivanematelt vägivallaga võõrandatud maa peale. Seda võis mõista üksnes eestlane, tema ajalooline kaaskannataja lätlane ning mõlema ühine rõhuja — balti sakslane-mõisnik. Ja tõesti, kui Köler kõnealuse maalingu mitme aasta pärast uuesti välja pani, seekord kunstinäitusel Riias, äratas teos peaaegu sensatsioonilist tähelepanu sealsetes nii läti kui saksa ringides ning tekitas elava — sakslaste poolt mahategeva, lätlaste poolt õigelt mõistetava ja vääriliselt hindava — käsitluse ajalehtedes.

Väljapanduna hiljemini Viinis, läks *Ärkamine nõidusunest* salapäraselt kaduma, jättes Köleri sõpradele seni küll mitte tõestamist leidnud, aga ka mitte ümberlükatud arvamuse, nagu poleks teose kadumises balti mõisnikkude käed mitte täiesti puhtad. Eestis sai see maaling laialdaselt tuttavaks kunstniku enese korraldusel müügile lastud trükipiltide järgi, mille sisu selgitusena leidis ka legendi venekeelne kokkuvõte. Legendi täielise teksti ühes reproduktsiooniga avaldas 1883. aastal Peterburis ilmuv vabameelne saksa ajakiri *Gnom* kellegi *Jürri Tallinnast* sulest. Ehkki legendi lõpp selles ajakirjas oli pehmendatud, kutsus selle avaldamine ometi välja sõimuartikli *Revalsche Zeitung*'is, mille kohta Hermann *Eesti Postimees* (nr. 39, 1883) omakord sõna võttes naiivilt tähendas — „meie ei tea mitte, mispärast saksa lehed niisuguse ilmsüüta pildi üle on vihastanud.“

Vaadeldud teos oli teatavaks kõrvalekaldumiseks Köleri kunstiloomingu arenguteelt. See jäi ainukeseks omasarnaseks ja kunagi enam ei pöördunud ta samasuguse iseloomuga ülesannete juure, võib-olla veendumusele jõudes, et kunstiteos poliitilise tegurina siiski ei anna soovitud tulemusi, pigemini aga küll sellepärast, et teised ülesanded ei annud talle enam mahti oma kunsti rakendamiseks rahvuspoliitilisse teenistusse. Mitmesugused kodumaalised asjad, mille juures peatume hiljemini, valmistasid talle niigi juba palju muret ja ajakulu, kõigepealt pidi ta aga kindlustama oma raskelt kättevõidetud seisukohta Vene pealinna kunstiilmas, pidi jätka nende loominguiliste ülesannete täitmist, mida nõudis ümbrus, olukord ja ka ta enese otsesed kalduvused ning tõeline kunsti-*credo*. Ta sai portretistina aasta-aastalt ikka enam hinnatavaks ning nähtavasti tundis ta isegi, et see maalikunsti ala osutub ta loominguiliste võimete kandvaimaks keskkohaks.

Kõige tähtsamaks teoseks portreemaali alal, mis tal

tuli luua varsti peale celvaadeldud erandliku iseloomuga maalingu valmimist, oli riigikantsler vürst A. M. Gortšakovi täisportree, teostatud selle väljapaistva riigimehe 50-aastase juubeli puhul kunstnikule kaunis raskest tingimustes. Olles tööga koormatud, määras kantsler pika kõrvalepuiklemise järgi viimaks sõprade tungival pealekäimisel Kölerile seansi välisministeeriumi saalis, jäi aga kohe selle lõppemisel niivõrd rahule alustatud portreega, et oli nõus edaspidistel seansidel poseerima nii kaua kui kunstnik pidas tarviliseks. Kuid kantsler ei jätnud ennast seejuures siiski mitte otseselt kunstniku korraldusse, — ta jatkas maalimise ajal endiselt oma tööd, võttis vastu välisriikide saadikuid, kuulas ametnikkude ettekandeid ja õiendas muid ametasju. Nähtavasti just sellepärast, et Köleril säärastel tingimustel tuli vürst Gortšakovi maalida elava, töötava inimesena, mitte liikumatult poseeriva ja igavust tundva modellina, kujunes portree väljapaistvalt karakterlikuks ja eluliseks. Kunstnik pani teose välja 1867. aasta akadeemilisel kunstinäitusel ning ta nimetati akadeemia nõukogu poolt sama aasta 10. oktoobril ajaloolise ja portree-maalikunsti professoriks.

Siit peale tuleb Köleril pingutatult töötada, et jõuda täita üksteisele kuhjuvaid tellimusi portreemaalil alal. Viiks pikale kõiki neid siin loetella. Olgu tähendatud

ainult, et veel samal aastal paljude teiste seas portreeris akadeemik J. K. Groth'i, Keiserliku Maadeteaduse Seltsi asepresidendi P. P. Semjonovi, selle abikaasa ja lapsed ning senaator Karamsini, järgmisel aastal oma õpilase suurvürstinna Maria Aleksandrovna, feldmarssal krahv Bergi ja uuesti tsaar Aleksander II., edasi 1869. aastal suurvürst Konstantin Nikolajevitši, mereminister N. K. Grabbe, helilooja A. N. Sserovi (Tretjakovi galeriile Moskvast) ja prof. J. J. Reimersi, 1870. aastal suurvürst Nikolai Konstantinovitši, 1871. aastal kindral Skaloni, jälle akadeemik J. K. Grothi ja kolm korda tsaar Aleksander II., neist ühe Livaadias Krimmis, kuhu kunstnikul sel põhjusel tuli sõita koos tsaari ja selle perekonnaga. Juba loeteldud teosed, mis moodustavad aga vaid väikese osa märgitud aastatel loodud portreedest, tõendavad, kui suure lugupidamise oli Köler võitnud portretistina vene keisrikojas, kõrgemas seltskonnas ning teaduse- ja kunstilma liikmete seas. Ning see koormatus tellimisega oligi peapõhjuseks, mis pärast Köleri loomingu neil aastatel kannab ühekülgset iseloomu, koosnees õige väheste eranditega üksi portreemaalingutest. Alles Krimmi-sõiduga viimaks mainitud aastal, mis korduvad järgmistelgi, avaneb talle võimalus loovaks tegevuseks ka teistel maalikunsti aladel — eeskätt maastikumaalis.

(Järgneb.)

J. KÖLER

PROF. REIMERSI
PORTREE (1869)

Aino Kallas

Tangeri vangis

MAROKO on hädaohtlik maa. Ennevanasti võis ta randadel sattuda maurisoost mereseiklejate röövlavade saagiks, mis Tangeri ja Ceuta vetes varitsesid ja alles päädpöörivate hingerahade eest loovutasid vangid tagasi.

Agas veel tänapäevgi on Marokol oma eluaegsed vangid. Ta võlusse võib vangistuda, niisama vastupane-

VAADE LINNALE LÄBI VÄRAVA
TANGER

matult nagu mägede ja metsa omasse. On mitu „Maroko võlutut“, mehi, kes on saanud siia, nagu ise arvasid, paarinädalaseks jahiretkeks, metssigu odadega püüdma, mis polo kõrval on Tangeri briti seltskonna ülim ajaviide. Agas nädalad on tähelepanematult veninud kuudeks, kuud aastateks ja aastad aastakümneteks.

Kes ei tunneks Tangeris mr. W. Harris't, *Timesi* põlist kirjavahetajat? Ta vastuvõtetund on kl. 12—1 Tangeri Petit-Socco — Väikese Turu — Central-kohvikus, kus ta joob kibeda kitsepiimaga segatud kohvi. Mees juba üle kuuekümne, käbe, kõhn ja elav, lõunamaa päikeses eluajaks kõrbenud, igamehe sõber. Kolmkümmend aastat tagasi ta saabus esimest korda Tangeri, Maroko poolpraakil uksele, kus seekord polnud veel olemas laintemurdjat ega laevasildu, vaid reisijad pidid päale laevalt lahkumist ratsutama kaldale mauride seljas. Kes teab,

ehk tuli ka tema ainult šaakaleid laskma. Agas ta ei läinud enam kunagi jäädavalt tagasi oma udusele kodusaarele. Teda valdas kirm maju ehitada, mitte et nendes elada, õieti ka mitte et nendega äri teha (mr. Harris ei ole arhitekt), vaid ehitamise enese pärast, nagu vaablast vist valdab vastupanematu tung ehitada oma halli rippuvat paberipalli. Mr. Harris'e ehitamistung on kahtlemata oma juurtelt kunstnikukirm. Ta on ehitanud ühe mauri stiilis maja teise järele Tangeri ilusatele mägedele ja kallastele, — ja tüdinenud nendest kohe kui nad valmis. Kui mr. Harris ei juhtuks olema parandamatu vanapoiss, võiks teda võrrelda linnuga, kes iga aasta uue pesa ehitab. Veel sel talvel ta ühel päeval üpris rahulolles jutustas, et oli jälle müünud oma maja kõige mõõblika rikkale ameeriklasele, — ja ise, kuidas siis muidu! oli alustanud uue ehitamist. *Villa Harris* on juba lõõksõna Tangeris.

*

VEEMÜÜJA TANGERIS

TEINE Maroko vang on kuulus soome teadusemees, professor Edward Westermarck. Ka tema saabus Maroko rannikule esimest korda kolmkümmend aastat tagasi, kui praegused eeskujulikud teed olid vaid hobueeslite radu, ja ainuke võimalik reisimisviis oli palgata terve kaamelikaravan juhtidega ja kaitsesalgaga ning

taluda ühes oma telgid. Fezis Westermarck sai loa püstitada oma kaks telki kesk medina turgu! Ja Marra-kech'is ei olnud tol ajal veel teisi eurooplasi, pääle kahe misjonäri, kes, nagu Westermarck tähendas, ei suutnud küll kedagi ristiusku pöörata, aga sellevastu tõmbasid hambaid ja tohterdasid moslemisid menuga ja olid hästi sallitud rahva seas.

Ja nii on Westermarck juba aastakümneid veetnud kaksik- — et mitte öelda kolmik-elu. Ta kuulub sellesse haruldasse inimliiki, kel on kolm kodumaad ja kolm kodu, — kolm ise elukuju, kolm ise hingelaadi. Ta on kodus Soomes, Inglismaal ning Marokos. Soomes ta veedab sügise, pidades loenguid Turu Rootsi Akadeemias; Londonis sellevastu, kus tal on õppetool Londoni ülikoolis, *School of Economics*'is, kevade lehekuust saa-

Iga päev, juba kuu aja kestes, olen läinud läbi Grand-Socco. Berberi ja neegri turunaised istuvad kesk aia-viljahunnikuid, pääs hiiglaäärtega õlgkübarad nagu päeva-varjud. Maiustustekauplejad kohutavad laisalt minema niisama laisku kärbseid. Õli, kullavärvilist õli, mõõdetakse ostjatele, aga ah! mitte enam piiblikust savikruusist, vaid vanast autoõlikastist! Poisikesed ja täismehedki hoiavad kukki ja kanu jalust kinniseotult, nii et pää tolgendab allapoole. (Kui pärast Londonis ajaloolane G. P. Gooch'iga kokku sain, ütles ta: „ma ei suuda jäädavalt kiinduda muhamediusku maadesse, sest et nendes kuritarvitatakse niihästi naisi kui loomi!“).

Ja tänavanurkadel seisavad rahavahetajad, lastes hõberahasid kilinal-kalinal ühest käest teise libiseda, oma ameti märgiks, — igäüks elus Shylock, verejännüfised, ka-

BERBERI NAINE OKSTEKANDAMIGA

dik ning osa suve, elades oma majas Guildfordis, Londoni lähedal. Aga Maroko võtab teda omaks niisama pikaks ajaks kui Soome ja London kokku: talvel, kohe pääle uut aastat ja jälle hilissuvel ta elab Tangeris, kokku kuus kuud aastat.

*

OLI vihma ähvardav, vähe kõle, aga lõppude lõpuks siiski päikeseliseks muutuv pärastlõuna Tangeris, kui noor araablane tuli meid viima hotellist Edward Westermarcki juure. Tumm ja viisakas, halli mantli lehvides, punaste tuhvliite jalas klaperdades, nii ta kõndis meie ees.

Ja Tangeri Grand-Socco — Suur Turg — mille kaudu läksime, kees oma harilikus kirjus mauride — juutide — eurooplaste segus. Berberi naini mäestikust okstekandamitega, kahekordselt küürus oma koorma all või kandes punaseid puujuuri, mis näisid nagu kuivatatud lihatusid. Naini, laps seljas, — kaugelt vaadates nagu mingisugused ümberpööratud kangurud. Müra, kõrvulukustavat müra, eeslite kisa, autode röökimist, mis siin selgesti jäljendab eesli häält. Eesliajajate Balak — Balak! (Eest ära) ja kartulimüüjate: Kilonos, Kilonos! Hobueesleid, eesleid, hulgas vahest ka mõni kaamel, veoautosid, taksiautosid, kõik vennalikus vahekorras ja segaduses.

valalt-julmad, valmis kas või teise rinnust oma osa lõikama!

*

MURCHANISSE sõidame autoga. Aga siis lõpebki sõidutee. Läheme jalgsi läbi muhameedlaste surnuaia, mis on Tangeris kristlastele küll keelatud. Troostitu vaade. Siin-sääl valgeid ja siniseid huarakkeid, nagu madalaid vundamente. Ei nime, ei mälestuskirja, ei lille, ei pöösast. Ainult valgerõivalisi, valgeloorilisi naisi haudadel istumas.

Ja nüüd algab Edward Westermarcki maailm. Teerada sööstab äkitselt alla mäekallakut mööda. Aga see polegi enam teerada, vaid nagu metsiku mäeojakese säng, mille ta on vihmaaegses kihus puuristanud kaljuriingaste ja kaktusaidade vahele. Avaneb ühe korraga metsik ja siiski ühtlasi asustatud maastik, merelaht Atlandi murlainetega, ja kõrgete bambusroogude ja mimoosapuude varjus valge värav, mille küljepostis õnne tähis: hobuse-raud.

Villa Tusculum, rahvusvahelise mehe kolmas kodu. Nagu pelgupaik. Väravalt vaadates vaevalt suudab aimatagi maja ennast, nii ta on mõistnud end peita õitsvate mandlipuude varju. Mägi ees, mägi taga. Maja ise

tasase katusega, ühekordne: „peaaegu ainult telk!“ nagu Westermarck ütles.

Nõnda peab oskama end peita maailma ja suurlinna kära eest! Tark Edward Westermarck, tõesti ta on valinud omale hää osa!

Ja siin ta juba saabuski ise, punane fez pääs, ja me algasime rännakut aias ja terrassidel.

„Siia tuleb roose, niipalju roose, et ei tea kuhu kõiki panna,“ ütles professor Westermarck uhkusega. „Jah, siin on hää olla. Aga vaade on rikutud, — hakkasid lõhkuma mäest kive sadamasilla jaoks, ehitasid randa mööda kitsaroopalise raudtee ja majaloksu. Ja pääle seda kui torm murdis aiast kummipuu, mis seda viletsat maja mult varjas, pean teda nüüd sunniviisil vaatama, kas tahan või mitte. Ennevanasti oli väike merelaheke kaljude vahel otse paleuslik supluskoht.“

Ronisime lähedasele mäekünkale. Maa oli kollane lilledest, mis meie jänesekapsa sarnased. Salk pruunikaid kitsi näkites rohtu kuristikku kaldal. Ainuke inimolend, pääle meie, oli araablasest kitsekarjane.

Ilus, südant oma avarusega rahustav koht.

„Siia, just siia kaljuriinkale tahaksin kord maetud saada,“ ütles Westermarck. „Kuulaksin sääl lamades merekoha. Katsusin juba järele pärida maalapikest, aga kahjuks on see siin ilma peremeheeta maa, — *no man's land*, nagu ütleb inglane, — ei ole müüjat, ei ostjat.“

Sain ka sõnadeta aru, et tema kõigist oma kolmest kodumaast oli siiski kõige rohkem kiindunud Marokosse. Maa, kuhu tahab maetud saada, on südamele kõige lähem.

Jz Westermarck jätkas:

„Keegi küsis minul hiljuti, kas ma mitte ei kardaks siin päris üksinda puhata. Veel midagi, mida karta! Kodu käia ma ei mõtle pääle surma, vaid ilusasti rahulikult paigal püsida. Aga mu majas sellevastu on tonte: sääl rändab keegi mu prantslasest naaber, kes uppus oma kaevu.“

Tulime tagasi rõdule, kuhu kaetud teelaud. *History of Marriage'i* — Abielu ajaloo — kuulus kirjutaja on, nagu teada, ise poissmees! Oli arabia moodi uueaasta leivakesi, suuri, rasvas küpsetatud, rõngakujulisi, mida söödi võiga.

Westermarcki sekretär, valge habemega, auväärne vanamees ja tore, punetava näoga Sheriff — prohveti jä-

retulija — üks peremehe vanematest sõpradest, jõid meie seltsis teed. Sheriff oli omal ajal rännanud Soomes ja Skandinaavias ja kõneles ladusasti ingliskeelt. Ta oli oma retketel koguni sedavõrd rootsikeeltki õppinud, et suutis üldiseks rõõmuks ütelda tuntud soome naisõiguslasele Aja Ehrnroth'ile: „hur stjär det till, gamta flicka!“ (Kuidas käsi käib, vana tüdruk?).

Westermarck jutustas oma Maroko kogemustest:

„Maurid väga kardavad euroopa arste. Ka minul ei lähe korda oma teenijaid arsti juurde sundida. Aga minu käest nad küll võtavad arstirohtusid vastu. Parandasin hiljuti ühe mehe silma, kel oli teises silmateras valge täpp. Käskisin teda loputada silma boorveega, — ja vaata imet! silm paraneski!“

Laul oli ingliskeelseid trükiparanduspoognaid Westermarcki uue teose jaoks, mis käsitleb Maroko vana-sõnu.

Juhtus parajasti ette lehekülg naistesse puutuvaid ütelsi. Ja tõtt tunnistada, need ei olnud just kõige meelitivamad!

„Naise teed on kuradi teed.“

„Mehe ilu on tema mõistuses, naise mõistus on tema ilus.“

„Küsi igas asjas nõu oma naiselt, aga ära tee kunagi selle järele.“

Westermarck naeris:

„Araablane peaks häbiks kõnelda naisterahvast hääd.“

„Kuidas Teil on võimalik teha siin teaduslikku tööd, ilma raamatukoguta? Kas Teil ei lähe vaja raamatuid?“ küsisin.

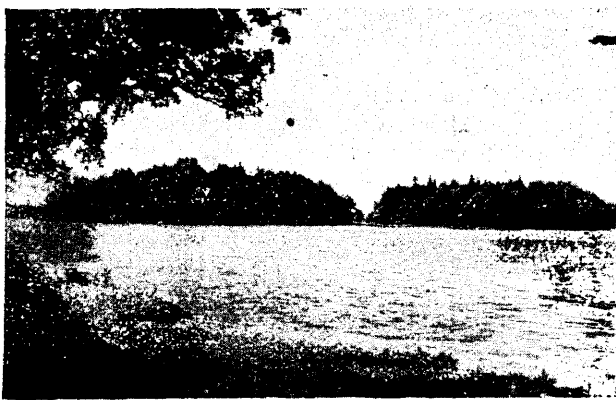
Aga Westermarck osutas käega maad oma ümber:

„Siin on mu raamatukogu, — terve maa. Muud ei ole mulle vaja!“

*

HISPAANIA mäed teisel pool Gibraltari salme kustid lillakateks, kui läksime tagasi. Kuskil tee ääres palvetas berber, maas pikali, kedagi nägemata, kedagi vaatamata.

Mõtlesin Westermarckile. Haruldane, kadestatavalt rikas, mitmesisuline, mitmekujuline, laiaili ja sügavale ulatuv, viljakas elu!

SÖÖARSAARED PÜHAJARVEL

OTEPÄÄ MUNAMAGI

Kirjad Inglismaalt

Selle pealkirja all tsehi kirjanik **Karel Tsapek** (varemalt meil tuttav oma *Robotite* kaudu *Estonia* näitelaval) on avaldanud ka kirjutisi Inglismaalt. Raamatuks liidetuna need kirjutised on ilmunud ka inglise ja prantsuse keeles, kust on tõlgitud alljärgnevad katkendid, mis võiksid huvitada meiegi lugejat.

A. H. T.

KÕIGE ilusamad Inglismaal on puud. Muidugi on seal ka rohumaad ja politseinikud, kuid igal pool on puud — ilusad, vägevad, vanad, laiad, auväärilised, ilmatusuured puud... Arvan, et neist on leib aristokraatlik tundmus, lugupidamine ajalooliste vormide vastu, alalhoidlik vaim, proteksionism, golf, lordide-koda ja muud tähelepanuväärsed asjad... Inglismaal näib olevat palju neid vanu puid: kõiges, mida siin kohtad — kirjanduses, koduses elus — tundub nagu põliseid puid ja nende lehestikku, auväärseid ja hirmus soliidseid puid. Tõepoolest, siin ei torka midagi uut silma; ainult maa-alune raudtee on uus ja seepärast ta ongi nii inetu. Kuid vanades puudes ja vanades asjades peituvad tondid, kentsakad ja veidrad vaimud; ja ka inglased on omad tondid. Nemand on lõpmata tõsised, soliidsed ja auväärised; kuid äkki lööb neis midagi liikuma ja keema; nad toimivad mingi veidruste, saavad hakkama mingi kentsakusega, ja siis nad muutuvad jällegi tõsisteks nagu mõni vana nahktool; nemand peavad küll olema väga vanast puust.

Ma ei tea miks, kuid see külm Inglismaa näis mulle kõigest kõige muinasjutulisemana ja romantilisemana, mis ma kunagi näinud. Kahtlemata oma vanade puude tõttu. Võib-olla ka mitte: vahest teevad seda rohumaad. Või on see sellepärast, et siin kõnnitakse tee asemel rohtu mööda. Meie julgeme kõndida ainult teel või jalgrajal; sel on meie siseellu kindlasti suur mõju. Kui ma nägin esimest korda *Hampton Pargis* džentlmeni rohul kõndimas, arvasin, et see on mõni muinasjutukuju, liiatigi et tal oli torukübar peas... Isegi mina söandasin lõpuks pista otseteed läbi rohu, silmalt põlise tamme juurde, mis kasvab keset suurepäraselt rohtlaant... Kunagi pole ma tundnud nii piiritut vabadust kui tol silmapilgul. See on väga tähelepanuväärne: siin nähtavasti ei loeta inimest kahjulikkude loomade hulka. Siin ei olda temast ses kurvas arvamisest, et tema jalge all rohi enam ei kasva. Siin on tal õigus minna mööda rohtu, nagu oleks ta mõni näkk või rikas talupoeg. Mina arvan, et sel on suur mõju tema iseloomule ja ilmavaatele. See avab talle imelise võimaluse minna ka ilma teeta ja pealegi ei aja endas nägema kahjulikku olevust, hulgust või anarhisti.

EAST END algab maailma keskpunkti, Inglise Panga, Börsi ja teiste pankade rägastiku lähedalt: seda kuldtranda uhavad peaaegu Ida-Londoni mustad lained. „Ärge minge ilma juhita sinna,“ ütlesid mulle Lääne-Londoni elanikud, „ja ärge võtke palju raha kaasa.“ Muidugi, see oli pisut liialdatud... Minuga ei juhtunud midagi, ainult et tulin väga nukralt koju... Õige, need on inetud ja porised tänavad, mis kubisevad lastest, imelikust hiinatüüpidest, kes ruttavad varjuna piki mööda veel imelikumaid poode, joobnud madrustest, heategevaist asutistest, kahtlastest hulgustest, haisevaist toidujätistest ja riidenärudest; kuid ma olen näinud veel halvemaid paiku, kus viletsus karjув, räpane ja õhetav nagu mõni paise ja kus sõnuleletamatu hais, olen näinud hirmsa-

maid urkaid, mis kui poriauk seapüherdamiseks. Kuid see pole see, see pole see. Ida-Londonis pole kole mitte niipalju see, mis siin näeb ja tunneb, vaid valitseva viletsuse arvamatu ja trööstitu lõpmatus.

Mujal pole vaesus ja inetus muud kui mustusehunnik kahe maja vahel, prügi ja vastikute jätiste jätk nurk; kuid siin on kilomeetrite kaupa musti maju, lootusetuid tänavaid, juudipoode, lugemata hulk lapsi, joogikohti ja kristlikke varjupaiku — kõik ühtlaselt ilma iseloomuta, must, paljas ja kuni lõpmatuseni läbi põimitud räpaste ja mürarikaste liiklemiskanaliatega ning kõikjal ühesuguselt kurb. Ja olgu lõuna, kirde või kagu poole, ikka üks ja sama, kilomeetrite kaupa musti maju, tehaseid, gaasi-anumaid, raudteid, kokkukuhjatud materjale ja inimesi, kõike ilma lõputa ja lootusetu. Igas ilmajaos võib leida veel inetumaid linnaosi ja veel viletsamaid tänavaid; viletsus ise kuulub siin kõrgemasse astmesse ja viimane kerjuski pole veel kaltsus; ent, armuline jumal! Kuipalju inimesi, kuipalju miljoneid inimesi elab selles suurimas Londoni osas, neil väikesil, ühetaolisil ja rõõmutuil tänavail, kihades Londoni pindalal nagu ussid hiigelsuurel raipel!

Ja *East Endi* nukrus peitubki selles, et teda on liig palju, et ta on võitmatu. Pole isegi kiusajat kuradit, kes julgeks öelda: kui tahad, ma purustan selle linna ja ehitan ta kolme päevaga uuesti üles — uuena ja vähem inetuna, vähem mustana, vähem mehaanilisena, vähem ebainimlikuna. Kui niisugune kiusaja oleks olemas, ma usun, et jumaldaksin teda. Kõik tänavad on sarnased, väikeste kardinatega kõigi akende ees; nad näiksid peaaegu vastuvõetavatena, kui poleks samasuguseid elamuid viisadatuhat. Selle masendava hulga tõttu ei saa siin muljet inimeste ülemäärastest kuhjumistest, vaid nagu geoloogilisest lademikust... Särk kaotaks osa oma väärtusest, kui teda peaks müüma nii hallide ja inetute müüride vahel, aga inimene elab siin, s. t. magab, sööb mürgistatud toitu ja sigib... Ma eksisin neil lõputuil tänavail ära ja ei teadnud, kuis välja pääseda. Aga kas üldse on keegi olemas, kes teab, kuhu viivad need lugematud mustad tänavad?

KUST leida nüüd ilusaid sõnu, et kirjeldada inglise maaelu vaikist ja rohelist šarmi? Ma kihutasin teedel, mida piirasid elavad aiad, aina elavad aiad, mis teevad Inglismaast õige Inglismaa, sest need piiravad, aga ei kitsenda: poolavatud värav viib metsana suure pargi põlisele puisteele; paistab kõrgete korstnatega pruun majake, puie vahelt kellatorn, rohumaad lehmakarjaga, hobusekari, kes pöörab sinu poole oma ilusad, tõsised silmad; jalgte, mis nagu puhtaks pühitud, tiik, mis nagu sammetist, vesiroosid, võhumõõgad; pargid, lossid, niidud ja aina niidud, mitte ainustki põldu, ei midagi, mis karjaks inimese tööst ja vaevast; paradiis, kus jumal ise on teinud asfalditud ja liivatud puisteed, istutanud vanu puid ja kadunud väätkasvudest pannood pruunidele majakestele. Minu kallis onu, kes sa oled tubli põllumees, missuguse

hukkamõistva näoga kõngutaksid sa pead, nähes neid pruune ja musti lehmakarju maailma kõige ilusamal rohul, kuna sa ise ütleksid: Kuipalju ilusat sõnnikut läheb kaotsi! Ja sa lisaksid juurde: miks küll ei külvata siin suhkrunaereid! ja siin, armsad inimesed, siin võiks kasvada nisu, seal kartulid, nende põõsaste asemel kirsid; ja siia külvaksin lutserni, sinna kaera, tahapoolle rukki: seal on ju maa, armsad inimesed, nii et võia kas leivale peale, ja nemad jätvavad ta karjamaaks! — Vaata, onu, näib nii, et siin ei tasu see vaeva: sa ju tead, et vili tuleb siin Austraaliast, suhkur Indiast ja kartulid Aafrikast või kusagilt seal; siin ei ole enam talupoegi: kõik on mingisugune aed. — Tead, mu poiss, vastaksid sa mulle, mulle meeldib meie juures enam: vähemalt näeb seal tööd. Siin aga, siin pole kedagi loomadega karjas: kuis nad neil ära ei varastata! Issand andku mulle andeks, mu poiss, aga siin pole üldse inimest näha! Siiski, seal kaugel see jalgrattur ja õige, seal veel keegi oma haiseva autoga! Näed sa, mu poiss, pole kusagil kedagi, kes teeks siin tööd!...

Maa ei ole siin määratud tööks, vaid silmadele vaatamiseks. Ta on roheline kui park ja puutumatu nagu paradisi... Siin pole midagi muud kui aga taevas ja ümmarikud mäekingud, isegi majad ja inimesed on varjatud lehestikuga, millest tõuseb ilus suitsujuga toidu valmistudes...

SEE (Hyde Park) on teatud suur ruumala, kuhu kaasa võib tuua tooli, kõrgendi või mitte midagi ja võib hakata kõnelema. Silmapilgu pärast kuulavad sind juba viis, kakskümmend või kolmsada inimest, kes sulle vastavad, sinuga vaidlevad, peanikutusega heaks kiidavad ja mõnikord ühes kõnelejaga laulavad vaimulikke ja ilmalikke laule. Mõnikord võidab vastuvaidleja enamuse oma poole ja võtab siis ise kõnelejana sõna... Mõnede nende väikeste koondiste koosseis on kindel ja püsiv, teised tükelduvad, lagunevad, kasvavad, paisuvad, paljunevad või kaovad vahetpidamata. Tähtsamatel kogudustel on oma taolised väikesed kantlid, kuid suurem hulk kõnelejaid seisab lihtsalt maa peal ja imedes ligunenud sigaretiotsa jutlustatakse taimetoitlusest, Issandast, kasvatusest, või spiritismist. Kunagi varemalt pole ma midagi selletaolist näinud.

Patusena, nagu olen, pole ma aastate jooksul kuulanud ainustki jutlust, aga nüüd lähenesin, et kuulata. Tagasihoidlikkuse tõttu liitusin mingi väikese ja vaiksema grupiga. Seal kõneles keegi küürakas noormees, kel ilusad silmad, arvatavasti mõni poola juut; peagi mõistsin, et tema jutluse sisuks oli ainult õpetus ja nõnda ma läksin ühe suurema salga juure, kus vehkles kätega kantlis keegi vanahärra kõrges kübaras: ta pildus oma käsi niisuguse hooga, et ma kartsin, nad võivad üle kantli serva ära lennata. Üks salk kuulas teatud aastais daami; mina pole sugugi naise iseseisvuse vastane, kuid kuulata naise häält, ei, seda mitte, see pole võimalik; tehku mis tahes, aga avalikus elus on naisele teel takistuseks tema hääl. Kui naine kõneleb, on mul alati tundmus, et olen väike põngerjas, kellega ema tõreleb. Miks see lornjetiga inglise daam tõreles, seda ma hästi ei taibanud, tean ainult, et ta meile karjus — pöörduda iseendasse. Ühes koguduses jutlustas keegi katoliiklane suure risti

ees; esimest korda oma elus nägin ma jutlustatavat uskmatuile. See oli väga ilus ja lõppes lauluga, milles mina katsusin laulda teist häält; kahjuks ei tunnud ma viisi. Paljud salgad andusid ainult laulmisele: väike mehike, taktipulk peos, asub salga keskele, annab hääle ja kogu salk laulab ning väga hästi, mitme häälega; mina tahtsin vaikides kuulata, kuna polnud ju sellest kihelkonnast, kuid minu naaber, keegi härra kõrges kübaras, kutsus mind kaasa laulma; ja ma laulsin täiest kõrist ning kiitsin Issandat, ilma sõnadeta ja noodita. Armastajapaarike läheb mööda ja noormees võtab sigareti suust, et laulda, ja ka noor neiu laulab, nagu laulab keegi vanahärragi ja möödub noormees, kepp-kaenla all. Miski pole mulle tänini siin nõnda meeldinud kui see.

Laulsin veel kahes teises kirikus ja kuulasin jutlust sotsialismist... Peatusin silmapilguks gruppide juures, kus vaieldi. Keegi härra, kel haruldaset kulunud riided, kaitses ühiskondliku alalhoidluse põhimõtteid, kuid ta rääkis nii hirmust Londoni murrakut, et ma mitte midagi aru ei saanud: vastaseks oli tal sotsialist-evolutsionist, välimuselt mõni jõukas pangaametnik. Teises salgas oli ainult viis inimest: pruuni näoga indulane, sonimütsiga ühesilmaline, kehakas armeenia juut ja kaks teist, kes suitsetasid vaikides oma piipu. Ühesilmaline, aetuna mingist hirmsast pessimismist, kinnitas, et „midagi pole mõnikord mitte midagi“, kuna indulane kaitses trööstivat arvamust, et „midagi on alati midagi“, korrates seda ikka ja ikka uuesti oma viletsas inglise keeles. Kaugemal seis väike vanamees, hoides pikka risti käes, mille küljes lipp pealkirjaga: sinu Issand kutsub sind. Ta rääkis midagi nõrga ja kähiseva häälega, aga ükski ei kuulanud teda. Mina, kadunud välismaalane, peatusin ja olin talle kuulajaskonnaks. Siis mõtlesin minna koju, sest oli juba öö, kuid mind peatas keegi närvlik inimene ja rääkis mulle mõni teab mis; mina vastasin temale, et olen välismaalane, et London on hirmus asi, kuid et ma armastan inglasi; et olen juba õige palju maailma näinud, kuid et miski pole mulle nõnda meeldinud kui Hyde Pargi kõnelejad. Enne kui jõudsin lõpetada, oli meie ümber juba kümme inimest, kes kuulasid vaikides. Oleksin võinud katset teha uut kirikut asutada, kuid mul ei tulnud meele ühtegi põhilause, mis oleks küllalt kindel ja pealegi ei valda ma küllalt inglise keelt, sellepärast katsusin, et aga minema sain.

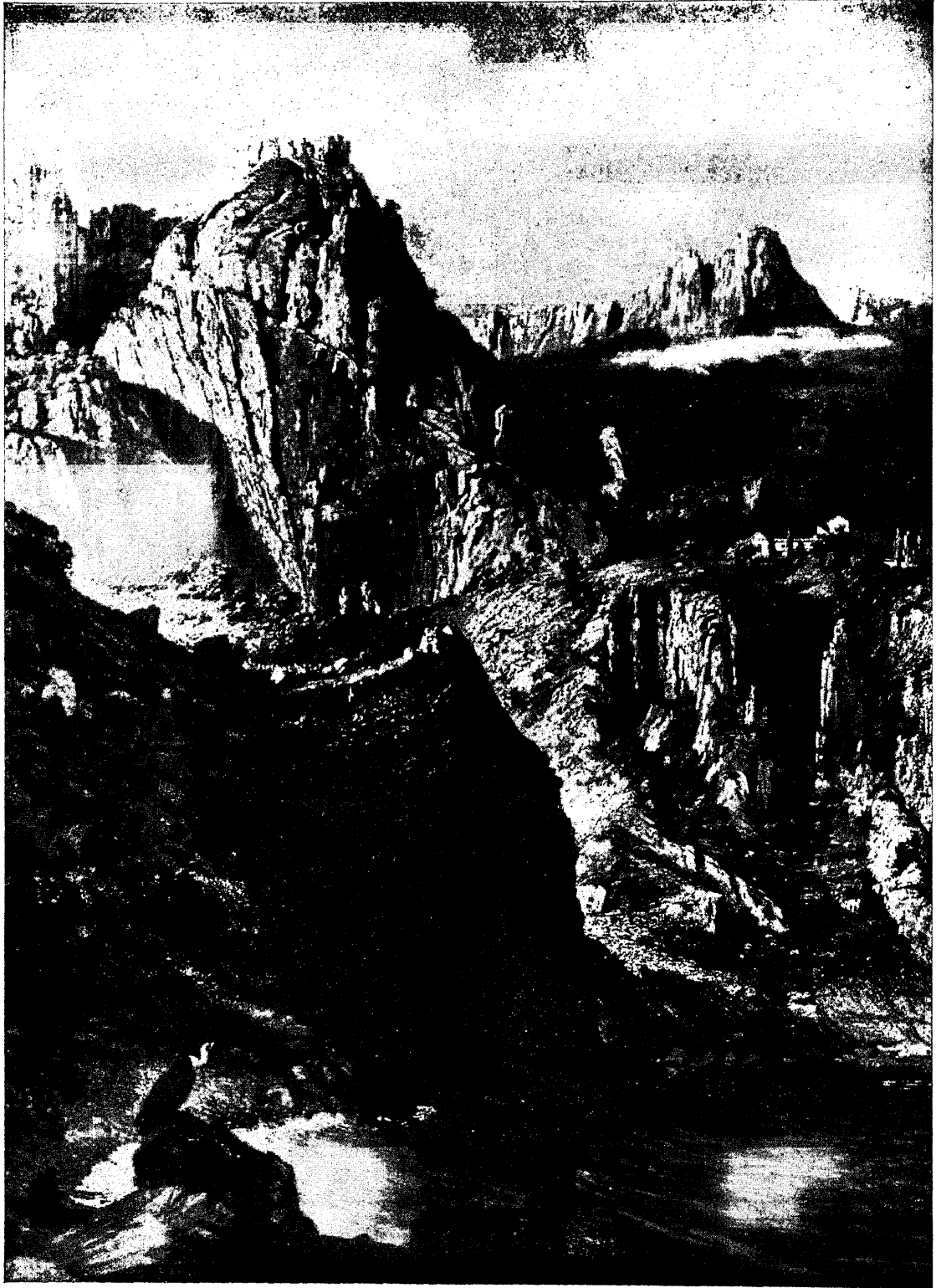
Hyde Pargi võre taga mäletsesid oinad ja kui ma neid vaatlesin, tõusis üks neist jalule, vististi vanim, ja hakkas määgima ja nõnda kuulasin ma ka tema oinalikku jutlust. Ootasin, kuni ta lõpetas, ja läksin siis koju, rahuldunult ja puhastunult, nagu oleksin tulnud kusagilt jumalateenistusest.

ESIMESE klubi nime olen unustanud ja ma ei tea isegi, kus tänaval ta asus: tean ainult, et mind viidi läbi mingisuguste keskaegsete väravate, siis pahemale, pärast paremale ja veel kuhugi, kuni jõudsimme õhukindlalt suletud aknatega maja juurde; sisemuselt sarnanes ta kuurile; seal pääsis keldri ja see oligi see klubi; seal oli poksijaid, kirjanikke, ilusaid noori tüdrukuid, tamme-laudu ja sõvipõrand: ruum nagu peepesa, fantastiline ja kole koobas. Arvasin, et siin lõigatakse mul kõri maha, kuid koguni mitte, vaid mulle anti süüa savitaldrikuilt ja

J. KÖLER

EEVA GRANAADIÕUNAGA

J. KÖLER

KRIMMI MAASTIK

oldi minu vastu kena ja lahke; ja minu saatis välja tagasi keegi lõuna-aafrika poksija ja hüppaja ning ma mäletan veel seda kena noort neidu, kes õppis minult tšehhi keelt kõnelema.

Teine klubi, mida ma nägin, oli kuulus, põline ja pööraselt auvääriline; sealt on tulnud Dickens, Herbert Spencer ja hulk teisi, keda kõiki mulle nimetas klubi asjaajaja (majavalitseja, uksehoidja või mõni teab kes); kahtlemata oli ta kõiki neid lugenud, sest tema näis mulle väga peenena ja ta oli täis auväarsust, mis omane arhiivaaridele. Tema näitas mulle kõiki neid ajaloolisi losse, raamatukogusid, lugemissaale, vanu gravüüre, sooje klossette, vannitube, ajaloolisi tugitoole, saale, kus džentlmenid suitsetasid, teisi saale, kus džentlmenid suitsetasid ja kirjutasid, kolmandaid, kus nad suitsetasid ja lugesid; igal pool valitses kuulsuse ja vanade nahktoolide lõhn. Tõepoolest, kui ka meil oleksid sama vanad nahkistmed, siis oleks ka meil traditsioon; ja mõelge ometi, missuguse ajaloolise pidevuse see looks... Aga meie traditsioon ei toetu nii vanadele ja pealegi veel nii mugavatele toolidele: ja kuna tal pole, kuhu istuda, siis ripub ta õhus. Seda mõtlesin laskudes ühele neist auväärseist toolest; mul oli pisut ajalooline, aga ometi väga mõnus tundmus, kui vaatlesin ennast ümbrisevaid tähelepanuväärseid isikuid, kes rippusid seinal või istusid toolidel, lugedes *Punch*'i või *Who is who*'d. Keegi ei rääkinud, mis lõi tõepoolest auväärse õhustiku; ja meil peaks olema paigad, kus vaigitakse. Keegi vanahärra ronib kahe kepi najal läbi saali ja keegi ei ütle talle kuritahtlikult, et temal on suurepärase välimus; teine loeb lehe lehe järele ja teda ei valda tahe kellegagi rääkida poliitikast. Maisemaa inimene omandab tähtsuse rääkides, inglase vaikides. Mulle näis, et kõik need, kes viibisid seal, olid kuningliku akadeemia liikmed, kuulsad surnud või vanaaegsed ministrid, sest ükski ei rääkinud; ükski ei vaadanud minu poole, kui ma astusin sisse, samuti ka siis mitte, kui astusin välja. Tahtsin olla nagu nemad, kuid ma ei teadnud, mis teha oma silmadega: kui ma ei räägi, siis vaatan ma, ja kui ma ei vaata, siis ma mõtlen veidraid ja naljakaid asju; ja nõnda pidin ma valjult naerma, aga ükski ei vaadanud minu poole: see oli masendav... Mõistsin, et siin täidetakse mingisugust usukommet, mis seisab selles, et suitsetada lühikest piipu, lehitseda *Who is who*'d ja peasi — vaikida. See polnud ei üksinduse vaikus, ei pütaagorlase filosoofiline vaikus, ei surma vaikus, ei sügava unistuse vaikus; see on vaikus omaette, raffineeritud ja seltskondlik vaikus, džentlmeni vaikus džentlmenide keskel.

Käisin veel teistes klubides; neid on siin mõnisada, mitmesuguse varjundi ja eesmärgiga, kuid paremad on kõik Piccadillyl või selle naabruses; ja kõigil on vanad nahktoolid, vaikimise komme, läbi ja läbi stiilsed kelnereid ja ukсед, mis suletud naistele. Nad on ehitatud klas-silises stiilis ja kivist, mille mustanud suits ja valgestanud vihm; sees on igal pool hea köök, ilmatumad saalid, vaikus, traditsioon, soe ja külm vesi, portreed, piljardid ja hulk muid tähelepanuväärseid asju. On ka veel poliitilisi klubisid, naisteklubisid ja ööklubisid...

INGLISMAAL tahaksin olla lehm või laps. Aga kuna ma olen juba täiskasvanud ja arenenud inimene, siis vaatlesin ma siitmaa inimesi. Nii siis, ei ole tõi, et

kõik inglased kannavad ruudulisi riideid, piipu ja pösk-habet: mis viimasesse puutub, siis on ainuke tõsine inglase dr. Bontchek Praahas. Kõik inglased kannavad kummimantlit või vihmavarju, sonimütsi ja ajakirja käes; on see aga naine, siis kannab ta kummimantlit ja muru-tõnise reketit. Loodusel on siin kalduvus elavaid olevusi teha haruldaselt karvaseks, harjaseliseks, villaseks ja katta neid igat sorti udemetega: näiteks on inglise hobustel jalge küljes tõsised villakud ja pinslid ning inglise koerad pole midagi muud kui naljakad karvatordid. Ainult murud ja džentlmenid ajavad iga päev habet.

Mis on inglise džentlmen, seda on väga raske lühidalt öelda: vähemalt peaks tundma mõnda inglise klubi kelderit, raudtee piletimüüjat või politseinikku. Džentlmen, see on paras segu vaikusest, heatahtlusest, auväarsusest, spordist, ajakirjadest ja lugupidavusest. Vagunis teie vastas istudes võib ta teil aru röövida, sest kahe tunni jooksul ta ei pea teid ainukesegi pilgu vääriliseks; aga siis tõuseb ta äkki ja ulatab teile teie kohvri, mida te kätte ei saanud. Siin oskavad inimesed alati üksteist aidata, kuid öelda pole neil üksteisele midagi, ehk olgu siis, et nad räägivad ilmast. Kui inglased on leiutanud kõik mängud, siis muidugi sellepärast, et mängides ei räägita. Nende vaikusearmastus on niisugune, et nad tema tõttu isegi valitsust avalikult ei laida: see on kinnine rahvas, kes vähe röömus. Kabareede asemel, kus istutakse, juuakse ja vestetakse, on nemad leiutanud baarid, kus seistakse püsti, juuakse ja vaigitakse. Inimesed, kes armastavad pisut rääkida, anduvad poliitikale — nagu Lloyd George — või kirjandusele; inglise raamatul ei tohi tõepoolest olla alla neljasaja lehekülje.

Kahtlemata on see vaikimise kombest, et inglased neelavad igast sõnast poole alla, kuna nad teise poole teatud viisil lõmastavad; on hirmus raske neid mõista. Iga päev sõidan ma *Ladbroke Grove* raudteejaama; piletimüüja tuleb ja mina ütlen temale: *Ledbrrouk Greuve!* ???? Kuidas? — *Ledbhok Gheuve!* — ???? Kuidas? — *Hevhov Hev!* — Aha! *Hevhov Hev!* hüüab piletimüüja üpris rõõmsalt ja ta ulatab mulle *Ladbroke Grove*'i piletit.

Kui aga lähemalt tutvuneda, siis need on väga kenad ja peenetundelised inimesed; nemad ei räägi kunagi palju, sest nad ei räägi kunagi iseendast. Nad lõbutsevad nagu lapsed, kuid kõige tõsisemate ja kainemate nägudega; neil on sissesündinud, uskumatu etikett, kuid sellega elavad nad vabalt nagu väikesed koerad. Nad on kõvad nagu ränikivi, ei suuda kohaneda, hoiavad vanast kinni, pisut pelglikud ja ligipääsmatud; nad ei oska oma nahast välja saada, kuid see on tubli nahk ja igas suhtes suurepärase. Võimatu on nendega rääkida, ilma et nad sind ei kutsuks einele või lõunale; nad on lahked võõrastega, kuid nad on võimetud üle saama vahemaast, mis lahutab ühe inimese teisest. Mõnikord hakkab otse hirm, tundes end nii eraldatuna nende lahkete ja heatahtlikkude inimeste keskel; aga kui oleksin alles väike poiss, siis võiksin enda ennem nende kui iseenda hoole usaldada ja siin oleksin vabam ning lugupeetavam kui ükskõik kus kogu maailmas: politseinik puhuks oma paled punni, et mind naerma ajada, vanad härrad mängiksid minuga palli ja valgete juustega leedid loobuksid oma neljasaja-leheküljelisest romaanist, et mulle lahkelt otsa vaadata oma siniste ja selgete ning alati noorte silmadega.

Rud. Paris

Hispaania härjavõitlustel

Autori joonistised

OLI möödunud nädal mu Madriidi asumisest. Jalutasin hommikul Alcalal ja kavatsesin minna Prado muuseumi. Mu tähelepanu köitis ühe ninaletõmmatud žokeimütsis mehe kibe askeldus afišipuntra ja liimipotiga plangu ääres, mille taga käis hoogus tegevus majade ehitamisel ja vanade kohendamisel. See plank näib siin just nagu loodud igasugu reklaamiplakatite ja teadaannete jaoks.

Mees on vaevalt saanud punase afiši plangule sirgu vinnata, kui ta ümber koguneb tihe kari uudishimulisi seda lugema. Nad otse nagu neelavad igat trükisõna ja siis ruttavad rahutult edasi.

Astun üle tänava, et rahuldada ka oma uudishimu. Näen, see on reklaam härjavõitlusele — *corrida de toros*'ele. Otse pateetiliste sõnadega teatatakse, et Madriidis leiab aset erakorraline *corrida*, sest Braulio L u s i n, üks populaarsemaid härjavõitlejaid, keda hüütakse romantilise nimega Gitanillo, peab areenil benefiissi. Seks suurejooneliseks etenduseks on jõudnud päralt ka uus saadetis härgi parimalt Andalusia härjakasvatajalt Don Jose Gracia'lt .

Lähnen kohe tagasi südalinna, et muretseda pääsetäht.

*

Neljapäeva õhtupoolikul ruttan ühises inimvoolus etenduse koha poole. Kärarikas mass muutub aina tihedamaks, mida lähemale jõuame areenile. Elav temperament kodutseb suures ringhoones — närvlik kärsitus mängu ootel.

(Kirjad Inglismaalt.)

LÕPUKS hoidsin ma hirmsad asjad. Näiteks inglise pühapäev on kole. Inimesed kinnitavad, et pühapäev on loodusesse minemiseks, kuid see pole tõsi: inimesed lähevad loodusesse, et metsikus hirmus põgeneda inglise pühapäeva eest. Laupäeval valdab kogu Britannia tume loomusund, mis ajab kusagilt otsima pääsu, nagu ka samane tume loomusund ajab metsloomi põgenema maavärisemise lähenedes. Kel pole kuhugi minna, see otsib varju vähemalt kirikus, et palvetades ja lauldes mööda saata see õudne päev. Päev, kus toitu ei valmistata, kus sõidukid ei liigu, kus ei vaadata ega mõelda. Küsin endalt, missuguse kustumatu süü pärast on küll jumal Inglismaad karistanud pühapäevaga...

Inglise köögil puudub teatud kergus, teatud peenus, elurõõm, toon, patuhimu. Ütleksin isegi, et see kõik puudub kogu inglise elul. Inglise tänav ei ole himutsev. Igapäine elu pole võrtsitatud müra, lõhnade ja lõbusate seiklustega. Harilik päev ei sära ilusate sündmuste, naerataste ja ootamata juhustega. Ei saa sõprust luua tänavaga, inimestega, häälega. Miski ei pilguta teile sõbralikult ja koduselt silma.

Armunud paarikesed parkides armastavad teineteist õrnuseta, kuidagi tumma kibedusega. Baarides juuakse

Järsku jääb kõik vaikseks. Korruga on ligi neljateistkümne tuhandeline lärmitsev inimmeri taltsutatud ja muutunud nagu ainsaks silmaks ja kõrvaks.

Areenile ilmub kaks ratsanikku, üks neist pöördub vasakule, teine paremale. Galopeerivad barjääri läheduses poolringis üksteisele vastu. Jõudnud kokku, asetuvad mõlemad kõrvuti ja traavivad üle areeni valitsuslooži ette ning tervitavad loožisistujaid. Seejärel kihutavad mõlemad ratsanikud areenilt väravasse, mille kaudu äsja tulidki. Minutiks jääb areen tühjaks.

Uuesti avanevad väravad, ja areenile ilmub kahe endise ratsaniku saatel corridast osavõtjate jõuk. Rõdult kostuvate marsihelide ning magistraali esindajate juhtimisel liigub kirjuvärviline mänguseltskond. Esimesel silmapilgul mõjub see artistide protsessioon liiga miniatuurset — kauguse ja mänguplatsi suuruse tõttu —, kuid nende lähenedes selgub ikka rohkem ja rohkem rongis liikujate värviline olemus ja annab rõõmsa värvikooskõla päikesest kuumendaval liivapinnal ja tuhandete inimepeade foonil.

Mustas sammetis ratsa mänguavajaile järgnevad kindla ja väerika sammuga peameistrid sel veremängul — torerod ehk espadod. Rikkaliku tikandusega vestkuued, brokaatlõigetega kintspüksid ja põlvedeni ulatuvad siid-sukad annavad neile mingi pupelise ja teatraalse välimuse, millist muljet suurendab kübara alt väljapaistev paar palmitud juuksetutti.

Nende taga marsib kümme kergesammulist banderiillerod — odaviskajad samalaadilises riietuses, rikkaliku

omaette. Tänaval ja trammil tõttab inimene koju ja loeb lehte, ilma et vaataks paremale või pahemale: temal on oma kodukolle, oma aiake ja puutumatu eraldatud perekonnaelu... Maisemaa on mürarikkam, vähem distsiplineeritud, räpasem, vähem endavalitseja, kavalam, kirglikem, seltskondlikum, armunum, himutsevam, toredam, jõhkram, lobisevam, närusem ja teatud mõttes vähem täiuslik. Palun, andke mulle pilet otseteed maisemaale!

— — — —

KUI oled rannal, siis sooviksid olla laeval, mis sõidab minema; kui oled laeval, siis tahaksid olla rannal, mis jääb maha. Kui olin Inglismaal, mõtlesin vahetpidamata sellest, mis meil on ilusat. Kui olen jällegi kodus, mõtlen tingimata kõigest sellest, mis on Inglismaal ülevamat ja paremat kui kusagil mujal.

Nägin suurust ja vägevust, rikkust ja jõukust ning võrdlematut küpsust. Kunagi ei tekkinud mul kurba mõtet, et meie väikene maa ja meie ise pole muud kui pisitilluke ja valmimatu tükike maailmast. Olla väike, ilma tasakaaluta ja täiuslikkuseteta, see on ilus ja küllaldane ülesanne... Ja ärge tulge mulle ütleva, et meie horitsont on kitsas: maailm on, jumalale tänu, meie ümber sama suur kui Briti ilmariigi ümbergi...

värviküllase metalltikandusega. Banderillerode järele liigub raskelt, pantserdatud halli kattega hobustel, hallis, kaitsevärvi riietuses ja pantserpükstes neli picadori — ratsasõdurid piikidega. Kirju rea lõpu moodustavad kahe paari rakendatud hobustega neli areeniteenrit — tapetud härgade äravedajad, — veripruunis mundris, punastes baskimütsides.

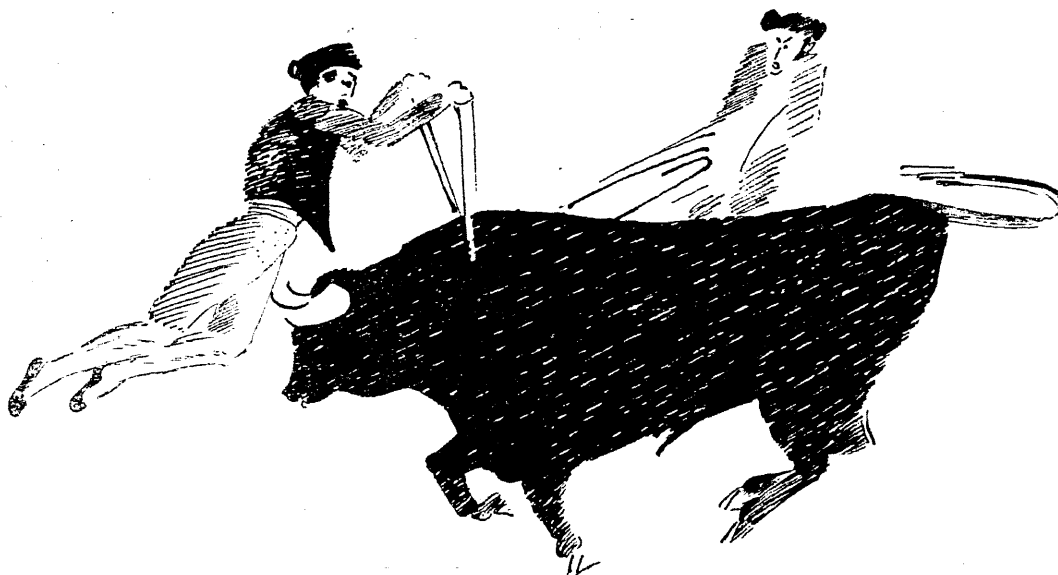
Kirju mänguseltskonna rong läheb otse valitsuslooži ette ja pöörduv tervitades tagasi värvavate juure.

Sel ajal kui areenilt eemalduvad torerod, picadorid, areeniteenrid ja üle areeni jagunevad banderillerod, ratsutab magistraaliesindaja valitsuslooži ette ja püüab õhust temale visatud tallivõtme, ratsutab värvavate juure ja ulatab areeniteenrile härjatalli võtme. Areeniteener avab värvavate kõrval asuva talliuukse, ja areenile tormab

picador oma hobusekronuga õhus ja prantsatab õhku ahmides vastu barjääri. See mäng kestab tükk aega.

Vahepeal kaovad picadorid oma hobustega areenilt ja lüheda odaga kummaski käes seab üks banderillero end poosi, meetrit kolmkümmend härjast eemal. Ülejäänud meeskond taganeb, et anda maad järgnevale mängukäigule.

Punastest rättidest tigestatud, hobuse muljumisest metsikuks muutunud ja picadori piigiga veristatud härg silmitseb lagedal väljal üksikult seisvat banderillerod, kes karjub ja vibutab piike looma poole. Metsikult tormab loom banderillero suunas, teeb hüppe, ja lööb sarved alla mehe rabamiseks, kuid samal hetkel kui mees näib tõusvat sarvile, surub ta härja turja mõlemas kätes olevad piigijupid ning on ise ühe hüppega pääsenud.

härg. Väledalt jookseb härg kuni areeni keskele ja peatub äkki. Terav päikesevalgus ja sumisema hakkav publik on tundide viisi pimedas hoitud looma lõõnud esialgu segaseks. Närvlikult silmitseb ta ümbrust ja tormab siis esimese banderillero kallale. Vaevalt jõuab mees hüpata kõrvale ja üle barjääri pääseda. Kuid banderillerod seisavad juba kõikjal, käes oranž-punased rätid härjasöödaks. Algab äge härja jooks õrritavate punaste rättidega meeste peale. Esialgu tarvitatakse ta sarvede eest pääsemiseks madalavõitu esimest barjääri. Peagi algab aga vilgas kõrval- ja põikhüpete periood järjest vihasemaks mineva looma eest põgenemisel.

Samal ajal ilmub areenile kaks picadori, hobusekronudel, kelle vasak silm kinni seotud. Kui härg peatub ühe picadori läheduses, on hobune kaetud silmaga vihasel looma poole. Apaatselt seisva hobuse seljas istudes õrritab laia häälega picador piigiotsaga härga. Pead alla käännates jookseb loom hobuse kallale ja äigab sellele sarvedega kõhu alla, nii et ratsanik tõuseb ühes hobusega õhku. Mees kui ka hobune paisatakse publiku naerukisa saatel liivale. Vaevalt on härg sarved päästnud hobusest, kui teda piirab ring punase rätikuga banderillerosid. Paar ristjooksu areenil rätiliputajate järele, ja järjest vihasemaks muutuv härg seisab teise haleda-ilmelise piigimehe läheduses. Silmapilkselt kõlgub ka see

Pealtvaatajate ridadest kostab mürisev aplaus.

Juba on teine banderillero võtnud koha lagedale väljale. Ta asetab punase räti oma vasakule käele ja ise paigalt liikumata laseb ringelda meeletul härjal oma ümber kaares, rätikut kord vasakule, kord paremale heites. Ka temale mõõdetakse pealtvaatajailt tugevat kiitust.

Algab uuesti piikidega raiumine härja turja, kuni metsikuks muutunud ja verine härg hakkab lõõtsutades jooksma, kolm paari piike turjal.

Fanfaarid...

Areenile ilmub torero — karmiinpunase rätiga. Publik tervitab teda kestva aplausiga ja hõigetega. Banderillerod taganevad barjääri lähedusse. Torero seisatub areeni keskel, laskub ühele põlvele ja võtab nii härja jooksu ja sarvelöögi rätile vastu. Ainult minutil, kui härg on tormanud rätikule, pöörduv ta piruetiga endise poosi võtuks teiselt poolt. Ja mõne sentimeetri kaugusel surmast võtab ta vastu mitu ataaki, mida rahvamass jälgib hinge pidades, ainult iga looma hüppe puhul kohalt nõksatades. Mehisuse ja osavuse proovi lõpu kroonib publik taltsutamatu kiiduvaldusega. Seepeale läheneb torero barjääri ja laseb ulatada endale mõõga. Veel mõni härja atak mõõgale visatud punasele riidele, ja loom näib jõudvat metsikuse haripunkti. Kisadega piigid ta turjal sünnitavad valu, mis ühes alalise ärritusega

on viinud looma meeletusse. Kuid loom on ühtlasi ka tublisti väsinud.

Seisavad vastamisi — torero ja härg...

Aeglaselt paljastab torero mõõga punasest linikust ja mõõdab teravasti härga, kes tarretanult silmitseb vastast. Järsult aga tormab loom oma vaenlase kallale,

raudpulgaga kõmmutanud sarvede vahele ja lohistavad teda hobustega jooksu tempos väravatesse. Liivas paistavad vereplekid aetakse laiali, teenrid pilluvad publikule allaloobitud esemed tagasi, banderillerod asuvad jälle kohtadele, ning areenile jookseb selle etenduse seitsmest härjast teine...

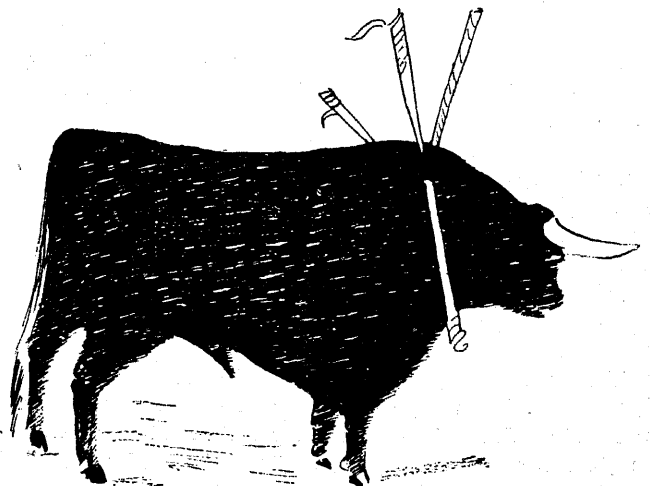
seades sarvi löögiks. Järgneb torero vägev löök. Mõõga tera paendub härja turjal tõhusast löögist, ning torero kõrvalhüppele järgneb mõõga lend õhus: terariist tabas konti!

Publik on jagunemas kaheks: osa vilistab, osa aplodeerib...

Härg mõirgab vihast ja valust ning seisab uuesti vastamisi toreroga, kel käes teine terariist. Järgneb vastastikune mõõtmine ja raksatab kokkupõrge — mõõga tera on jälle looma turjas ja vastased seisavad liikumatult nagu kivistunult. Ootamatult langeb härg liivale. Mõirgab härja asemel juba rahvahulk.

Uhkelt sammub torero valitsuslooži ette, gratsiöösilt tervitades. Rõdult paugub sõjaväeorkester tuši. Rahvas märatseb kohtadel ja loobib alla kübaraid, lilli, pliiatseid, täitesulepäid, mantleid areenil ringi käiva torero jalge ette.

Areeniteenrid on vahepeal härjale elulühendamiseks

R. Sirge

Stokholmi määratu reklaamplakat

Nii olgu pealkiri. Jutt ise aga ei räägi mitte mõnest Rootsi pealinna ärisildist — vaid tänavusuvisest suurest Stokholmi näitusest.

Rootslased on täpsalt kinni pidanud oma ettevõtte eel üles seatud põhimõttest, et näitus, mis tahab pakkuda midagi uut, peab olema ka välimusest mõjuv ja aktuaalse ilmega, peab olema elustatud plakat. Sellest lähtudes on Stokholmi näituse arhitektid silmas pidanud fantastilist modernismi, moodsat tööstuse- ja liiklemisvahendite ehitamise kunsti.

Üldvaates näitus jätab hiigelsuure amfiteaatri mulje, mille lavaks osutub *Djurgårdsbrunnsvikeni* laht kesk näituse ehitisi. Lahe põhjapoolsel kaldal, kus asub niinimetatud peoplats, kerkib terrasiliselt maapind, ilus-

vad kirjutamiseks lauad ja kümnekond telefonikappi. Samas tornis töötavad ka näituse valjuhääldaja ja projektor. Viimane asub masti tipus, ulatud vaatama 70 km kaugusse.

Lahe teisel kaldal, kuhu viib näituse puhul seks eriti ehitatud sild, tõuseb maapind samas tempos, andes pikapeale aset kõrgele mäele, mil metsiku puustiku hõlmas *Skansen*, endine rahva-, nüüdne loomaaed ja vabaõhumuuseum. Kohe lahe serval aga veel mõned näitusehooned, akvaarium, vabaõhu kino, kunstlik surnuaed, telkide väljapanekud ja maiustiste kioskid.

Kesk siledat lahte, mis pole laiem kui paarsada meetrit, saadab taeva poole veetolmu tugev fontään. Kümned joad hüppavad korraga üles, nagu vallatute vete-

PEARESTORAN LAHELT VAADATUNA

tatud liikuvate korsode, lillealleede ja hästi korrashoitud kõnniteedega. Platsi taga, mil mitu tuhat tooli muusikakuulajale, reas kubistlik-modernistlikku laadi paviljonid, esiküljega peatänavale. Nende vahel paiguti kunstaednikkude väljapanekud: rohelisest elavast mirdist kasvatatud obeliskid, linnud ja tuulikud. Lilleallee lõpeb pearestorani kohal. Seal algab maapinna uus tõus, mille astmestikul asetsevad poole kilomeetri pikkuselt igasugused ajaviite- ja lõbustusasutised.

Näituse kaks osa, paviljonid ja lõbustusasutised, seob üksteisega kohe pearestorani ees kerkiv 80 meetri kõrgune reklaamtorn. See on mastimoodi ehitis, ühehülbaline, masti tipuni täis igasugust reklaamikarjet. Paarkümmend meetrit maapinnast on torni külge ehitatud ruumikas rõdu ajakirjanikkude jaoks. Rõdule pääseb nii mööda treppi kui ka väikesel üheinimese liftil. Sel asu-

vaimude piitsutatud. Eriti hämmastav on pilt õhtuti, mil iga juba kunstliku valgustuse abil värvub isetooneks. Kõik vikerkaarevärvid tantsivad siis läbiseigi. Langev veetolmu muutub värvilise valgustuse tõttu muinasjutuliseks uduks, mille all salapärasena mustab *Djurgårdsbrunnsvikeni* pind. Kogu näitus sädeleb tuhandetes tuledes, lokaalide aknad hiilgavad, mürtsub muusikat nii kõlakojast kui valjuhääldajast tornis. Kõrgelt *Skansenilt* alla vaadates ei suuda siis end kuidagi lahti kiskuda sest tuled ja värvide vaatamängust. Tuhandeid inimesi sagab sillas, lokaalide ees ja kioskide vahel. Kõrgel mäel keerleb vahetpidamatult hiiglaläbimõõduline „Pariisi ratas“, vuhistades lõbuhimulisi kord üles, kord alla, taamal vurtsuvad autod ja pörtsub jazz — on tunne, nagu peetaks igavest, lõputut maskiballi.

Säärane on Stokholmi näitus öösi. Kuid veel enam

oma otsekohesele eeskujule — reklaamplakatile — sarnaneb ta päeval. Paviljonide konstruktiivne ehituslaad, avarad ühest klaasist aknad, laiad ühevärvilised — kollased, valged, sinised, punased — pinnad ja kisendav silmatorkavus — see kõik tekitab hiiglaplakati mulje.

Ent ometi see „plakat“ ei mõju halvavalt, häirivalt — ta pigemini meelitab, tõmbab ligi. Ja küllap peamiselt seepärast, et pole midagi kuhjatud, pole segi paisatud ühte ja teist — vaid kõik asub äärmises korralikkuses, kõigele on arvatud oma paras pind ja ruum. Midagi ei väsita vaatajat. Kõikjal võib silm puhata ja nautida — pole tarvis tuhnimist, otsimist, nagu see tavaline meie näitustel, et kui tahad palju näha, pead uppuma pisisusse. Stockholmi näitus on sellest pahest vaba.

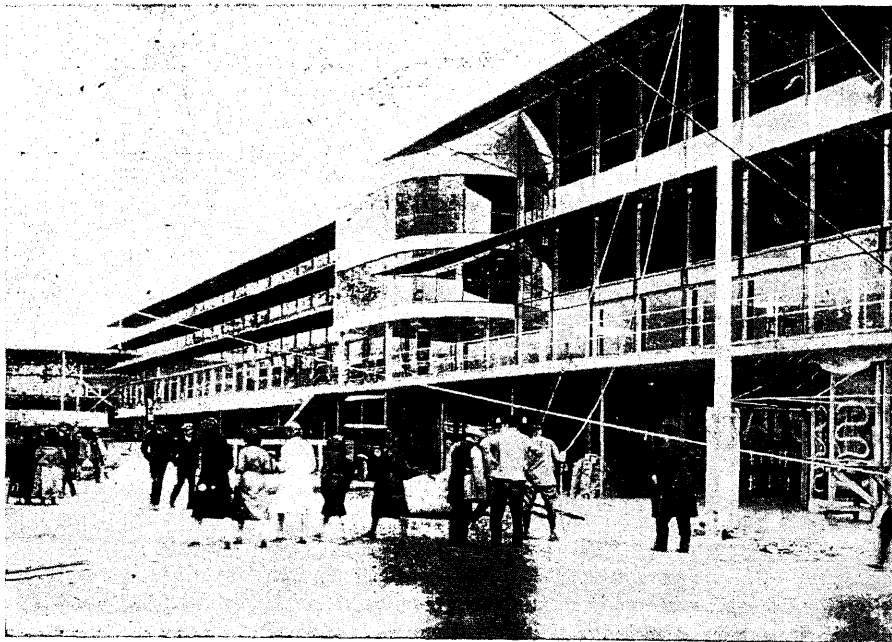
Pealegi on otse eeskujulikult hoolitsetud puhkevõimaluste eest. Iga suurema tee ääres mingi lokaal, restoran — olgugi et neis sageli muud ei pakuta kui jääkülma kefiiri. Kuid minutiliseks hingetõmbamiseks piisab säärasest paigast.

Ometi aga ei jätkuks üksi viimistletud arhitektuurist ja värviküllusest hea üldmulje pakkumiseks. Peaosa mängib siin looduslik ilu, maastik, mis oma iseloomult on üks õnnelikumaid säärase ettevõtte jaoks. Terassilised tõusud kahelpool lahte annavad ülevaate võimaluse näitusest ka kõige madalamast vaatepunktist, silma meelitab läände laienev veekogu — ning nagu üldise rohelise palistuse lisavad vastupuhkenud lehis puistikud, läänes Nobeli park, idas *Djurgarden* ja loodes mingi Kuninglik jahiaed.

Kõige selle loodusliku värskuse ja mitmekesisusega on suurepäraselt ühte sulatatud näituse kirevus ja laad. Selles seisab rootsi nooremate arhitektide, kes peamiselt näituse ehitajad, määratu saavutus. Nad on liitnud igi-

NÄITUSE REKLAAMTORN
AJAKIRJANIKKUDE RÖDU

PEARESTORANI KÜLGVAADE

vana ja muutmatu looduse kõige modernimate ja fantas-tilisemate inimese aju kombinatsioonidega — ja on teinud seda eeskujulikult, ennenägematult hästi.

Näituse eesmärk: näidata välismaalastele, mis Roots si suudab kodu- ja kunstitööstuses, ning aidata

kaasa nende tööstusharude toodangu masside hulka viimisele — on juba selle kordaläinud konstruktiivse külje tõttu arvatavasti õnnestunud. Reklaamplakat on täitnud oma ülesande. 7,5 miljonit krooni, mis valmistamiseks kulutatud, on realiseeritud.

KUJUD ELAVAST MIRDIST
KUNSTAEDNIKKUDE VÄLJAPANEKUID

Hanno Kompus

I. Eesti trükitehase näitus

ÜHENDUSES esimese eesti, soome ja läti trükitehaste kongressiga 31. maist 2. juunini s. a. Tallinnas Eesti Graafika- ja Raamatuköitmis- ja Ettevõtjate ühingu algatusel teostas sama ühingu ka esimese eesti trükitehase näituse, mis avati Tallinna Börsisaalis 31. mail kestusega 7. juunini. Näituse toimetulek võlgneb esma-joones E. G. R. E. ühingu juhatuse esimehe F. Uibo-puu energiale ja Riigitrükikojas töötava kunstniku Vestenbergi tegutsemisrõõmule, kelle õlul lasuski kogu ettevõtte organiseerimine resp. väljapanekute hankimine pea- ja teiste linnade trükikodadelt, raamatukogudelt, arhiivelt ja muuseumelt. Näitusruumide, väikese ja suure börsisaali dekoreerimisel ja esemete paigutamisel töötasid lõppeks veel kaasa kunstnikud Reindorff ja Pulst ja nende ridade autor ühes abilistega trükikodadest ja Riigi Kunsttööstuskooli õpilaste hulgast.

E. G. R. E. ühingu juhatuse tahtel näitusest ei pidanud tulema võistlusnäitus üksikute Eestis tegutsevate trükikodade vahel, vaid see pidi pakkuma läbilõike eesti trükikunsti arenemisest selle ligemale 300 aasta pikkusel kestusel ning pildi andma meie trükitehase tänapäevast võimist ja maitsetasemest. Selle programmi teostusele aitasid tänuväärset viisil kaasa oma vastutulekuga kõik eesti trükikodad peale G. Rohu oma Tartus, kes keeldus oma tooteid näitusele andmast ja saatmast, samuti kui kõik raamatukogud, arhiivid ja muuseumid peale Tallinna Eesti Kunstmuuseumi. Need keeldumised, õnneks, siiski märgatavalt ei mõjutanud näituse üldpilti

ega takista siit saabuvat ülevaadet. Pigemini tuleb kahtseda ruumide väiksust ja ülesseadmiseks kasutada jäänud aja nappust, — peeti ju paar päeva enne näituse avamist börsisaalis Haridusliidu loterii loosimist, millele järgnes ristipäev, ruumipuudusel pidi jääma osa esemeid välja panemata ja ajanappusel ei suudetud esemete paigutamissüsteemi igas üksikasjas viimseni järjekindlalt läbi viia. Neis asjus korraldajad püüavad end lohutada teadmisega, et näitus pole arhiiv või muuseum, mis peab haarama võimalikult kõike, vaid et näitus on näitus, s. o. näide, valimik; ning edasi korraldajad julgevad loota, et siiski suurtes joontes esemete paigutus on saanud ülevaatlik, mida üksikud järjekindlusetused ei pääse tunduvalt segama.

OLLES esitanud need nõnda öelda aruandelised andmed näituse saamise kohta, lubatagu lähemalt silmitseda väljapanud esemeid ja sõnastada omi tähelepanekuid ning arvamusi nende puhul.

Oma ringkäiku algame väikesest börsisaalist, kus kuldsetes mustaga drapeeritud ja seespoolt punasega vooderdatud vitriinides leidub meie vanimaid trükitehaseid XVII-dast ja XVIII-dast sajandist, XIX. sajandi esimesest poolest, näiteid vanust ja uutest köitist ning lõppeks kollektioon meie rahamärke ja kirjamärke.

XVII. sajandi ja osaliselt isegi veel XVIII. sajandi algupoole trükitehaseid võib jälgida keskaegse käsikirjalise raamatu traditsioone: suured algustähed rohke pildilise

või ornamentaalse kaunistusega, tiitellehtede trükkimine kahes värvis, mustaga ja punasega, nimede ja muude tähtsamate sõnade ladumine tihti rikkalt kaunistatud, lilletatud suurtähtedega — ses kõiges avaldub veel kesk-aegsete kirjakunstnikkude, kalligraafide ja miniaturistide loodud ja arendatud võtteid. Kõige tähtsam tõendus nende vanade traditsioonide püsivusest aga on näha tolles kunstilises vaimus, mis tundub keskaegse ilukirjutaja pärandusena veelgi juhtivat baroki ja rokokoo trükiladu ja silma, tolles proportsioonitundes, tolles hel-luses suuremate ja väikesemate, tumedamate ja heleda-mate, raskemate ja kergemate laikude kohta, tähekirjade vaheldavuse kohta, tiheda ja harvendatud lao rütmilise mõju kohta, üldse terve laotava-trükitava lehekülje de-kooratiivse, isegi pildilise väärtuse kohta, milles kõiges avaldub eksimatu kunstiline traditsioon ja instinkt, nii et need vanad, kortsunud, krobeldised ja kolletanud lehed meie päivini pakuvad otsest esteetilist naudingut.

Veel üht huvitavat, pigemini küll kultuuriloolist kui trükkunstimilist detaili tahaksin märkida tollest ajast, liitati kuna see püsib tänapäevani, olgugi teisenedes ja oma algupärasest mõtet unustades: fraktuur ja antiikva kirjade kõrvuti ja vaheldamisi tarvitamist. XVII. sajandil ja XVIII. sajandi algupoolel antiikva kiri üldiselt fraktuuriga laotud trükitooteis esineb järjekindlalt ainult ladina ja muude võõrkeelsete sõnade märkimiseks. See eeldab muidugi täit teadlikkust laotava teksti keelelise algupära kohta, teadmist, mis sõna on omakeelne, mis laenatud. Kuigi suur osa neist keelelisest teadmisest tuleb panna autori ja korrektori arvele, ometi laduvalgi need ei võinud puududa: see oli osa üldisest haridusest. Natsio-naalse, rahvakeelse hariduse ja kultuuri tärkamise ja kõvenemisega näemegi kaduvat seda vahetegemise võimet oma ja võõrkeelse sõna vahel: laos ja trükis kaob see vahetegemine, kuna ometi säilitatakse antiikva kirja tar- vitamine kõrvuti ja vaheldamisi fraktuuriga, nagu peab järeldama, ainuüksi esteetilisil, dekoratiivseil, vahelduse tarbe põhjusil. Alul püütakse veelgi pidada mingit süs-teemi, piirdudes antiikva kirja tarvitamisel näiteks nimede ladumisega. XIX. sajand aga ei hooli enam mingisugu- sest sisulisest süsteemist: teiselaadne kiri, antiikva frak- tuuri sekka või fraktuur antiikva sekka, paigutatakse juba nähtavasti puhtesteetilisil või dekoratiivseil põh- jusil. Ja nii püsib see tänapäevani.

Kui uskuda näitusele toodud trükitooteid, siis XVII. sajandi kestes veel üksikult esinevad vinjetid XVIII. sa- jandil liituvad ja kasvavad lehekülje ladu ümbritsevaks raammotiiviks, mis samuti XIX. sajandi kestes arenda- takse lemmikvõtteks. Esimesi näiteid ses suhtes on üks XVIII. sajandi lõpupoolelt pärit pulmakutse, kus teksti ümbritseb ornamentaalne, rokokoo stiilne raam, kuna tekst ise on laotud saksakeelset käekirja jäljendava kursiiviga: tundub ikka veel keskaja, gooti ja fraktuuri kirja va- litsemine.

XIX. sajand toob murrangu. Empire ja biider- meieri ajajärk oma sõltuvuses antiikilmast ka trükis an- nab enam ja enam ruumi antiikvale, mis kiri nüüd näib saavat valitsevaks. Ühtlasi areneb, nagu juba tähenda- tud, raammotiiv. Varemata aegade mahlakas, nõtkes, va- heldusrikas ja rütmiline ladu muutub märksa kainemaks

ja kuivemaks, „masinlikumaks“, esteetilisil muljeid püü- takse avaldada enam ja enam laieneva ja rikkalikumalt käsitatud raami kaudu (empire), või aga taotellakse mõju üsna hõreda, hapra ja napiga nii kirjas kui kaunistuses, palju valget põhja, örn, peen kiri, mõni väike vinjetike, vaas või murdunud samm, sentimentaalseks, kuid hella tundmusega paigutatud kaunistuseks, kriipsuke või täpi- keste rida raamiks (biidermeier). See on hoopis uus maailm uue maitsega, uute esteetiliste arusaamistega, mis meile avaneb kõrvutades tolle aja trükitooteid eel- miste sajandite omadega.

Kui võisime märkida, et XIX. sajandi kestes antiikva kiri hakkab domineerima, siis ometi see ei käi eestikeel- sete raamatute kohta. Need trükitakse, nagu tänapäe- valgi veel meie ajalehed, fraktuuriga. Põhjendust teame: rahvas ei saavat antiikva kirjast aru (!).

Biidermeieri traditsioonid: väike kaust, peen kiri, örn raamitus kaantel või tiitellehil püsib sajandi lõpuni, nagu võime jälgida, siirdudes suurde börsisaali, mille dekoratsioon on läbi viidud sinises ja hõbedas: hõbedased vitriinid sinise vooderduse ja drapeeringuga, hallid sein- kilbid sinise klassilise viilukujulise kroonitusega, mille väljul trükitööstust sümboliseerivad embleemid, ruumi rütmiline liigitus latritaoliselt väljaehitatud vaheseintega, mida veelgi rõhutavad püstloodis sinised ribad, moodus- tades ühtlasi kontrastse fooni valgetele rindkujudele, Gutenbergi ja tähtsamate ärkamisaja eesti kirjanikkude omadele. Esimene later, tulles väikesest saalist, mahutab töid aastaist 1850—1900, nii siis ärkamisajast sajandi va- hetuseni. Raamatud vaesed, odavad, kuid, nagu öeldud, kantud biidermeieri maitse traditsioonist. Diplomid, au- aadressid, tunnistused jälle oma rikkaliku raamkaunistu- sega põlvnevad empire'i eeskujudest. Laotud diplomite kõrval esineb hulk litografeerituid, kus samuti pearõhk raamil. Üldine mulje: hoolimata kuivusest ja puisusest tundub ometi kooli, hinnatavaid riismeid maitsekama mi- neviku pärandusest.

Järgmine later, dateeritud 1901—1919, asetab meid täieliku languse pildi ette, mille keskelt, ärgu unustatagu, *Noor-Eesti* päivist peale tõusevad ja tihenevad katsed ja püüded maitse tasemet uuesti viia kõrgemale.

Raamatute kaantele tekib stiilitundetu naturalistlik kaunistis igasugu lillekimbukeste ja linnukeste näol. Dip- lomid ja tunnistused ajajärgu alul laotakse tihti eelmisest ajast pärit olevaist omaette häist, renässansi-maitselisist ornamendest, kuid nende kokkusead sünnib ilma proport- siooni ja tasakaalu tundeta; sageli katkestatakse varemini ühtlase paelana voolavalt teksti ümbritsev raam täiesti põhjendamatu hoopis teisestililiste motiivide ja ele- mentidega; värvimaitse on kadunud. Siis 1904./5. aasta paigu tuleb n.-n. jugend-stiili invasioon. Raama- tute kaaned, samuti kui eriti aktsidentstööd, kutse-, äri- ja igasugu pidukaardid, kuhjatakse üle meelevaldselt lookleva ja väänleva taimornamendiga kõige imalamate värvitoonides. Ladujad ja trükkijad näivad kui mingi- suguses udus olevat kaotanud iga sihi ja suuna, ringi ek- sides unustanud oma põlvnemise ja päritolu ning eelkäi- jate kunstilised traditsioonid. Uue tõusu algatajaks saa- vad *Noor-Eesti* kirjanikud, teejuhtideks välja ummikust tollaegsed kunstnikud, kes hakkavad tegema joonistusi

K. Scherbakoff

Prantsuse ajakiri *Revue du Vrai et du Beau* esitab oma k. a. aprillikuu nr-is alljärgnevad K. Scherbakoff'i teosed ja kirjutab muu hulgas järgmist: „Tema tõestab oma tööga kõike seda, mis oleme öelnud eesti kunstist, kunstist, mille iga vaevalt üks sajand..

Scherbakoff andub maastikule, portreele, kompositsioonile. Ta töödes ilmneb spontaanseid ja loomulikke andeid, mis teevad nad elulisteks, nooruslikeks, ja õpinguist omandatud oskusi, mis neid täiendavad ja klassifitseerivad.

Portreel on puhtad jooned, täiuslik ja lopsakas modelleering... Pilk sügav, täis mõtteid. Laiade pintsliõmmetega väljendab maastik seda, mis ta soovib, atmosfäär sel on fluudne, taevast vibreeriv..“

PR. S. PORTREE

PARIISI ÜMBRUS

17. s. itaalia meister

MADONNA PÜHAKUTEGA

17. s. itaalia meister

PÜHA PEREKOND

G. B. PITTONI (?)

MÄRTER
TULERIIDAL

raamatute kaantele samuti kui tunnistustele ja diplomitele. Siit algab ka kujutava kunstniku hegemoonia trüki-kunstniku üle nimetatud aladel, püüdes tänapäevani.

Kujutava kunstniku selline kaastöö võimaldub t s i n - k o g r a a f i a ulatumisega meile. Tsinkograafiliselt reprodutseeritav sulgjoonistus nüüdsest peale tõrjub kõrvale senise puulõike ja litograafia, mille tehnikat, muide, me kunstnikud tol ajal tunnevad kas väga vähe või koguni üldse mitte. Tsinkograafilises klišees oligi antud hõlbus, mehhaaniline vahend vaevata paljundada igasugu sulgjoonistusi, missugust võimalust siis ka hakati tarvitama ontrasti küsimata, kas sulgjoonistuses avalduv kunstniku laad, ta „käekiri“ stiilit narmoneerub trükitud raamatu laoga. Trükikunstilise kontseptsiooni asemele astub kunstniku vabast inspiratsioonist targanud pilt raamatu kaantele. Näiliselt raamat saab kultuursema, kunstilisema nime, kuid trükikunstile vooraste abinõudega, mis trükikunsti kui missugust, ladujate ja trükkijate maitset ja võimisi ei tarvita ega arenda. Laduja ja trükkija, et arenda, pidi kas oppima joonistama või otsima teisi trükikunsti alasid, kus võiks harjutada ja kasvatada oma puht-trükikunstilisi võimeid.

Järgnev ajajärk, 1920—1930, pildistabki seda kujutava kunstniku hegemooniat laduja ja trükkija üle, vanemasti raamatute kaantel, ja ühtlasi tüpograafide oma-poolseid otsinguid sest kahepoolsest ümmikust paasmiseks, eelmise ajajärgu maitsetusest ja trükikunsti kasitusest voo- rast kujutava kunstniku võimunaaramisest. Maara- ratu mitmekesisus, hairiv kirjusus astub meile sin vastu. Kunstniku loomupärane puud oma individuaalsust võimalikult kujukait maksma panna satub ühte kirjastaja arinuviga igale raamatule anda võimalikult silmatorkav oma- nime, ning selle tagajärjeks on puud järjest ulepakkuda, uetrumata, uiekarjuda. Omaette iga ese, olgu raamatu kaas, olgu moni diplom või tunnistus (ka neid hakati trükkima tsinkograafilise küsee abil moninga varvi peale- trükkimisega), sisaldab sageli küllaltki kunstilist intelli- gentsi ja pinget, ometi kogupilt saabub kirju ja karjuv, milles loppude lõpuks üks ese havitab teise: maskeraadil, kus üks kostüüm sama kirju kui teine, öieti ühelgi pole sansse — olgu siis, et koige lihtsamal. Ja nii naemegi uusimal ajal tekkivat tunnuseid, et üldises tohuvabohus üksikud püüavad kontsipeerida ülesannet trükikunsti ma- terjali ja aine seisukohalt, tüürides tagasi õilsa lihtsuse poole. Leidub juba kaasi, mis, kuigi joonistatud, tead- likult taotlevad näida laotuina, s. o. trükikunsti abinõu- dega saavutatuna. Küllap peagi hakkab jälle valitsema ladu.

Ladujate ja trükkijate, kirjade valiku ja paigutuse ning värvide kokkuseade võimise ja oskuse taimelavaks on saanud aktsidents-tööd. See alä näib olevat kooliks, kust võrsuvad jälle tõelised trükikunstnikud. Uusima aja aktsidents-tööde hulgast paistab silma terve rida, mida julgesti võib nimetada juba saavutusteks, tähisteks, mis märgivad meie trükikunsti arengu tõusvat joont.

Teiseks tähtsamaks alaks, kus näeme arenevat oma trükkijate tehnilisi ja maitselisi võimisi, on aktsiad. Siingi leidub küll näiteid, mis mõne kunstniku joonistuse

järgi trükitud, kuid puht-trükitehniliselt saavutatud lehed suudavad siiski küllaltki nendega võistelda.

Käesoleva lühikese ülevaate raamid ei luba üksik- asjalisemalt peatuda paljudelgi trükitooteil, mis näitusel näha, näiteks ajalehtedel, mis ju ka ei mängi trükikunsti arengus juhtivat või üldse määravat osa, samuti ajakir- jadel, mis seistes n.-ö. ajalehtede ja raamatute vahe peal peegeldavad nende voo- ruse ja pahesid. Ei saa siin ka lähemalt käsitada plakaati ja etiketti, mis tihti ongi enam reprodutseerivat kui produtseerivat laadi. Õeldagu vaid niipalju, et meie plakaat ja etikett, võibolla suurimal määral tellijate süül, ei saavuta veel kuigi kõrget maitse tasapinda, isegi ei ole veel jõutud näiteks etiketis rek- laamitava aine (jookide, maitseainete, tubaka ja paberosi- side, seepide jne.) ja etiketi karakterite kooskõlale, rää- kimata aine iseloomu väljendusest etiketi joonistuses, kir- jas, värvide valikus. Näib enamikus — üksikuid erandeid on — et piisab ükskõik mis kirjust pildikesest ja — kaib küll. Siin veel on ees palju uudismaad.

Siiski ei tahaks lahkuda näituselt riivamata mõne sõnagagi väheseid näiteid meie vanemast k ö i t e k u n s - t i s t. Väikeses börsisaalis leiame uhes vitriinis paar vana hästihoidunud renassansköidet pruunist nanast rikka templikaunistise ja kullatisega, paar lopsakat barokk- köidet mustast seanahast vasknurkade ja maniaka, kulla- tud ornamentatsiooniga. Silmapaistvamaiks *chef d'oeuvre*- eks aga on kaks saksakeelist Tallinna lauluraamatut oige kitsas kaustas pärgamentköites, mille rikas templikaunis- tis, kullatis ja mitmevarviline, toonikaunis kasitus ilmu- tab hilisrokoko (Louis XVI) vorme. Huvitava üksik- asjana sin margitagu, et kummagi raamatu kuidoige on tsiseleeritud liudee ja lehtedega, mis elavalt tuleravad meele Harjumaa naiste käise- ja tanukirju (!). Empire- köide on esitatud paari kauni raamatuga tumeronelis- ses nahas kaant ja servi raamava kullatud templikaunistisega. Bundermeieri esitavad moned sidköited naesisises, sinep- komases ja rohelses, samuti kui moned kaunistatud sei- gaedega biblioteekkõited. Mõningad uuema aja köited, kuigi tehniliselt laitmatumad, ei suuda maitset oma aja- looste eelkäijatega võistelda. Kurioosumina nimeta- tagu Eduard Wilde teoste kogu, mille köidete seljal, kui raamatud asetame tihedalt korvuti, näeme suurt, tugevat, lautuvat tamme, mis ulatub üle kõigi raamatute, ja loeme kirjaniku nime, iga täht omaette raamatu seljal. Muidugi laguneb ja rebeneb kogupilt, kui võtame üne köite vahelt valja, ning teiselt poolt üksiku köite selg ei anna mingi- sugust tervikulist muljet. See saabub alles siis, kui raa- matud seisavad kõrvuti riulil, nii et köite tegija öieti tahtmatult on sundinud seda teoste kogu riulil seisma...

E. G. R. E. ühing on selle näituse korraldamisega, mille läbistasime siin kiirel pilgul, teinud erakorralise ja kauni kingi igale raamatusõbrale ja kultuuri arengust huvitatule. Peaks see mitmekesine ja muljeterikas üle- vaatlik kogupilt ergutama meie trükikunsti ja naaber- valdkondade üksikasjalisemale uurimisele, ta ajaloolise arengu jälgimisele, eeskujuliste, iseloomulisemate ese- mete reprodutseerimisele, et niiviisi me raamatkunsti kui osa meie nägelikust kultuurist rikastada, süvendada ja õilistada.

Voldemar Vaga

Tallinna Eesti Kunstmuuseumi välismaade kunsti osakond

TALLINNA E. Kunstmuuseum — meie suuremaid ja tähtsamaid Kunstmuuseume — mis avati käesoleva aasta jaanuaris uutes ruumides, omab peale kaunis ülevaatliku eesti osakonna ka väikese välismaade kunsti osakonna. Selle osakonna koosseis on täitsa juhuslik ja ei hiilga ühegi väga tuntud nimega. Siiski leidub seal mõningaid võrdlemisi üsna huvitavaid ja väärtuslikke töid vähem tähtsailt kunstnikelt.

ITAALIA kooli teostest väärib tähelepanu kõigepealt väike etüüdlik töö *Märter tuleriidal* (vt. lk. 30); selle autor on arvatavasti Veneetsia meister G. B. Pittoni (1687—1767), mitte Tiepolo. Selle kõrval mõned 17. sajandi maalid: *Madonna pühakutega* (vaata lk. 30), *Püha perekond* (vaata lk. 30) ja *Magdaleena pealuuga*. Kõigi nende tööde autorid on küsitavad. Väga küsitavad on ka kaks Parmigianino nime all esinevat teost.

MADALMAADE (flaami ja hollandi) meistrite töedest on ainuke vastuvaidlematult ehtis töö Philips Wouwermani (1619—1668) *Maastik ratsanikkudega*. Väga väärtuslik hollandi kooli maal on *Kiri magavale sõdurile* (vt. lk. 39), mille autor arvatavasti võiks olla G. Terborch (1617—1681). Tuntud nimedest on esindatud veel Frans Pourbus noorem (1569—1622) Pfalzi kuurvürsti Friedrich V. abikaasa *printsess Elisabethi portreega* (vt. lk. 39); on siiski väga küsitav, kas see on ehtis Pourbus. Kaunis kahtlased on kataloogis J. Molenaer'i, G. Dou, A. Hondius'e ja Pieter Wouwermani nimedega märgitud tööd. Täitsa kahtlased on aga N. Berchem'i, Fr. van Mieris'e, P. Brueghel'i ja D. Teniers'i nimede all esinevad maalingud.

PRANTSUSE kooli teostest märgiksime ära kõigepealt J. B. Paulin-Guérin'i (1783—1855) *Mehe portree* (vt. lk. 39). Paulin-Guérin, keda ei tohi ära vahtada kuulsa Pierre-Narcisse Guérin'iga, on üks n.-n. klassisistliku voolu esindajatest prantsuse kunstis. See Tallinna Kunstmuuseumi portree on üks paremaid Paulin-Guérin'i töedest, mida autor näinud, ja ühtlasi ka üks muuseumi hiilgenumbritest. Väikese, kuid kaunis tüüpilise töökesega *Kunstniku tütre* (vt. lk. 40) on esindatud tuntud prantsuse romantik N. Diaz de la Peña (1808—1876), kes kuulub n. n. „Barbizoni meistrite“ gruppi. J. Courtois (1621—1675) nime all esinevad maalingud *Lahing* ja *Ratsanikud mägisel maastikul* on küsitavad.

SAKSA meistritest (mitte baltlastest) nimetagem esimesena itaalia-austria maalijat G. B. Lampi't (1751—1830), kes on töötanud ka Venemaal. Lampi oli hiilgav portretist, kuigi paiguti pealiskaudne. Tema võimetest annab hea ettekujutuse vürstinna E. R. Daškova portree (vt. lk. 40), samuti ka suurvürst Aleksandri (pärasine keiser Aleksander I) portree. Väga tüüpilise ja hea tööga *Daami portree* (vt. lk. 40) on esindatud Fr. X. Winterhalter (1806—1873), kes oli rahvuselt sakslane, kuid elas suuremalt jaolt Pariisis, kus oli prantsuse hoovimaalija. Esile tuleks tõsta veel *Noormehe portree* (vt. lk. 40), mille autorina kataloogis esineb Benjamin von Block (1631—1690). Blocki töid on vähe hoidunud ja nii omab käesolev töö, kui see tõesti Blocki töö on,

erilise väärtuse. J. V. Platzer'i (1704—1767) kaks *Mütoloogilist stseeni* on ilma erilise tähtsuset.

KÕIGE rikkalikum on Tallinna muuseumis vene 18. ja 19. sajandi maalingute kogu. Vene kunsti õitseag — Katariina II. ja Aleksander I. epook — on esindatud kahe silmapaistvama selle aja meistri V. Borovikovski (1757—1825) ja O. Kiprenski'ga (1783—1836), kes mõlemad olid peamiselt portreemaalijad. Borovikovskilt on väga hea *Daami portree*, läbiviidud selles rohekas gammas, mis nii iseloomulik meistri õitseaja töödele. Kiprenski, vene romantismi teerajaja, on esindatud huvitava *Mehe portreega* (vt. *Olion* nr. 4, lk. 30). Kahjuks ei ole Tallinna muuseumis ühtegi kuulsama Katariina II. aegse meistri D. Levitski (1735—1822) tööd. Kataloogis Levitski nimega märgitud *Daami portree* (vt. *Olion* nr. 4, lk. 19) ei ole vist küll kindlasti meistri enese töö, tuletab aga igatahes meelde tema maneeeri ja võiks kuuluda tema kooli. 18. sajandi vene kool on esindatud veel mõne keisri portreega, nende autorid aga on küsitavad.

Suurt tähelepanu väärivad vara surnud S. Štšedrin'i (1791—1830) maastikud *Amalfi vaade* ja *Neapeli rand õhtul* (vt. *Olion* nr. 4, lk. 20 ja 29). Štšedrin, kes maalib peaaesjalikult just sääraseid Itaalia vaateid, on võimalik silmapaistvaim vene maastikumaalija 19. sajandil.

19. sajandi teisel poolel pääsis vene kunstis valitsema tendentslik „ideeline realism“, mis nõudis kunstilt kirjandusliku ja õpetliku elemendi esile tõstmist ning ükskõikselt, paiguti koguni vaenulikult suhtus puht-estetiilise külge. Selle ideelise realismi esindajatelt (kes moodustasid tuntud „rändavate kunstnikkude“ grupi) on Tallinna muuseumis töid I. Kramskoi'lt (1837—1887) ja kuulsalt I. Rjepin'ilt (sünd. 1844). Esimeselt igav ja räpane *Vanamees karguga* (vt. *Olion* nr. 4, lk. 19), teiselt *Sõduri jutustus sõjast* (vt. *Olion* nr. 4, lk. 40) — tüüpiline näide sellest armetust anekdoodimaalist, mida harrastati Venemaal aastakümneid. Esile võiks veel tõsta Kramskoi ja Rjepini kaasaeglase, maastikumaalija I. Šiškin'i (1831—1898) *Männimets õhtul* (vt. *Olion* nr. 4, lk. 39). Mis puutub muudesse Tallinna muuseumis esindatud vene kunstnikkude (Sudkovski, Bakalovitš'i, Krõžitski, Savrassov'i, Lagorio jne.) töödesse, siis on need suuremalt jaolt üsna tähtsusetad; nii mõnigi neist ei vääriks üldse väljapanemist.

TALLINNA Kunstmuuseumi ülesanne peaks olema katsuda ka tulevikus suurendada seda väikest välismaade kunsti kogu. Iga aasta rändab Eestist välja hulk väärtuslikke kunstiteoseid. Nende tööde ostmise muuseumidele, nende alalhoidmine maal, kus nad on olnud aastakümneid ja koguni aastasadasid, on õieti meie rahvuslik ülesanne, ja selleks peaks antama võimalusi. Kõigepealt on selleks aga vajalik üks eeldus — kohased muuseumi ruumid. Praegused ruumid on nii kitsad, et ei võimalda isegi mitte kõige olemasoleva materjali väljapanemist. Nii on näit. pidanud jääma välja panemata ruumide tõttu muuseumi pea-tõmbenumber — Pühavaimu kiriku altar, kuulsa Lüübeki meistri B. Notke töö. Muuseumi täiendamise ja edasiarendamise ei või praeguse olukorra juures juttugi olla.

BERNHARD LINDE

TALLINNA KUNSTIKIRI

KUNSTIDE hooajad on juba pea kõigil aladel möödunud: kirjandusel seda tänavusel esimesel poolaastal peaaegu ei olnudki, kui maha arvata poolesti ebaõnnestunud kirjandusnädal, mille aruande koostamisega pole veel seni hakkama saanud ei üleriiklik ega Tallinna toimkond. Viimastena on teatrid lõpetanud oma tegevuse ja kunstinäitustegi alal on vaid veel mingi järellainetus: näitus turistidele ja organiseerumatute näitus. Kuigi kunstiline looming ja töö on jõudeaega pidamas, ei võiks siiski kinditada, nagu polekski kunstide ümber mingit liikumist, vaid kõikjal lehviks aina vaikus ja rahu. Lood pole kaugeltki sellised, vaid loomingulise tegevuse lakkamisega on alanud seda hoogsamalt — kunsti-poliitika, mis keerleb päris kevadise lopsakusega pea kõikide kunstialade ümber.

Kunsti-poliitika on kujunenud järjekindlaks igakevadiseks lõpp-palaks meie teatrites. Kui läinud aasta kevadel see moodustas Tallinna *Estonia* ümber intriigid tiheda ja kõrge lainetuse, olles direktori-kriisi tõttu suurejooneline, siis kuulus selles suhtes tänavu küll esikoht Tartule, kus toimiti Tallinnale vastandlikult: kuulutuse kaudu ülemaaline direktori-kandidaatide haarang. Tallinnas tehakse seda rohkem kulisside taga.

Direktori-kriisi meil siin ei olnud, aga näitlejaskonna koostamisel ei puudunud vajaline elevus.

Direktor Kasemets on uuendusena kaasa toonud eksamid kooriliikmeile ja muusika-draama näitlejaile. On muidugi rõõmustav, et millega inimene ise pole hakkama saanud, seda on ta maias teistelt nõudma. Teatavasti on Kasemets käinud konservatooriumis, kuid seal olevat talle soovitatud eemalejäämist vastavate annete puudusel ning kuna pole seni veel üheski riigis asutatud selliseid konservatooriume, mis oleksid määratud vähe-edasijõudjatele, nagu on koolid nõrgamõistustele lastele, siis on jäänud hra Kasemetsal konservatoorium lõpetamata. Kui hea on olla direktor, kui kõik muusika alal teotsejad teevad korralikult oma eksamid!

Need eksamid aga pole kaugeltki nii libedalt läinud, kui läks näitlejate palkamine. Meie teatrite juures on juba nähtavasti traditsiooniks kujunenud, et teater teeb võimalikult kõik, et just paremate näitlejate edasijäämine on igal kevadel asetatud küsimusmärgi alla. Nii oli tänavugi pr. Liina Reiman üheks esimeseks, kellele uus direktor on teatanud, et temaga uuel hooajal enam lepingut ei sõlmita. Pr. Liina Reiman ei olnud aga möödunudki hooajal lepinguline, vaid oli esinenud ainult külalisena. Et külaliste suhtes ei ole kombeks selliste ülesütlemiskirjade saatmine, kust võis midagi säärast olla kuulnud *Estonia* direktor! Kui oldi kindlustatud Liina Reimani eemalejäämise suhtes, siis asuti sellise hea näitleja, nagu on seda Sunne, lavalt eemaletõrjumisele, asetades talle täitsa vastuvõtmatud tingimused. Seegi õnnestus, ja miks ei pidanud õnnestuma, kui seks oli hooaja kestes juba tehtud ettevalmistusi, jättes Sunne võimalikult tegevusetuks, et publikut temast võõrutada, nagu oli kasutatud sama taktikat ka Liina Reimani suh-

tes: oli kokkulepe, et pr. Reiman esineb kaksikümne korda hooaja jooksul, kuid *Estonia* lava ei vajanud nii palju meie parima näitlejanna tööd ja samuti oli *Estonia* küllalt rikas, et maksa siiski honorari ka nende etenduste eest, mis jäid mängimata.

Seepärast on küll hästi tabanud meie parim näitlejanna oma kirjas *Estonia* direktorile Kasemetsale kurba tõsiasja ja andnud ühtlasi rabava iseloomustuse meie suurima teatri juhile: „Kui Teie ehk kunagi peaksite jõudma niikaugele, et hakkate midagi taipama teatrist...“

Lugedes Viini Lossiteatri ajalugu, on kõigepealt huvitavaks nähiseks need intriigid ja keerdkäigud, mis tehti iga uue direktori valimise ajal. Need intriigid ületavad kaugel vene keiserlikkude teatrite direktorite määramisel esile kerkinud intriigid, nagu leiame neid kujutatud hiljuti ilmunud kauemat aega direktoriks olnud isiku mälestus-raamatust. Nii on esimesena nimetatud teatri ajaloos õpetlik, kuidas direktoriks valitakse sageli inimesi, kel puudub kõik peale hea tahte. Ja kui nüüd teeme suure hüppe neist meile tänapäeval nii kaugele nihkunud ja võõrastest oludest meie omadesse, meie poolriikliku suurima teatri direktori valimisele ja tegevusele, siis võime leida rohkemgi sarnasusjooni, kui julgeksime esialul oletadagi.

Kui Viini kuninglikus ja keiserlikus teatris nihkus peale Laube lahkumist direktori kohalt asjatundmise nõue kordkorralt ikka enam tahaplaanile ja seda asetasis õueringkondlikud kaalutlused, siis oleme meiegi niikaugele jõudnud: Kompuse lahkumise järele valiti direktoriks inimene, kel teatrist polnud mõhkugi aimu, kuid selline mees sobis siseolukordade kaalutlusil, mil muidugi polnud midagi ühist kunsti huvialadega. Et *Estonia* oma kunstilises töös on liikunud läinud aasta jooksul tagurpidi, seda võime nüüd peale hooaja lõppu julgelt väita. Ja et ka eeloleval hooajal pole paremat loota, selles veendume juba, kui heidame ainult pilgu äärmiselt negale repertuaarile, mis alles hiljuti tulevaks aastaks välja kuulutati. Direktori-kriisist ülesaamine on paisanud teatri kunstilisse kriisi.

Agas *Estonia* juhid ise ei taha näha seda kriisi ja salgavad selle kas maha või jälle seovad seda teatri ülemaailmse kriisiga, nagu võisime lugeda hiljuti ühest Tallinna lehest kirjutisest „teatri kriisist“, mille autoriks olnud *Estonia* dramaturg ja praegune sõnalavastuste ülemjuht Paul Olak. See artikkel on sündinud suurte ettevalmistustega ja pidanud rabama jalust vähemalt paar teatriarvustajat, kellest ongi kohe alguses jutt. Kuid kirjutis ise on saanud mannetuist mannetum ning iga selle pilu vahelt on kohe tunda Saaremaa endine külakoolmeister. Muidugi leiavad „teatri kriisi“ autor ja ühes temaga ta mõttevennad afati niipalju laitmisväärsset meie teatriarvustuses, aga kui nad ise sule kätte võtavad, ei saa nad kuidagi hakkama nende nii viletsate teatriarvustajatega. Millega on see seletatav? Kahtlemata nende arvustajaid arvustavate härrade eneste harimatusega, mille mõõnaks ei aita kaasa ka nende iga-aastased välismaised reisid, sest kus pole mingit kindlamat alust,

seal on juba ette asjatud kõik edasiehituse katsed. See algteadmine ei puudu ühelgi ehituskümnikul, aga meie vaimlistel aladel ei taheta ega taheta neid algelisi teadmisi kuidagi teatavaks võtta. Meie teatrid ei kutsu oma näitlejate arstimiseks velskerit, vaid teatri-arsti, inseneri tööd ei kutsuta hindama ehitus-tehnikuid ja kümnikke, kuid vaimlistel aladel on kõik otse vastuoksa: seal arvatakse, et lõpetamata eriharidusega ja üldiselt täitsa ebakultuurne neandertali näoline inimene peab juhtima akadeemilise haridusega muusikakunstnikke, et hariduses mahajäänuna maakonna külakoolmeister, kelle meie lugupeetum kirjandus-õpetlane on ristinud juba aastate eest tolakiks, et see on see õige mees, kes peab juhtima suurima teatri sõnalist külge meie praegustes avarduvad teatrioludes ja viima teatri vastu õitsengule! Aga kus on nende meeste oma vaimsuse mingid väljendused? Sellised muidugi, mis võiksid asendada nende haridusepuuduse ja dokumenteerida tema vaimlist loomulikku mõistustki?

Meie vaimlistele aladele on jõudmas uus põhimõte ja see võimaldab pääsu sinna just neile, kes on sobivad ja paenduvad oludele, kel enestel ei ole midagi, kuid kes on oma loomult varustatud üksnes ning ainult vajalise teenerlikkusega. Uueks põhimõtteks aga on, et vaimlisi alasid peavad juhtima need, kes ise neil aladel pole kuidagi oma võimisi väljendanud. Millised on need tõukejõud, mis juhivad neid tavaliselt majanduslikkude kalduvustega inimesi rühkima vaimlistele aladele, jäägu siin juurdlemata, aga kindlasti mängib selles teatud osa meie väljendusvõimaluste piiratus. Selleks aga, et enesele valmistada kohti neilgi aladel, kuhu püütakse täieliste võhikutena, tõrjutakse kõige hoolimatult kõrvale inimesed, kel on neil aladel suured ja tähelepanudavate teened. Seski suhtes andis meile tänava Tartu eeskuju: Eesti Kirjanduse Seltsi ümber kujunenud kahe üliõpilasühingu vahelises võitluses, milles karjääritahteline *Veljesto* mängib ründaja osa, heideti nimetatud seltsi eestseisusest kõrvale K. E. Sööt, kes on kuulunud Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisusesse vist küll nimetatud seltsi tegevuse algusest peale ja kellele pole olnud kogu selle aja kestes midagi ette heita neilgi, kes on seisnud opositsioonis nimetatud seltsi töö suuna suhtes. K. E. Sööt, kes peaks olema vähemalt oma 60-aastase sünnipäeva pühitsemisest saadik juba Eesti Kirjanduse Seltsi auliige, on kõrvale paisatud, et teistel Söödist vähem tuntutel aga oleks ruumi.

Tartu nimetatud eeskuju järele on talitatud hiljuti ka Tallinnas kunstnik Kr. Rauaga, kel on Tallinna Muuseumi loomisel sellised teened, et ta peaks samuti olema ammu juba nimetatud muuseumi ühingu auliige. Küsimus ise aga on sedavõrd tähtis, et sel tuleb peatuda, kui meie kunstipoliitika väärsuuna tõttu pehastunud kehal kasvanud lopsakamal tatik-taimel, ja selgelt väljendada kunstihuvilaste seisukoht.

Teatavasti alustas Kultuur-Nõukogu sõjakäiku Tallinna Kunstimuuseumi vastu, põhjendades seda sellega, et muuseumi-ühingu ümber on käimas intriigid. Nimetatud põhjendusel ei puudunud ka vähe tõelist põhja, kuna uus direktor insener Tauk tõrjus koos oma kaasvilistlastega *Põhjalast* tööka Alfr. Vaga *custose* kohalt. Kultuur-Nõukogu leidis, et muuseumi juhtimine tuleb anda hoolekogu kätte, mis koostuks peaaesjalikult majanduslik-

kude organisatsioonide esindajast, kes mõistaksid muuseumi juhtida paremini kui vaimlistel aladel teotsejad. Selline omapärusus, millele ei leidu sarnast kogu maailmas, avastati just neil aegadel, kui meie majandusjuhid ise tunnistavad, et nad on oma tarkusega põhja läinud ja kutsuvad nõuandjaid aina välismailt. Kui majandusjuhid ei saa hakkama ise omagi aladel, siis peaksid nad võima koormata oma õlgadele veel kunstilis-kultuuriliste asutiste juhtimise, milleks on seni vajatud kogu kultuurmaailmas peale algelisemate majanduslikkude teadmiste just erilist kunstilis-kultuurilist asjatundmist või vähemalt ulatuslikumat asjaarmastust. Rõõmustaval viisil aga said küsimusest õieti aru paljud majanduslikud organisatsioonid, nagu Pankade Nõukogu, Vabrikantide Ühing, kes olid kunstimuuseumi põhikirja esialgse kava järele ette nähtud esindajate kaudu kunstimuuseumi hoolekogu moodustajatest, kuid nad loobusid ise nende ülesannete täitmisest, põhjendades viimast asjaoluga, et neil puudub huvi sellise ettevõtte vastu. Kuid mitte kõik majanduslikud organisatsioonid ei olnud nii arusaavad oma ülesannetest ja nii — otsekohesed: Börsi-Komitee ja Kaubandus-Tööstuskoda leidsid, et nemad on need õiged kunstimuuseumi juhtijad ja avaldasid oma nõusoleku esindajate saatmiseks hoolekokku. Hiljuti kinnitaski valitsus sihtvarana „Eesti Kunstimuuseumi“ põhikirja, mille peajuhiks on hoolekogu, mis koosneb 13 esindajast: Kaubandus-Tööstuskoda, Börsi-Komitee, Kunsttööstuskool, Kunstikool *Pallas*, Tartu Ülikool, Eesti Rahva Muuseum, Kultuur-Nõukogu, Kultuurkapitali Kujutavate Kunstide Sihtkapital, Haridus- ja sotsiaal-ministeerium ja Tallinna Linnavalitsus — igauks ühe esindajaga ja Tallinna Muuseumi Ühing kolme esindajaga. Kuna riik ja Tallinna linn on kunstitööde deponeerimisega kaasa aidanud praeguse kunstimuuseumi tekkimisele, on selle loomisel Tallinna kunstimuuseumi ühing siiski varadelt kõige rikkam, ja sellepärast olekski olnud kõige loomulik, et hoolekogu moodustavad riik, Tallinna linn ja muuseumi-ühing, millisele seisukohale asuski ühingu peakoosolek, kuna kõik teised asutised ei too kaasa mingeid varasid, vaid tahavad asuda ainult võõraste varade valitsemisele. Erand oleks võinud kuuluda küll veel sellistele asutistele, nagu Kultuurkapitali Kujutavate Kunstide Sihtkapitali valitsusele, ülikoolile, *Pallase* koolile ja Eesti Rahva Muuseumile vastavasse alusel ning vahest ka Kultuur-Nõukogule, kuid milleks on kaasa tõmmatud Kaubandus-Tööstuskoda, Börsi-Komitee ja Kunsttööstuse kool? Viimane lubab küll 100 krooni iga-aastast toetust ja 1000 krooni eest õpilaste töid, aga mis peab kunstimuuseum peale hakkama viimastega, jääb küll täitsa mõistatuseks.

Oli vähemalt loota, et Tallinna Muuseumi-ühing valib oma kolmeks esindajaks inimesed, kelle kunstilised huvid on väljaspool kahtlust, kuid 5. juunil s. a. peetud peakoosolekul, millele oli ilmunud ainult 14 liiget, sündis midagi meiega oludes kuulmatut: Kr. Raud sai hoolekogu liikmeks valimisel vaid neli häält ja nimetatud peakoosolek valis hoolekokku insener Karl Jürgensoni, majandusteadlase R. Öveli ja majandusteadlase Schipai.

Kuidas oli see võimalik?

Tartu karjääritahteliste osa on Tallinnas etendamas üliõpilas-ühing *Põhjala* vilistlased. See üliõpilasselts asus varemini Peterburis ja on nüüd kolinud Tartu. Esi-

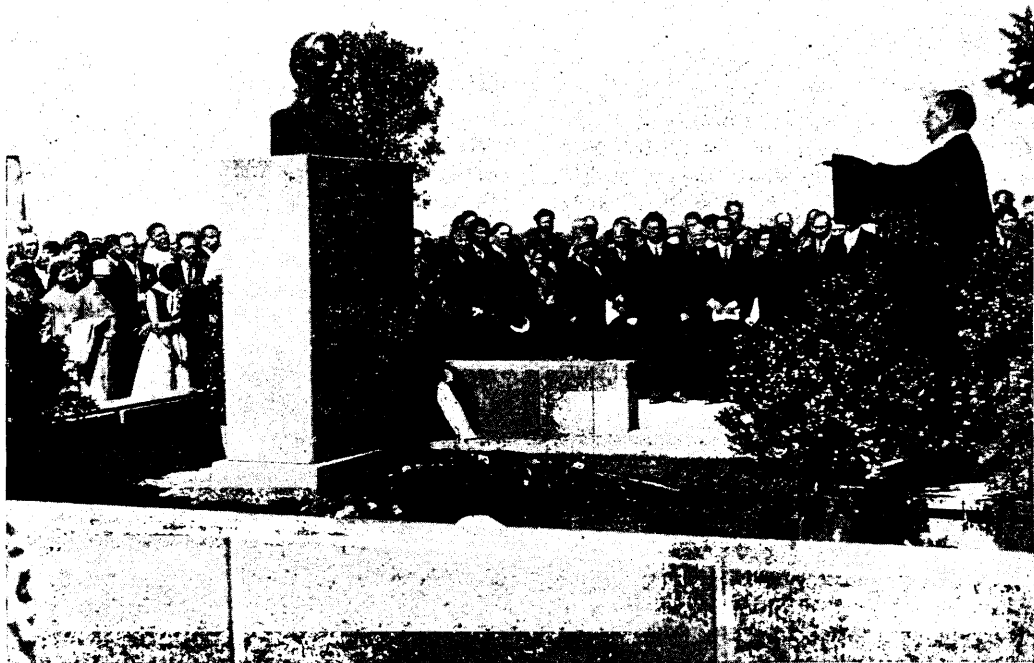
alul leppis see optantide koondis Riigikantselei vallutamiseks, kuhu pilkajate kõneluse järele ei pääse isegi uksehoidjaks muidu kui hakka *Põhjala* toetavaks liikmeks. Kuid peale seda kui insener Tauk oli kasutanud Tallinna Kunstimuuseumi direktori kohta hüppelauaks Kadrioru lossi valitseja kohale pääsemiseks ja sooritanud selle katse õnnelikult, algas juba järjekindlam „põhjalaste“ rünnak kunstimuuseumile. Muuseumi direktorile vajalise kunstilise hariduse on insener Tauk saanud Leningradis Eesti konsulina teotsemise ajal: peale Venega rahulepingu tegemist esimesi aastaid oli see koht ka kunstiesemetega hangedamise pindalaks, pea poolametlikult ja rahvusvahelises ulatuses. Mitmedki „põhjalased“ on sel kombel omandanud oma kunstilise hariduse: peale Taugi veel Schipai ja Org. Kindlasti leidub veel neid tallinlasi, kes mäletavad omaaegseid *Odamehe* raamatukaupluse vaateaknaid Krediidpanga majas, mis olid üle külvatud Venemaalt toodud kunstiesemetega. Nende esemete Eesti toomisel olvat tegev olnud loovalt ka Schipai käsi, nagu kinnitas *Odamehe* toleaeagne peaosanik. Hiljemini on Schipai küll siirdunud speditsooniarile, kuid „põhjalaste“ ja nähtavasti ka Schipai enese arvamise järele on tema küllaldaselt dokumenteerinud oma kunstitundmist, et olla kõige sobivamaks kandidaadiks kunstimuuseumi hoolekokku. R. Övel aga on alustanud oma kunstide alal töötamist sel-

lega, et abiellus tuntud eesti skulptori naise õega ja pidas siis raadios kõne, milles süüdistas kõiki kunstide alal teotsejaid riigivaenulikkuses. Muid teeneid R. Övelil esialul kunstide alal küll ei ole, kuid kahtlemata on tema kõige energilisem ja, kui vaja, müttab peakoosolekule tarvilise enamuse kokku. Tal küll ei õnnestunud eluaegsete liikmete kõrvaldamine Tallinna Muuseumi-ühingust, kuid see pole veel kaugeltki nõrgendanud tema ründamisetahet, kuna on ju vaja kindlustada Taugile direktori kohta tulevases Kunstimuuseumis.

Kr. Raua läbikukutamine „põhjalaste“ vendade ja onude häältega mõjus kunstihuvilisele vastasrinnale selliselt, et nad ei lasknud oma kandidatuuri üles seada enam ühelegi kohale, ja nii oli kindlustatud K. Jürgensonile ka muuseumi direktooriumi liikmeks valik ja Övel-Schipai ning Ko pääseb kindlasti ka muuseumi kunsti-jury'sse. Mis sest, et paljudele teistele kunstimuuseumi hoolekogu liikmetele, nagu kunstnikkudele, on viimaste nimed võrdsed härjale punase rätiku näitamisega.

Nii tehakse tasa ja targu kunstipoliitikat ja püütakse hoida, et sellest ei pääseks teated avalikkusse: tõstetakse viimaks veel kära. Kuigi pole just karta, et niisugused kunstitegelased häbenema hakkaksid. Meid juba haa-vata ei saa, ütlevad nad muheledes.

KIRJANIK A. KITZBERGI HAUAEHISE AVAMINE

PROF. H. B. RAHAMÄGI HAUAEHIST ÕNNISTAMAS

Tartu Maarja surnuaial 15. VI. 30.

Gustav Suits

Perekondlik Koidula

Koidula kirjad omakseile 1873—1886

KAHEST kirjaneitsi isikusuhtelisest kirjavahetusest on juba varemalt üldsuse kätte saanud Koidula-Kreutzwaldi ja Koidula-Almbergi eriraamatud. Eesti Kirjanduse Seltsi saatejaam on nüüd hiljuti avalikku ringkäiku päästnud ka arvatava viimase suurema lisanuduse sama kirjandusliku ja inimliku kuju isikutunnistustesse: *Koidula kirjad omakseile 1873—1886*.

Abiellunud L. Koidula kirjad omakseile on perekondlikud, vähenevate väljavaadetega üle ta suguseltsi päevaküsimuste ja koduse saatuse ringi. Perekondliku hoiustisena on need Kroonlinna tohtriproua isikumälestised aastakümnete kestes siirdunud käest kätte ta siitpoolsete omaste ja pärijate keskel. Ei olnud L. Koidula abielunaiselik familjaarsus avaldamiseks määratud, muudegi telgitaguste asjade valgesaatmist võisid arusaadavalt põhjustel pidurdada sugukondlikud kaalutlused.

Aga kes kord nii luulelist ja helendavat osa on etendanud omarahvusliku ärkamise eesotsas, eks ole selle tagasitõmbumiseги kurbmäng avalikustamist väärt? Ja millised kujutlused tohiksid küll ehtsamat tunnistust tuua paratamatuisse vastoludesse ähmunud Koidula abieluajast kui ta usalduslikud läkitused oma kodukondseile ja sugulastele? Kas võib miskite perekondlikkude intiimsuste ja lahkuminekute paljastumine enam kahjustada seda elu, mis on muutunud mineviku varjudeks, mis on jäänud paljude aastate ja suurte pöördeastate taha?

Kadunud Lydia Jannsen-Michelsoni õepoja prof. Elmar Rosenthali poolt 1918 Eesti Rahva Muuseumile annetatud, on need Koidula nimekandja päramised erakirjad nüüd viimati proua Edith Rosenthali poolt trükki toimetatud. Mahuka raamatu moodustavad need pulmadest surmani küündivad sõnumikud vendadele, õele ja õemehele Rosenthalile, isale ja emale. Mühakale võistlusromaanile võrdub see õnnelik-õnnetu Lydusha kirjavahetus oma 540 leheküljega. Mis isamaaline paraadpilt on kaotanud Aino Kalda tuttavast Koidula eluloolisest romaanist saadik, seda ümberhinnangut täiendatakse — osalt õiendataksegi — nüüd varjamatult vahetute andmetega.

Tartu sinisukk on viidud Kroonlinna kodukanaks. Eesti ärkamisneitsi romantiline osa on vahetatud saksiku tohtri proua koduste kohustiste ja väliste esindusnõuete vastu. Omakseilegi läkitatud kirjades vilksatub tagant järele ainult mõni vihje selle paarimiseku motiivide kohta. Võib eeldada ühelt poolt teatavat pettumust oma rahvusliku liikumise kitsapiirsusest, tüdimust jõuetust sõnakõlksutamise ja algavaisse lahkuminekuisse lõhestumisest. „Eesti patriootilistest poliitikapiüetetest ei pea ma ammugi enam palju lugu,“ pihib Kroonlinna noorik 1874. a. vend Harryle (kiri VI). Teiselt poolt tõendab ta mitmel puhul oma naiselikku sisetarvet armastava ja hoolitseva haritlasmehe autoriteedile andumiseks, iseseisva kodukolde kohendamiseks. Võib ainult umbkaudu aimata seda, mis Koidulast majaproua ja lasteema enesel samati umbkaudu on tundnud õnneks või õnnetuseks.

Juba dr. Eduard Michelsoniga kihlunud Lydia palus oma viimastes kirjades Kreutzwaldile uskuda, et ta meheleminekut ei tule võtta mitte kui paljast mõistuse-abielu. Sedasama kinnitavad paljudes teisendites ta abielu põlve kirjad omakseile. Üksainukene pöördub kõnealuscs väljaandes „armsa, kallid südamemehe“ enese poole (XXVIII-b). Kuigi Lydusha selles kirjas südamevaluga vajaks veelgi lähemat vaimsete huvide ühisust oma mehega, on ta liigutatud sellest hää perenaise nimbusest, millega teda ehib ta Edushingi tänu.

*

PÄRIS vahetult ei ole siiski ka need Lydia Michelsoni perekondlikud isikudokumendid trükki läinud. Pääle ühe erandi on kõik need 134 kirja saksakeelsed — rahvuslikuks vahemärgiks mõned eestikeelsed sõnad, salmid ja tunnuslaused nagu: „Elagu Eestimaa!“ Nende kirjade ligendamine eesti lugejate laialisemaile ringidele on nõudnud tõlkimist. Tõlkimistöö on redigeerija pr. Edith Rosenthal-Lipp sooritanud nähtava sugulasarmastusega. Sellest hoolimata või just sellepärast on nii mõnegi originaalile omase väljenduskäänu eestindamine asetanud peaaegu äravõitmatuid raskusi, lausub ta oma eessõnas.

Ma ei tea, kuivõrd eestindamisele raskusi on valmistanud just Lydia Michelsoni saksakeelse stiili elegantsus, nagu seda väidab professoriproua. On ju nüüdne eesti keel osutunud küllalt nõrkeks näiteks Ed. von Keyserlingi peene proosakunsti edasiandmiseks. Kahtlemata on aga Koidula kirjad läbi imunud saksapärase hapatistega. Ta saksakeelne mõtlemine taotleb ka familjaarses stiilielementide segamises meelsalt ilmekat ja keerukat sõnastust. Pole siis ime, kui see kirjajutajale nii kodune saksikus, milles ristlevad üla- ja alasaksakeelsegi proosa ja värvi reministsentsid, tõepoolest näikse täpsat eesti keeles ümberütlemist paiguti pingule pannud olevat.

Aga redigeerija ei ole selle juures kartnud ka olevikule ja üldisele teadvusele hämarate vaatenurkade selgitamise vaeva. Seda tõendavad kirjades esinevate isikute ja tsitaatide hoolsad kommentaarid. Lõpuks raamatu tarvitamist hõlbustav nimi- ja asiregister, eeskujulik oma läbitõtatud süsteemsuses.

Kiiduväärt on nii siis pr. Rosenthali püüd: juhataada võimalikult takistamatule, täpsale ja ülevaatlikule teadumusele nende perekondlikkude kirjades lugemisel. Küll on saksa- ja eestikeelsete paralleeltekstide avaldamine sellest väljaandest pidanud ära jääma. Ruumi säästmise nõuded on siin õigusega mõõtuandvad olnud. Peaks keegi uurimisotstarbel lähemalt huvitatud olema nende kirjades keelelisest algkujust või mõnest vähesest tõlkesulgude taha jäetud murdosast (säärased tekstikärped on märgitud sulgkriipsudega), siis on talle ju originaalidki Eesti Rahva Muuseumis kättesaadaval.

Koidula kirjad omakseile mahutavad kõige muu lisaks hulga perekonnapiile Jannsenite ja Rosenthalide

Walter von Wistinghausen

Andekus ja rutiin

JÄRGNEVAIS ridades me ei taha tungida andekuse ja rutiini ulatuslikumasse mõistesse, vaid piirdume talendi kui loomupärase, haruldase võime ja rutiini kui harjutustega saavutatud osavuse ning suute eriteluga näitekunstis.

Nii lihtis kui nende kahe mõiste selge vahe ses lühikeses difinitsioonis ka ei ole, on sageli sama raske näitekunsti kujundavas käigus kindlaks piirata nende erinevusi. Enamik publikut mõtleb veel tänapäevalgi lavalise loomingle kui rutiini produktile, millega inimestele „vigurdatakse“ teatris midagi ette. Sellest see sügavalt juurdunud ettekujutuski näitleja „moonutamiskunstist“ ja — kahjuks igatahes mitte harva õigustatud — umbusaldus, mida osutab sellele seltskond.

See meelestus on osalt seletatav asjaoluga, et laval nähakse ilmsesti liig sageli ainult rutiini, teisest küljest aga ka seeläbi, et enamikul ei olegi ulatuslikumat aimu osade kujundaja olemusest, millel polegi täielist difinitsiooni. Ainult kus see puudub, võib paljaks moonutuseks pidada petlikku ettekujutust, mis lavalooming enesele ülesandeks seab.

Näitlejal, kes peab kehastama kirjaniku kujutatud olendit, pole kunagi silme ees kindlate piirjoontega pilti, nagu portreemaalijal, kellele poseerib katsutav kuju, võimaldades alalist võrdlust ja korrektuuri. Lavakunstnik peab manama esile pildi tekstist, mis annab rohkem üldsuuna kui üksikuid jooni: enam tähist kui kindlat eesmärki. Seda eesmärki, skitsi, peab näitleja ise endale looma; kuju, mida ta esitab laval, peab talle ilmutuma visioonis, enne kui ta asub selle kehastamisele.

Kuid sageli on lavateostes esinevate kujude karakterjooned nii segased, et visioongi on visa ilmuma. Visioon on enamasti intensiivse sisseelamise tulemuseks, päivi ja nädalaid kestnud kobamiste, palavikulise haaramisvõime tagajärjeks; siis alles haihtub udu ja alguses ebamäärane pilt saab sedavõrt selgemad äärised, et näitleja võib alata teadlikku tööd, kuju fikseerimist. Väga sageli, ehk õigemini harilikult, on need ainult tähtsusetud üksikjooned, mõnikord ka väikesed žestid, mida ta silmal avastab, enne kui ilmub kehastada tahetav kuju tervikuna.

Nii tähtsusetud kui need üksikjooned esimesel hetkel ka ei näi, sarnlevad nad siiski tõusva päikese kiirtele, mis ilmuvad horitsondile valguse eelkäijatena: see on sageli äsja aset leidev appertseptsioon, mis samal ajal ilmu-

tub visiooni osades. Nende survega töötab näitleja vastuvõtlik fantaasia edasi, kellele nüüdsest alates avaneb selgem tee, kuni ta esialgsed kobamised moonduvad teadlikuks tööks ja ta on võimeline mitte ainult teesk-
lema, vaid kehastama oma isikus esitatavat ainet nii, et see äratab pealtvaatajas petliku tunde, nagu näeks viimane laval ilmsesti kirjaniku loodud kuju.

Töötamisviisil aga, kuidas andekas näitleja lähtub neist visionaarsetest tõugetest, mis annavad näitlejale loodava kuju väikeste iseloomustamiste näol, püütakse haarata kujutatavat ainet, pole midagi ühist rutiini kalduva näitleja tööga, kes liimib kokku oma univertsaalitud valmisolevate õpitud võtete ja trikkidega, millega ta siis ka teksti nagu kindavenitajaga parajaks kisub.

Sageli ongi võimalik lavateose kujusid tõmmata valmis tüüpide mannekeenidele, milliste tagavara on rutiinnäitlejal alati suur. Siit pisut venitades, sealt käega siludes ja tasandades paar korda — kes suudabki täpsalt kontrollida, kuidas on ülikond õieti lõigatud? „Kangelane“, „intrigant“, „elumees“, „looduslaps“ ja kuidas neid kõiki ei nimetata — need seisavad rutiinnäitleja rekviisitsepsise jäse-jäsemelt lülituna ja ootavad kasutamist. Vajutus nupule — ja numbrilaul kukkunud klapp osutab, kes sai kutse.

Star-süsteemi järkjärgulise kadumisega lavalt ja kõikjal märgatava püüdega soetada ühtlast kunstilist ansamblit, nagu see oli tihenendunud vajaliseks raamistikuks juba Reinhardti ja Stanislavski lavadel, — Euroopa teatri mõlemas poolustes, kõnelemata varasemaist pioneerest, nagu meeninglased jne., on sellega loodud rutiinile nii ebasoodsad elamisvõimalused, et külalised, kellele on veel võimalik pakkuda rutiini prokrustese sängi, vähenevad päev-päevalt.

Ekspressionism avas küll jälle rutiinile uue töövälja hüpertroofiliste kujutusmomentide küllusega, kogu selle „haige ajajärgu haige stiili“ patoloogiliste muhkudega, moonutas liigutusi, hävitas oma valesti mõistmises piirid koreograafilise ja dramaatilise väljendusviiside vahel ja tarvitas ebaloomulikke keelt ja mõõtu omavolilises käsitluses. Seeläbi raskenes uuesti kontroll, ja vabandus: „selline on aja stiil“ ei lasknud sel väärtuseta ümberhinnangul end nii kergelt ümberlükata. Kui rutiin on saavutanud kasu sellest, siis peab ometi mainima rutiini, kuigi tahtmatu teenena, et just see aitas viia kogu ekspressionismi hüpertroofia ad absurdum.

(Perekondlik Koidula)

sugukonnas hoitud ülesvõtete järele. Väljaande kaanelhel peatab pilku aastaarv 1926. Kas siis tõesti juba nelja aasta eest avaldatud ja niikaua tähelepanematuna kahe silma vahele jäänud, võiks hääkohtlane lugeja küsida. Kui ta antud aastamäära silmas pidades esile võtaks *Eesti raamatute üldnimestiku 1924—28*, mis sama

Eesti Kirjanduse Selts kirjastanud, siis ei leiaks ta otsitavat selles bibliograafilises loendis. Tõepoolest ei ole aga need kirjad raamatu rakmesse saanud mitte enne 1929. a. Ajakirja *Eesti Kirjanduse* lisana hakkasid nad küll ilmuma 1926. a. Erakordne võte: raamatu kaanel kinnistada mitte selle trükkimise lõpetamise, vaid alustamise aastaarv!

Nii jääb rutiinile ikkagi piiratud liikumisruum. Tõsi küll, seni kui püsib teater ja publik, kes ei taipu oma sensatsiooniihas, kus lõpeb tõde ja algab vale, jääb rutiin menu toojaks. Ja et rutiin on vahetevahel ka andekale näitlejale hädavajalikuks väljapääsuvõimaluseks, ja niimeelt kui näitleja peab kehastama laval dramaatiliselt impotentse autori udukujusid või kui mõnel muul põhjusel näitlejal puudub meeoleolu mängimiseks, siis kindlustab see kõik rutiinile kestva veeteerimise.

Kuid alates sellest ajast, kui suurele näitlejale on seltsinud suur režissör, kes pole mitte ainult strateeg ja taktik, vaid samal ajal ka ansambli hing ja kunstiline südametunnistus, on rutiinile tekkinud kontrollinstants, mis asetab rutiini sporaadilisele ilmumisele tunduvad piirid.

Meeleolupilt Reinhardti proovilt, mida kirjeldab Gertrud Eysoldt peatükis *Kuidas Reinhardt töötab näitlejaga* (koguteosest: *Reinhardt ja tema lava*) avastab oma erakordselt teravate valguskiirtega rohkem lavaloomingu saladusi ja tema eritelu rutiinilis-mehaanilisest mitmekordistumise tööst teatud kliše järgi, on leidnud selles kirjutises oma teravmeelseima definitsiooni:

„Reinhardtil on oma raamat, meil osad. Igauks on toonud kaasa oma, viimistletud või õpitud, ning kannab seda tähtsal ilmel. Raamat ja osad ning ideed sulavad ümber siin vastamisi sattuvate mõtete voolus, saades verest uuendatud. Mis oli täht või mõte, moonduv tundeks; mis oli tunne, sellest saab sisemine pilt. „Iseäralik mahl“ uputab meid hullumeelsuse merre! — Ilusad ja elavad on need unelmad tühjal lava-lõuendil. Erutuste uimast tärkavad kogulise uued dimensioonid. Me tahame selles olla, tõmbame realiteedid lähemale. Kindlusetud tallad puudutavad põhja. Nüüd asetatakse kohale laud, tool, sein ja trepp. Värvid piiravad meid. Meie jõud peab selles elama. Meie soendame surnud esemed. Trepi käsipuul ulatab meile ainsama žesti, mis selgitab meie valu või meie uhkuse. Tugitool kutsub meie vankuvaid põlvi. Aken naeratab armastuse meie huulile. Tuul, puud kõnelevad. Rahunutult nihkub looming meie juure, jookseb meisse ja vormib meid. Ei millelgi, mis ei ole sunnitud sündima laval meie, näitlejate, kaudu, pole paika ega õigust olla seal.

Rekvisiitor läheneb kikivarvul ettevaatlikult Reinhardtile, kes on rambi juures, ja küsib temalt: „Kas punane vaip mängib kaasa?“. See sõna avastab kogu teatri mõiste.“

Samuti avaneb selles sõnas sügavus, mis aigutab elamuse ja tehtu, andekuse ja rutiini vahel.

Võõrastemaja kord! Üks kord kelnerile, kaks korda toaneitsile jne.

Ala, mil rutiin kontrollimata patustab eriti palju, on koomika. Rabavusiha on ju seal ka iseäranis suur. Žest, grimass, sageli katsetatud rünnakud pealtvaataja naerulihastele pistetakse parajal hetkel vahele, ja nende sidetus jääb selles ülepakkumises kergesti kas kahe silma vahele või andestatakse, sest kes naerab, ei juurdle kunagi,

mille üle ta õieti naerab, kõige vähem teab seda mass. „Aga neid, kes mängivad teie juures narre, ärge laske rohkem kõnelda kui nõuab osa, sest leidub ka selliseid, kes ise naeravad, et ajada naerma halpide pealtvaatajate kogu karja, kuigi samal ajal on kaalul tüki mõni vajalik punkt...“ Kuid vähesed mõtlevad neile Hamleti sõnadele, kui nad kainelt otsustades heidavad alla saali naerupomme, mis panevad saali publikut naerust rökkama.

Suuremad raskused tekivad rutiinmeisteril loomulikult sisukamas komöödias. See ei lase endaga naljatada, nagu väidab selgelt Stanislavski oma raamatus *Моя жизнь в искусстве* (Minu elu kunstis) Molière'i komöödiate mängimise puhul: „Laval olles on raskeim uskuda kindlasti ja võtta tõsiselt seda, mida tahetakse kehastada. Aga ilma usuta ja kindla veendumuseta ei saa mängida komöödiat või satiiri, seda vähem aga prantsuse, veel vähem klassikalist, kõige vähem Molière'i naljamängu. Siin oleneb kõik sellest, et tuleb uskuda oma rumalat, uskumatut või näilist väljapääsematut olukorda; et neist ollakse ilmselt erutatud ja selle all kannatatakse. Seda tõsidust võib ju kujutella, aga siis saadakse vastupidised tagajärjed. Komöödia on nii tundlik, et tasub kätte enese. Elada tööpoolest midagi läbi või ainult kujutella, nagu elaks seda, — sel on määratu vahe, sama vahe, mis eraldab loomuliku koomiku väliste vempudega narrist.“

Elada läbi tööpoolest midagi või ainult kujutella, nagu elaks — selles seisabki kogu asja tuum. Muidugi, mida arvukam on võtete hulk ja mida viimistletumad on valmis vormid, mis rutiin püüab ainele mugandada, seda kergem on eksiradadele viia pealtvaatajat. Nii paneb suurepotentsiline rutiin väga kergesti uskuma kunstilist valet, — ja see on hädahoht teatrile, mis peegeldub selgesti Heinrich Laube sõnades: „Teatri langus seisab harilikult selles, et näitleja ja publik tõrjutakse eemale tõest ning usutavusest.“

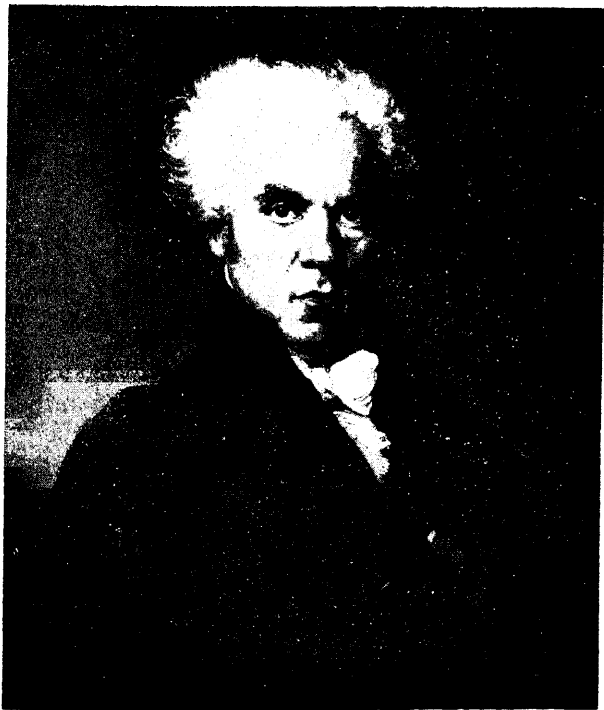
See hädahoht esineb ikka jälle teatri arengu iga perioodi lõpul, mil mõni stiil on juba oma aja ära elanud. Isegi naturalismi langusajajärgul, — kuigi see vool oli nagu kutsutud eemaldama valet laval ja heitma suure osa seni tarvitatud lavalisi väljendusabinõusid tühise ballastina üle parda — leidus vana hädahoju, rutiini, kõige mitmekesisemaid paiseid, nagu kirjeldab Julius Bab seda tahavalt oma raamatus *Das Theater der Gegenwart* (Oleviku teater): „Polnud vaja ei temperamenti, ei kirge, ei fantaasiat ega muid silmatorkavaid omadusi, tarvitses vaid tihti publikule pöörata selg ja pobiseda sõnu võimalikult arusaamatult läbi hammaste — ja olla ise sealjuures meelitatult veendunud, et ollakse ülilmoodne näitleja.“ Nii oli rutiin vallandanud ka „tõe väljendusabinõud!“ Pole ime, sest kuidas võiski ta pääseda vanade võtete ja nuketega tõe lähedusse, provotseerimata siin eriti kardetatav, vahenditult võrdlust ja paljastamata ka kõige vähemõndlikuma pealtvaataja ees surematus teotuses oma rekvisiitkambri kõiki saladusi? Et aga naturalism, suutmata anda rutiinile otse surmavat hoop, kibestas siiski oma järeloomõjudega rutiini elu kestvalt, — see vähemalt on kindel.

FR. POURBUS
NOOREM (?)

PRINTSESS ELISABETHI
PORTREE

J. B. PAULIN-GUÉRIN

MEHE PORTREE

G. TERBORCH (?) KIRI MAGAVALE SÕDURILE

PILTE TALLINNA KUNSTIMUUSEUMIST

N. DIAZ DE LA PENA KUNSTNIKU TÛTRED

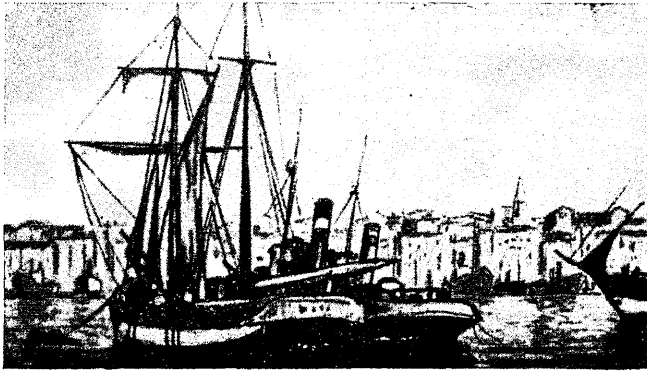
G. B. LAMPI E. R. DAŠKOVA PORTREE

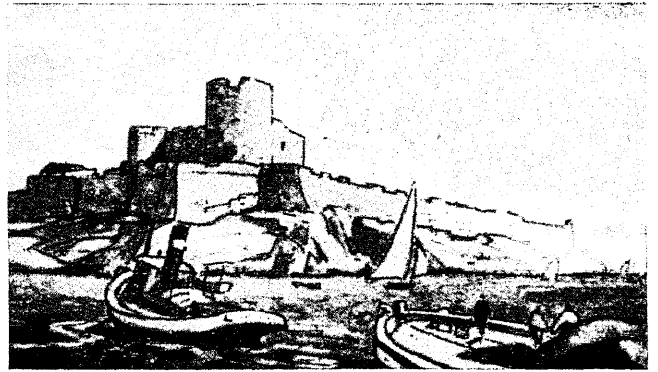
B. BLOCK (?) NOORMEHE PORTREE

F. X. WINTERHALTER DAAMI PORTREE

MARSEILLE'I VANA SADAM

CHATEAU D'IF

Edg. Kant

Lõvilahe Vana Sadam

MARSEILLE'I VIEUX-PORT

Katkend Vahemere reisikirjadest

LOOJUVA päikese rannikul. Siin ta asub mandri ja mere iharas embuses, iga hetk libastamas Lõvilahe ammuli vete suhu.

Meri. Merd kaudu avastasid kunagi kreeklased sobiva sadamapaiga. Vahest oli see kusagil Karniismaanina tagusel rannal ja praeguse vanasadama kohal. Siia asutasid nad nüüd juba ürgvana sadama Massilia — Marsiglia — Marseille. Mere hingeõhk on elustanud teda aastatuhandeid ja merega on ta just tänapäeval seotud rohkem kui kunagi varem. Merd kaudu mõistatate selle märgilise amfiibse linna kaksipärasest kummitavat hinge paremini, läbihaaravamalt kui kuidagi muudu.

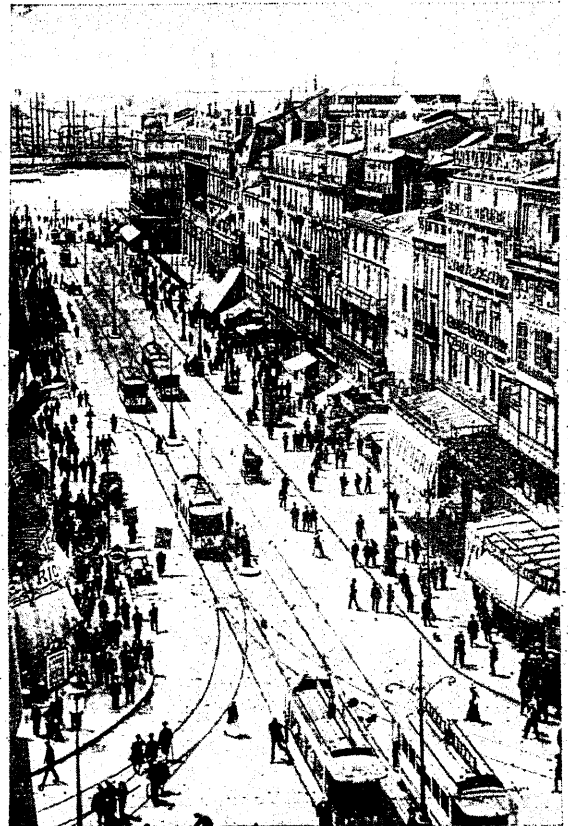
Meri. Eks hoomanud *Puvis de Chavannes'*gi oma oivaliste maalingute kerestikku ja hingeõhku esmakordselt merelt. Merelt, *Château d'If*i poolt on haaranud ta oma „Hommikumaa värava“*) alusrõiva. Tullis Edmond Dantes'i vanglast, merest piitsutatud Ifi lossi kal-

jusaarelt, süvenedes Vahemere ja maade kirevasse minevikku, tembistub teiegi kujutelmas värvikas pilt:

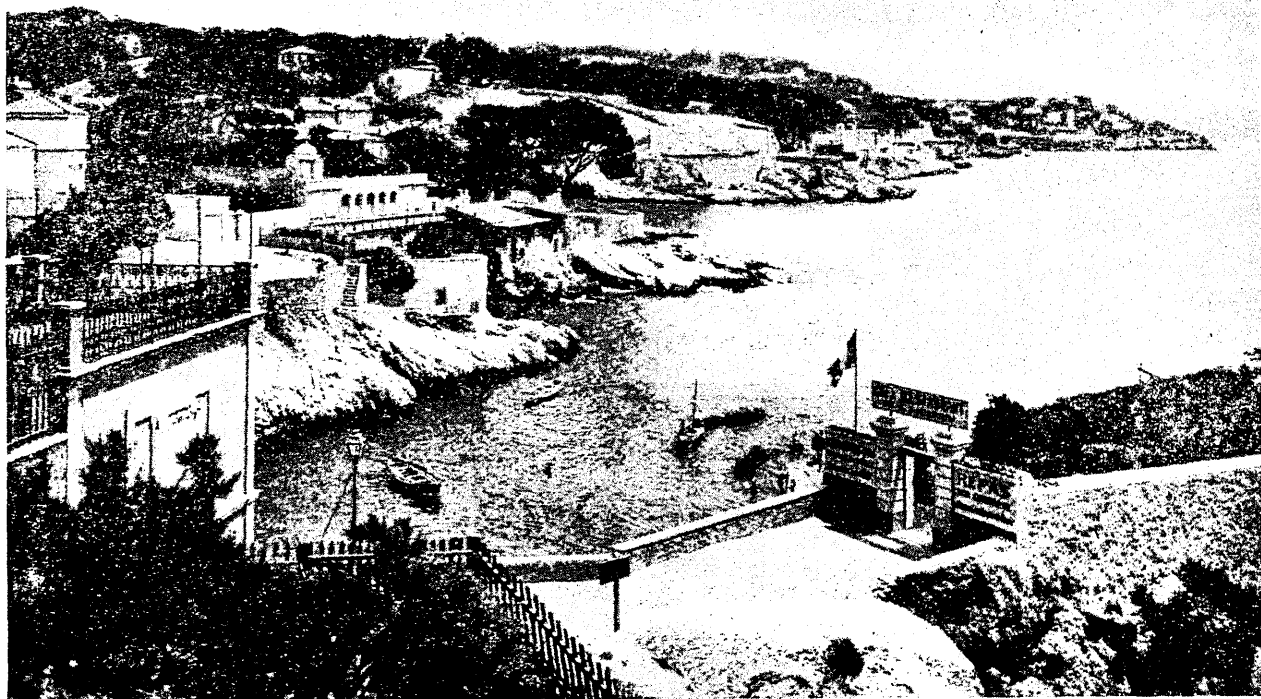
*) *Puvis de Chavannes'* kuulsad maalingud — „*Colonie grecque*“ ja „*Porte de l'Orient*“ asuvad *Palais de Longchamp'*is.

VAADE MARSEILLE'I VANA SADAMA OSALE

LA CANNEBIÈRE'I PEATÄNAV

CORNICHE'I MAANINA MARSEILLE'I LÄHEDAL

Taga-taga, silmapiiri varjukatuse all tuldeleegitvast loojakust palav punakatuseline majastik ja vana kindlus, ees aga leevendatud õhkjas valguses aegunud purjeka käilal istuvate ja seisvate hommikumaalaste valendavad kogud.

HOMMIKUMAA väravaks — „*Porte de l'Orient'iks*“ — on Marseille'i nimetatud. Ometi vahib ta avasui läände vastu loojuvale päikesele. Põhjas, idas ja kagus poolsõõris mägede ja kinkude kaelus eeslinnu ning embab linnakeret. *Notre-Dame de la Garde*'i basiliku mägi vaid tõuseb vahenditult linna südame kohal ning valitseb sadamapilti. Siit Kaitsja Jumalaema lähelt ongi parim tähitella mägede poolringi — põhjakääril silmapiiri sulgevat *Nerthe*'i valget kivilava, mille jalad suplevad meres, edasi *l'Etoile*'i pikka harja, *Garlaban*'i massiivi, *Carpiagne*'i mägede järske mühakaid, *Tête-Puge*'i hiiglasuurt inimprofiili ja *Croisette*'i maaninal Marseille'i reidi sulguvat *Marseilleveyre*'i kõige selle teravikkude, nõelade, imelikkude harjade ja vagumustega.

Sügavsinine meri, valendavad ja punavad järsk-ranniku lubjakivimid, — nende vahelisse hiiglaorvandisse on pesitsenud Marseille, kasvanud laevurite tohuks pesilaks.

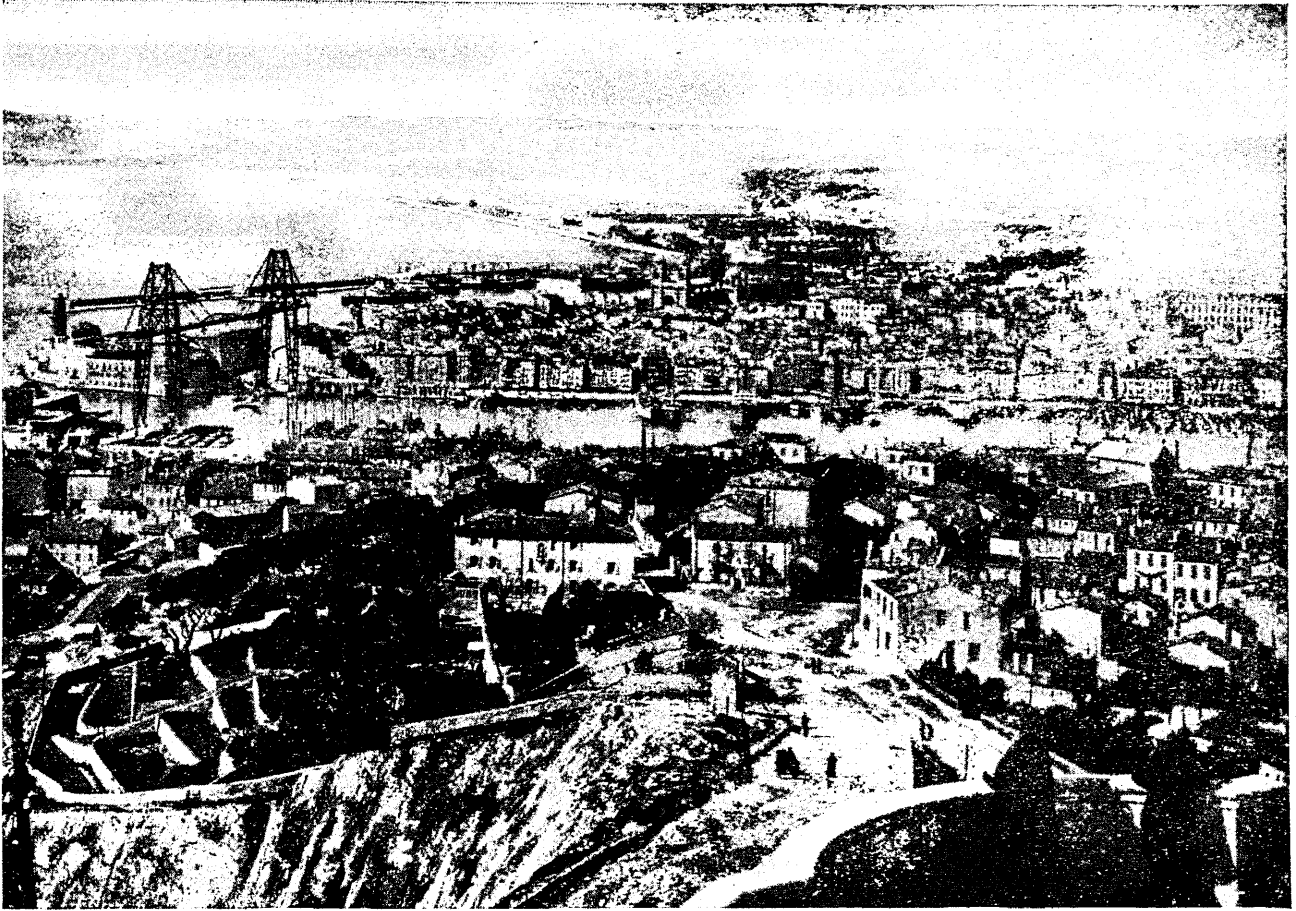
Prantsusmaa vanimaid linnu, millest on jutustanud omaaegseile Strabo Tacitus, oli Marseille juba siis tähelepanev tsivilisatsiooni kese, mil *Luteteia Parisiorum*'i

kohal levisid alles Seine-jõe soised ja hiivased koolmed. Ometi ei osuta see vana asula ühtki vana-aja monumenti. Kuidas peaksidki need olema säilinud, kui neid on üha teisedanud, asendanud uued ja vastsed. Pidevalt edasi elades on see iseäraline linn kasutanud endiste põlvede vundamente ja kasandatud ehituskive uute püstitamiseks. Pieteedita, järelemõtlematult on ta oleskelnud silmapilgu tarvidusile ja naudingule, ette ja taha vaatamata kurnanud ennast üle jõu.

Ei ole siin ämusest minevikust ürgavaid, ajast läbi ja üle ulatuvaid kõvikuid. Ainult meri ja punava-levad kaljud, need on vanad.

MERE vabariigiks on nimetatud Marseille'i. Mereasulana, ranniku-, sadamalinnana sarnleb ta Genova ja Napolile, ka Levandi linnadele rohkem kui kodumaisile. Suuruselt küll teine Prantsusmaa linn, ei ole siin mingit viibet, mingit mainet Pariisi ordonansile ja suurepäraselt ülevaatlikule liigestusele. Sarad asuvad korrapäratult, uulitsad lõikuvad sageli juhuslikult, suubuvad, ristlevad ja kulgevad just nii nagu ajakäik ja linnaorganismi nägematu toiming seda ise on juhtinud ilma inimliku korralduseta ja vahelesegamiseta.

On linnaosi täiesti labaseid ja igavaid, on ka omapäraseid ja erutavaid. Milline vahe on istuda *Corniche*'i valendaval maaninal keset merest süleldud rannikukaljusid, sõeluda Cannebière'i voogavas inimmeres ja hiid-

ÜLDVAADE MARSEILLE'I VANALE SADAMALE
Teispool Vana Sadamat vanim sadama linnaosa — Bagatouna

sadama sillul ja lautvesil või seista pilvini viskava *Notre-Dame de la Garde*'i jalamil!

Agulid on aga maotud ja vahelduseta. Ometi öeldakse marseillelan armastavat oma linna selle vistrikudeni, neidki pidavat ta vaid iludusmärgeks: „*Ce ne sont pas des verrues, ce sont des grains de beauté!*“

Küllap sobib see rohkem Marseille'i südame, selle peamise tõmbsoone — *rue de la Cannebière*'i ja sadama, eriti vanasadama *Vieux-Port*'i kohta. Neist on iga linnane kindlasti vaimustatud, need ei ole mitte ainult Marseille'i uhkus ja kuulsus, ei, need on kiiduesemeks tervele provanslikule tartarinsusele. Mis Taraskonile Tartarin, seda on Marseille'ile Marius. Jah, „*Si Paris aurait la Cannebière, Paris serait une petite Marseille!*“ Omaks Pariis Cannebière-uulitsa, Pariis oleks väike Marseille! Ega saagi Pariisi suured bulvaarid liiklemise elavuselt Cannebière'i vastu. Niipalju võib erapooletugi mõõnda.

Uulits on marseillelase südamele kallis, ta on avaliku elu, kohtamise, hommamise ja nautimise teedekoondis. Seda rohkem veel südalinna, ta jääb artere, mis vahenditult avaneb merde, sadamasse. Siit ta neelab ühtlasi endale toitu — uustulnukaid ja vanu, olgu need siis saabunud Ameerika ja Atlantiko maadelt Gibraltari kaudu või tulnud Kaugest-Idast Indikolt ja Patsiifikolt läbi Suetsi.

Marseille on määratu karavanserail võõrastele,

kuhu tullakse maad ja merd kaudu, kus kõneldakse läbisegi kümneid keeli.

Pigemini võrdleks seda linna õsloomaga. Sadam — see on ta suu ja uru-auk ühtlasi. Basseinide vahelt aga küünitavad kümned lautrid ja sillad nagu tennaaklid merde. Nende abil ta haarab toitu ja selle kaudu heidab ta roju.

Cannebière ja Vana-Sadam on selle õslooma kurk ja neelukoht. *Saint-Louis, Saint-Ferréol, Place Victor-Gelu, rue de Rome* — siin sumiseb ja kätatseb terve maailm, põimub ja saalib, voogab ja pugrib läbematu rahvahulk. Närvlikult, kirglikult ja korratult pulsib kogu linn ja maakera. Siin ilmestub Marseille kosmopoliitsus selgeimalt, ta keelte paabel ja rädiste ning inimtõugude näitus kõigilt geograafilisilt laiusilt. Siin on liigestus toimunud juba lühikeses ulatuses.

Vana-Sadam oma mässulise eluga, lugematute baaride ja kõrtsidega, alates rāpaseist ja täissuissetatuist kuni *Place Victor-Gelu* hiilgavate luksusbaaride ja -lokaalideni.

Ärila tüübilisim osa *rue de Noailles*'l ja *les cours Belzunce*'il, linna kõht *la halle Delacroix* ümbruses hiigla toidumagasinidega, lindude, lihade, puu- ja aia-viljade, juustude ning muu müügilaudadega kõnniteede kõrval ja uulitsasillutisel.

Cannebière'i lähedane börs, mida blokiivad sadad autod, mida ümbritsev plats ja uulitsateed on ülekiilvatud kortsunud paberitega, kus kõigist rahvusist kaupmehed ja spekulandid jagelevad elavas vaidluses või ruttavad kiiresti-kiiresti rahaturu palavikus.

„Kõhust“ veidi edasi, *rue Saint-Ferréol'*il, *rue de la Paix'* ja *Chaussée-d'Antin'*il aga avaneb elegantsi, *rendez-vous*, luksuse, kinode, kondiitrite ja hiilgavate moerädiste vaatla. Samuti *rue de Rome'*il ja *Pradol*.

Kõik aga valgub Cannebière'ile ja sadamasse. Kevaditi viherdavast, nüüd juba koltunud ja sügiskahkjast Meilhani alleest sukelduvad üksteise järele kirendavad trammid ja liiguvad imekergelt ning solgelt sadama poole. Sinna laskuvad ka Aix-värvavalt — *Porte d'Aix'*It — aeglaselt ja raskepäraselt suured ning rasked voorimehe-vankrid isepäraste provansi rakmete, kuljuste ja katetega. Üha saalivad trammid ja autod, samuti vilavad ja pürgivad inimesed — kõik kõrgemal asuvate linnaosade ja sadama-madaliku vahel.

Cannebière'ilt paistabki sadam — Marseille'i Vana-Sadam, *Vieux-Port*. Taustal on meri surutud kahe fordi — Saint-Nicolas ja Saint-Jean'i — vahele, külgedel levivad vanad linnaosad, *Quai de Rive-Neuve*, ning kummub vana ja aegunud *Saint-Victori* kirik. Üleval vasakul sööstab aga õhku *Notre-Dame de la Garde'* tornil Jumala-ema kullendav kuju. Seal ülal mäel sülelevad loojuva päikese kiired Neitsit veel kaua, kui Vana-Sadam ja ta ümbrus on mähkunud õhtu varju.

Imelik, kuidas siia sadamlasse on koondunud kaksipidised nähted. Siin on paaritatud poesia ja jõhker tõelikkus, siin võib hoomata stiliseeritud maali ja tähtsella alasti kistud elu.

Siitsamast avastate uulitsakoridori perspektiivis päikese käes väreteleva veelapi, hubasest videvikust punakaks värvitud tänavatee laigulise kivistiku ning kusagil kaugel sadamasuus aeglaselt liikuva valendava purje...

Teisal aga raputlevad sillutisel rasked kooramad, sõnnikust limasel teel libastavad ohjatud ning piitsutatud hobused, ninna hakkavad jalustrabavad lõhnad ja kuuldu rasvaseid sõnu tooreilt ning tahumatuilt inimesilt.

EEMAL põleb fort *Saint-Jean* loojangu ülevais värves. Väiksel lautil saarnab katoliku preester vette lastud aluse pühalikku õnnistamist. Kalurite pargased istuvad liikumatult õlina läikivas vees. Kihutab mõni nobe mootor läbi sadama, loksutab raue vesi rammetult laevakülgi ja kai luitunud seinu. Pühapäiviti sumbuva ilma varahommikul ronib laisk raskus ümbritsevailt vaaradelt ja mägedelt alla, vajub leebe õhuna katuseile, uulitsahudmikesse, ning sadamas näivad laevade mastid vaevaga läbi puurivat neil lamavast õhkjast lasumist.

Bagatouna'gi on vait ja rahulik sellisel hommikul, muidu nii vastik ja vilets — närune mässuline linnaosa — *quartier Saint-Jean* — vanim Marseille'is.

Ent tulge siia argipäeval, keset tavalist rahmeldamist ja sumamist. Ahtakeste lõhkuulitsate aknaid ja nõõrel ripuvad värvilised rõivad, valendav pesu, libedal sillutisel nirisevad solgised ojad, uulitsarindes tõusevad niisked ja õudsed elamukastid. Ohtupäised lapsed ja uulitsapoisid sõtkuvad poolpaljalt haisvate tänavate mustuses keset vanemate häbi ja jälki elu. Armastusele ja õnnele sündi-

nud naised läapavad-lohistavad ükskõikset rinnutut kokkuvajunud vareme-elu, karjatavad lapsi äbarikke ja vaevikuid, pesevad roodakil seebivees pesu, parjavad, siunavad. Häda, kiduvidu oletselemine on varakult painutanud ja moonandanud need, kes muide õitsvaimas naise-eas. —

Masendav ja iletav on Bagatouna. Ja kõike seda mõtelda-näha Provence'i aiamaastikus, keset magnooliaid, loorbereid, roose, all sügavsinise akvamariinse Vahemere taeva ja päikese palavaid suudlusi!

Või minge *Quai de Rive-Neuve'*ile, Uuele Rannale, Kala- — pigemini Limuseturule, kus pealeõunati asetseb *Coquillages'* suurim müügiala. *Coquillages* — see on limused, teod, konnakarbid, vähjalised, kalad ja tont teab mis kraam veel. Hiivast ja meremudast haisvail laudadel ja telkides müüakse seda Vana-Sadama-äärseil kaidel. Siin on niltsjaid ja venivaid limuseid, kõvakoorikulisi soomustatud languste, teravate sõrgadega krabbe, mere-siile ja pütinguid rüsad, ehmatavalt vastikute nägudega ogelikke ning lopergusi, kandilisi, tiivoimulisi, suurepäisi ja nõelsabalisi peletisi. Inimesed nolvavad — söövad tigused siinsamas, rüübiskelevad valget veini vahele ning loobivad karbid lihtsalt maha.

Coquillages et du vin blanc! Du vin blanc de Cassis!

Üks Vana-Sadama restoranipidaja olevat kunagi maalinud oma sildile:

„*Poissons de mer réalisés dans les eaux vives et oursins pleins comme d'oeufs!*“ Tänapäeval on säärane keeleline lihtsus kadunud, kuid endiselt lihtsalt süüakse *coquillages'* ja särvatakse-rüübiskellakse sekka valget veini. Vana-Sadama teeb see lõunamaiselt perekondlikuks. Siin on ikka veel vana Lacydon, kus maandusid Gyptis ja Protis, siin soolase poolmahkja järvena näiva sadama kaldaid ääriavail kaidel.

Õhtu saabudes moonduv ja teiseneb elu Vana-Sadamas ja Cannebière'il. Basseinides suletakse laevaärid ja -kassad. Tolliametnikud ja pakikandjad lahkuvad kaidelt. Valguvad linna meeskonnad. Seal, kus päeval kees töö, rügamine ja sagamine, valitseb öötähtede tõusul aigutav tühjus.

Merel loksutavad lained laevakeresid, tuul hoovab lautritelt, toob ninna tõrva, pihkavate lootsikute vettinud puu ja mahkjavee lõhna. Basseinides, suures sadamas magavad laevamühakad. Laternad, rohelised ja punased tuled sõeluvad läbi pimeduse või värisevad ja vilguvad mastide mustendavas metsas. Kummaline, salapärane kaugete randade hingeõhk seguneb hõljumisse. Iga vete takka tulnud laev esitab tükki oma kodumaast. Siia on siirutatud India sadamate unelusööd, Musta Mandri Kulla-, Elevandi- ja Orjarannikute laiskus, Lõunamaade ihmsus ja visioonid. Kuulatage vaid hindude kurbi laule, põhjamaalaste joobnud räuskamist. Eks kosta siit omaette maailmad.

MARSEILLE ise! Vana-sadama ümbrus! Soe õõ kütab kirgi ja iharust. Tulvil on täis sumbunud ja mülltunud sadamabaarid ja kõrtskohvikud. Jorutatakse laulda, jõlarded kraaklevad ja lärmitsevad. Mängitakse kaarte ja täringuid. Rüübiskellakse veine ja tembitakse soodaveega. Kuugistatakse mokeldades toite ja särvatakse veini vahele. Baarides juuakse punše, grokki ja kokteile, eriskummalisi *drinke*, kokkusolgitud džinnist, viskist, põletatud viinast, jäsõbrust, suhkrust, sidrunimahlast ja tont teab millest veel. Õndsalt koolnud mister John Hopkins

võib endaga rahul olla: ta imejoogid, drink-mikstuurid on leidnud siin lopsaka kasulava. Siit Marseille'i baaridest võite saada sada variatsiooni kokteili just niisama hästi kui Buenos-Aires'i Jockey-klubist või Šanghai-klubi baarist. Seal on need hullukstegevad liigid — : sibulamaiguga „Gibson“, briti laevurite „Blenton“, polomängijate „Handicaps“, kookuspähklapiimast tehtud „Sling“, lõuna-aafriklaste ominoosse nimega „Bumerang“ ja kümned teised. Segatakse kokku kõike, mis just silma all ei plahvata. Millise pädevuse ja innukusega neist asjust ei kõnelda. Mõjusast kurgu- ja igemepuhastajast „Old Lewis'est“, „Deauville'ist“, „Apple-Jack'ist“, „Bijou'st“ ja muudest. Igäihel on oma lemmik-drink, oma mikstuur ja oma retsept.

Viin ja erutavad munadrinkid sütitavad nagu tulus-tega kihmu ja jõöra. Uulitsatüdrukud ja baariplikad lõkerdavad ja lõõbivad, elberdavad ja ihitavad, kuiskavad ja ahvatelevad, musteldavad ja hälvitavad kõhklevaid, aga kiimalisi mehi. Iharalt järgivad naistele noored ja vanad, kaovad tunnihotellidesse, bordellidesse, majadesse, mida nimetatakse ebamääraselt „une maison très jolie“.

„Voulez-vous faire amour!“ kigaldab, sosistab libu.

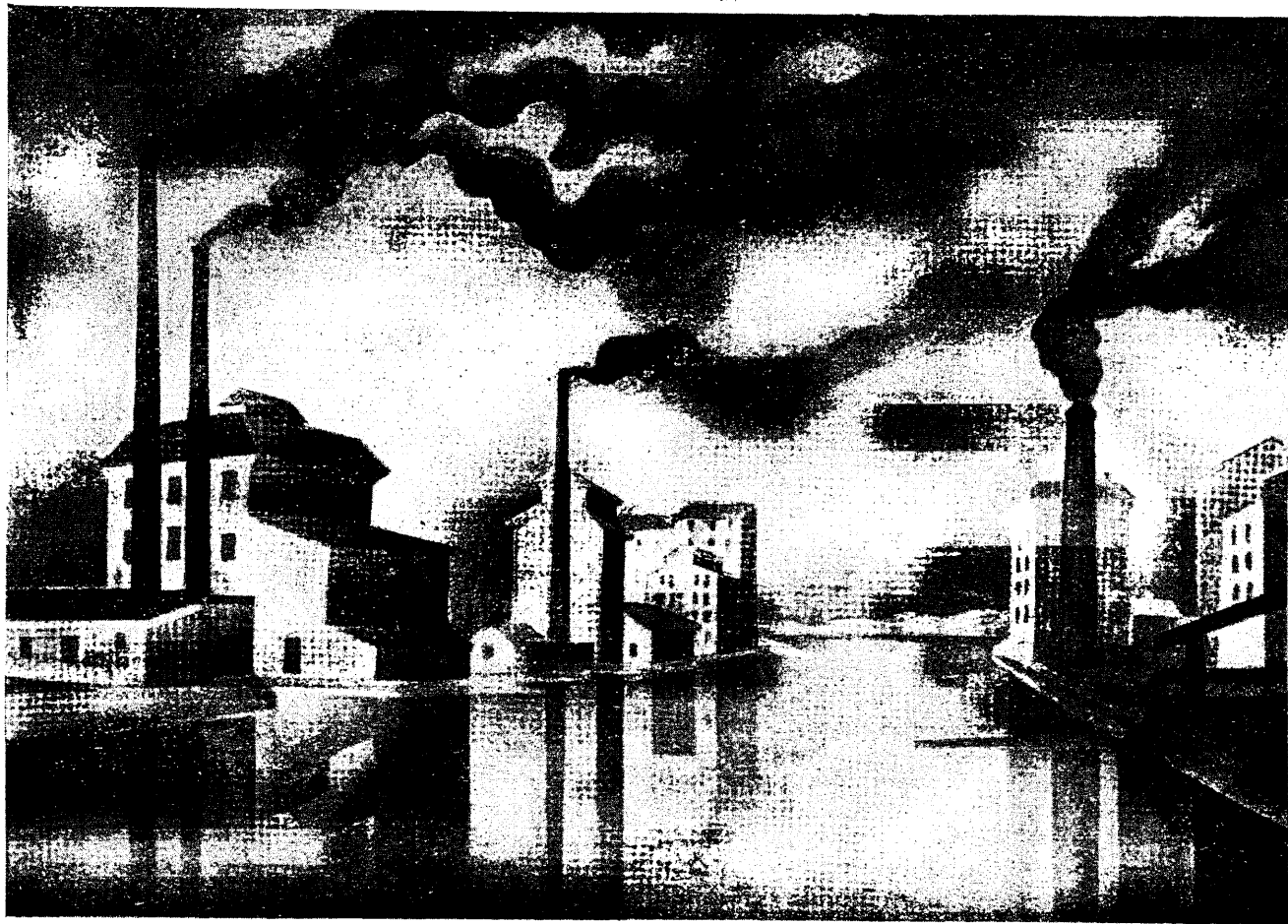
„Une aventure tout à fait perverse!“ — „Une cinéma spéciale!“ pakuvad, kõnetavad salamajade käsilased.

Ja Tacitus arvas, et „See on hääkombeline linn, kus kreeka elegants on paaritatud provintsi lihtsameelsusega!“ Vahest tol ajal.

Nüüd aga on siin himur linn, tsüüniliste kohviku-kontsertide ja ahvatlevate naistega, kirgedest tiira ja raske õhuga ning sargadesse kasandunud viletsusega. Kõrvuti lihtsameelse ja voora usklikkusega Jumala Emasse ja Neitsisse õitseb kõikeirvitav jumalakartmatus.

Vastandite linn. Ühte sulatispatta on segunenud ülevad tunded ja loomalikud ihad. Kummitav on selle asula hing, õnnetu pederasti ja masturbandi hing, kes selgeil hetkil kannatab oma pärispatu tunnetamist. Mõistuslik hing on segipaisatud peenetundelisuse ja joobuva tõntsimeelsusega. Sünoikism, mis muudab oma nägu nagu meri — kord rahulik ja sile, kord murdev ja räusklev, sügav ja salapärane kui niiske ja pime kuristik.

Kuupalju peavad kannatama siin hukuvad peenetundelised inimesed, nähes jõhkrate sügavike kõrval üksikuid süütu-valevaid kõrgusi: ülal — kullendavat kaitsjat — Jumalaema ja all — mültunud Vana-Sadama madalikku!

H. SARAP

(Pallase õpilasnäituselt)

GRAAFIKA

Henrik Visnapuu

Kirjanduslik kahekeelsus

KIRI JOH. AAVIKULE — „KIRJANDUSLIKU ÜHEKÜLGUSE“ AUTORILE

ARMAS Aavik! Siirdununa suvipakku, kaskede, pärnade ja toomingate alla, saadan teile siit tervitusi rukiräägu, vuti ja varblaste kaudu. Kogu päeva ja öö reegib rääk. Härra Aavik, oma püsivusega keeleuenduse alal Te tuletate mulle meele seda lindu. Ja häbematu on Teil nagu varblasel. Ma ei tea, kas need kaks lindu naudivad oma „lauu“, kuid Teist on mul säärane kujutelm, andke andeks, et Teie ainult siis võtate sulle pihku, kui Teie saate nautida oma „lauu“ arvestet mõju kuulajaisse. Seepärast Te põgenete paradoksi, Te lehvitate vastuokuse ja kahekeelsuse punast rätikut. Kahtlemata on sel provotseeringul häid tagajärgi.

Suvi hakkab üle aia vaatama õue. Suured kesaviidikud lõpetavad kudu, säinas võtab aralt ja havi tee jõkke sulgesid peipsi venelased. Maasikad õitsevad juba teist nädalat ja kurgid on tõusnud. Võin vestelda Teiega, härra Aavik. Te olete, mõistagi, ka selle kirjutise kirjanduslikust ühekülgsusest kirjutand provotseeringuks. Siin Teile üks vastusist. Teie olete omaaja huvitavamaid mehi. Teie ainulaadiline keeleuendus, olen sagedasti sest mõelnud, on üks minu rahvusliku uhkuse ja iseteadvuse tegureid. Teie olete midagi niisugust korda saatnud ja üritand, mis puudub teistel rahvustel. Teie olete tee näidand (ja sel teel ärgu olgu lõppu!) võrratu rikka ja suurepärase keele poole. Teiega võib uhkustada, Teie olete trump. See on tõde. Ja see ka on tõde, et Teie keeleuenduse mõõduks on „suursugune“, „ilusam“, „kaunim“, „kõlalisem“, nagu Teie neid sõnu sagedasti kordate. Te olete esteet, hra Aavik. Päris tõsine „kuradi nooreestlane“. Teie talutasite Eestisse ühe rahvamajanduslikult väga kalli ja täiesti kasutu daami. Teie ehtisite selle daami sihukeste jauniste voorustega, et kõige vähemalt kolmtuhat paksusäärelist ja töölihasterohket mulgi peretütart põgenesid karjalaudast ja linaväljalt, kolletasid oma igemeid ja jäid sigimatuks. Selle tagajärjel suletakse nüüd Abja linavabrik ja keskkool. Vaadake, härra Aavik, mis Teie olete teinud. Aga kuipalju oksjoneid Mulgis ja mujal langeb Teie daami eeskujule arvele, mille järele mulgi punapõksed tüdrukud tahtsid mängida klaveril raskemaid passaaže, evida raamatukogu nagu Ruth, ratsutada niisama hästi kui filosoferida. Kas Teie, härra Aavik, olete arvestand, palju maksavad konservatoorium, muusika- ja kunstikoolid ning ülikoolid nende daamideks tusklevatele peretütardele ja neile vajalistele kavaleridele?

Aga mida Te arvate Baudelaire'i *Raipest* ja muist sarnaseist asjust? Kes neid hakkas istutama eesti mulda, kuulutades neid „jauniks“, „kauniks“, „suursuguseks“, „kõlavaks“? Kes kinnitas esteetilise kriteeriumi arvustisis, mille järele ainult kõikprantsuslik midagi väärisk? Härra Aavik, kas Teie jaoks oligi Eestis päälle eesti keele? Ja kõlavat eesti keelt Teile oli tarvis, et tõlgendada hästi prantsuse rafineeringut. Kas Teie ei olnud üks neist, kes pani veto kõigele eestilisele, isamaalisele, sest Teie

prantslased ei käsitelnud rahvuslikke aineid. Tükk tööd ja vaeva on olnud, et murda Teie ja Teie kaaslaste arvustuse põhilauseid ja laiendada eesti kirjanduse ainevalda. Teie olete läinud kalliks maksma Teile järgnevaile kirjanikele, kelle nooruse ahvatlejaks „jaunissuse“ Te olete olnud. Teie olete vedanud kõrvale Wildest uue kirjandusliku sugupõlve romaanis, talutand tühjuses 20 aastat seda sugupõlve. Tammsaarelt olete aga võtnud vähemalt 15 loovat aastat. *Tõde ja õiguse* 15-aastane hiliistumine, härra Aavik, on Teie õlgadel. Teie isegi olete kasvus takerdand, valmimises hiliistand. Alles nüüd, kui Teie jõuate 50. aastale lähedale, Te märkate kirjutada: „Jah, mingu maailm hukka, rafineerigu end eesti rahvas jõuetumaks ja surgu välja, kui ta aga harrastab „moodset“ kunsti ja kirjandust ja omandab rafineerit „kultuuri“ võimalikult palju lugedes rafineerit ja moodse voolu kohaselt kirjutet luuletisi ja romaane, käies võimalikult palju teatris vaatamas erootikat ja kunstinäitusil nudi-teete!“

Hää seegi, et Teie nüüdki seda taipate. Kui tarvilikud aga oleksid olnud need sõnad 20 aastat tagasi Teile enesele ja Teie kaaslastele. Teie heidet kirjanduslik umbsõlm oleks jäänud siis olemata. Palju aega on võtnud selle umbsõlme arutamine! Palju otsekohesust oleks jäänud hukutamata eesti kirjanduses. Paistab täiesti kahekeelne ja püüdlük, kuidas Teie paarkümmend aastat tagasi kõige masendavama depressiooni ajal, mil oleks pidand õhutama vastupanu, pidevust ja usku, võisite hukutada eesti kirjandust ja inimesi „rafineeringu, erootika ja kultuuriga“. Te ometi ei suuda samastada revolutsiooni päevade *Siuru* palangut Teie depressiooni aja rafineeringuga. Revolutsiooni päevad olid kõikiniimiliku valandus- ja puhkemispäevad, mil inimeses kõnelesid kõik meeled pääsmisest, joobumusest ja vabadusest. Aga ka siis juba võis laulda loobumisest. *Siuru* e l a s, programmita. Teie teoretiseerisite oma prantsuse kultuuri ja rafineeringu.

On ju väga rõõmustav kuulda, kui kõrgelt ja tähtsalt Teie hindate kirjandust ja... kunsti ning teatrit. Teie väidate, et ilukirjanduse ja estetiismi harrastamine ja soovitamise vaimlise eliidi poolt on mõjund eesti rahvasse, sest viimane hakkab „rafineeruma ja kultuuristuma“: põlgab tööd, ajab luksust taga, püüab kramp-likult sammu pidada kõige viimsete Euroopa moodide ja modernitsemisega riietuse, kunsti ja pädagoogika alal, harrastab erootikat, plastikat, korraldab iludusvõistlusi, sureb välja... Teie kirjutate ja kinnitate, et see on liialdus ja võtab juba ühiskondliku pahe ja rahvusliku hädaohu iseloomu, millise pahe ja hädaohu vastu tuleb võidelda moraalsensoriga.

Kahjuks, härra Aavik, ei saa meie Teie vanand individualistlikku ilukirjanduse primaati elu suhtes kuidagi jagada. Nii kaugel on ajad, mil võidi kirjandusest niiviisi mõelda. Meile on ilukirjandus elu *fuugas comes*,

mitte *dux*. Teiseks, oleme tähele pannud juba ammu, et naiste riidemoed jõuavad palju kiiremini päralt Pariisist kui kirjanduslikud ja kunsti moed. Võiksin Teiega, härra Aavik, vedada kihla, et Teie sellisest majast, kus õitseb Teie mainitud pahe, ei leia ühtki eesti ilukirjanduslikku teost. Avage silmad, küsitelge üliõpilaskonda — ja Teie imestate. Päälegi näib Teie sihtlusist, et Teie olete rängalt kontakti kaotand tänapäevse väärtusliku ilukirjandusega. Teile näivad olevat täiesti võõrad selle ilukirjanduse suunitlused ja tungid. Millist rafineerit erootikat haistate M. Underi *Hääl varjust*, *Rõõm ühest ilusast päevast* ja *Õnnevarjutusest* või nende ridade kirjutaja *Ränikivist*, *Maarjamaa lauludest* ja *Puuslikutest*, Kärneri *Tormilüürast*, Barbaruse *Maailm on lahti*, Semperi *Viiest meelest*, Schützi *Rahutusest* jne. Millist lõhna ajate Gailiti *Nipernaadist*, *Vastu hommikut* — novellidest, Hubeli *Punastest tuulest* või Tammsaare *Töest ja õigusest*??

Teie, härra Aavik, olete, andke jälle andeks, just nagu pikast unest virgunud. Te haarate 20—15 a. tagasi ja... ei, Te õieti kokkute ise oma enese kujutelmadest ja apetiitidest.

Teie kurdate suure romaanide ja luule lugemise pärast Eestis. Kus Teie olete olnud, et Teie ei tea, et mineval aastal, näiteks, trükiti kokku vaid 2000 eksempl. arvesse võetavaid luuletiskogusid kogu Eesti kohta, ja kindlasti loetakse neist 1000 eksemplari. See siis mürgitab kogu maa ja rahva? Ei, härra Aavik, Teie ei taha lihtsalt vaadata rahva sotsiaalseisse avaldusisse, Te peidate oma pää ilukirjandusliku kuldkiilbi taha. Te armastate mugavust mõtetes, vanadust luukontides.

Te armastate ka provotseerimist. Eks Teie tea niisama hästi, et seda ilukirjandust, mida soovitab kirjanduslik eliit, rahvas ei loe. Rahvas loeb seda, mida rahva apetiitide rahuldamiseks trükivad kirjastused, kes teevad äri rahva apetiitidega. Teie teate ju, et raamat on saanud meie päevil äriesemeks.

Teie, härra Aavik, oma äsjasest unest ärgand haaranguga soodustate seda turuäri raamatutega, kui Teie provotseerite valitsuse rusikat Eesti Kirjanikkude Liidu ja Eesti Kirjanduse Seltsi kui ideeliste kirjastuste päälale. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus on kogusummas saanud 10.000 krooni kirjastuse põhikapitaliks ja on ilmutand 15 raamatut. Kas Teie, härra Aavik, ei ütleks lausa, milline raamat neist tähistab enesega ühiskondlikku pahet ja rahvuslikku hädaohtu, mis viib eesti rahva väljasuremisele? Või Te peate rahvuslikuks hädaohuks Eesti Kirjanduse Seltsi Tartu-, Võru-, Pärnu- ja Virumaa maakondlikke kirjeldisi, milleks Selts on saanud toetist. Või tahaksite Te, härra Aavik, olla nii lahke ja öelda, ilma et Te huupi provotseeriks, millise kirjaniiku tegevus kultuurkapitalist toetise saamise ajal on olnud eesti rahva väljasuretamine Teie rafineeringu retsepti järele? Õelge otse, et teaksime parandada sündind hirmust viga.

Vaadake, härra Aavik, seni kui Te istutate kahtlust kirjastuste ja kirjanikkude vastu üldse ja ei too tõendisi, tuleb Teie kirjutist ja õhutist pidada rahvuslikuks paheks ja iga tõsise kultuuri vaenuliseks aktiks. Teie lõöte tõsist kultuuritööd raamatuturul turukirjanduse kasuks, apetiitide-äri õitsenguks. Teie endised rafineeringu-loosungid kannavad sääl nüüd vilja.

Teie teate väga hästi, et väikerahva kirjandus ja kunst nõuab juuremaksmist. Kõigepäält maksavad juure kirjanikud ja kunstnikud ise oma eluga, keeldumusega elada inimväärtuslikku elu, süüa nagu sööb üks kesk-kooliõpetaja ja riuetuda nagu riuetub see. Kui rahvas juure lisab, siis teeb ta seda oma hüvinguks. Teie, härra Aavik, sihite sellele juuremaksule rahva poolt, tahtes veeretada väikerahva füüsilise süü kõik endsalgavatele kirjanikkudele ja kunstnikkudele. Ei maksa enam Teie vaeva. Juba teised Teie mentaliteediga härrad on lammutand oma vaimlises kadeduses ja kibeduses kultuurkapitali. Säält on kogu kirjanikkude perele, pääle nelja kirjaniku, tilkund viimasel poolaastal kõigest ühe oberlehreri pooleaasta palk. Kuid seegi oleks võidud panna tulevase diktaatoripalga fondi või määrata moraalitsensorile autasuks hää patuhaistmise pärast.

Te, austet magister Aavik, teate ka väga hästi, et populaarteaduslikkude ja teaduslikkude raamatute seeria väljaandmine sõltub turu nõudmisest ja on majanduslikult kalkuleeritav. Keegi ei ole selle vastu. Kui see tasuks, siis see seeria oleks. Miks Teie veeretate ilukirjanduse kaela süü, et seda seeriat ei ole? Makske juure, kui tahate saada „Uulitsa pühkimise ja puhastamise käsi-raamatut“. Te vist ei taha juure maksta sellele teadusele? Teine ka mitte.

Teie olete suuremeelne ja lubate kolmekordistada kirjanikkude toetised diktaatori ajal, et kirjanikud ei kirjutaks. Vaadake, härra Aavik, kirjanikud ei jäta kirjutamata ei ühel ega teisel juhul, sest neile kirjutamine on vajadus verest ja vaimust. Diletantidele on kirjandus kas ajaviide või rahategemine. Andke eesti kirjanikule selja taha 5-ki miljonit elanikku, pole tarvis mingit valitsuse toetamist. Nüüd Te aga tahate, et kirjanik peaks ainuüksi kannatama rahva vähese sigivuse pärast.

Teie lähete oma kirjutise lõpul tõsiseks ja soovitate mitte järeldada, nagu Te oleks täiesti eitaval seisukohal igasuguse kirjanduse vastu. Ei, Teie koguni pooldate kirjandust, aga ainult hääd ja mitte-kahjulikku kirjandust. Ilmneb, et Teie olite kogu oma kirjutise rajand maitse-küsimusele. Ja siin see vastus ongi. Maitse asjus on nõnda: memmele — maa-sikas; tütrele — fui! Diktaator ega moraalitsensor ei saa oma otsusi ja tehinguid rajada ainult maitsele. Säärane diktaator langeks juba kolmandal päeval, sest maitseid on palju.

Nüüd aga, härra Aavik, pöördume jälle algusse ja kõneleme Teiega keeleuendamisest. Keeleuendamine ja keelerikastamisega Te olete annud meile, kirjanikkudele, keda Te ristite ühiskondlikuks paheks ja rahvuslikuks hädaohuks, võrratu relva levitada surmakutseid eesti rahvale. Teie „kultuuristate“ ja rafineerite keelt, kuipalju vähem pahet oleksid eesti kirjanikud teinud enneaavikulise keelega. Kas Teie, härra Aavik, ei ole mõelnud, et kõige kurja juur Te ise olete? Kas Teie pole mõelnud lõpetada keele „suursugustamist“, „rafineerimist“, „kõlastamist“, „kaunistamist“? Te muidugi keelaksite sellisel korral suursuguse keele tarvitamise diktaatori kaudu ja lubaksite ainult tarvitada seda neil kirjanikel, kes kirjutavad hääd ja mitte-kahjulikku Teie mõttes. Oletame, et see nii sünniks.

Aga kuidas keelaksite selle Teie propageerit kauni, jauni, kõlava, suursuguse ja rafineerit keele tarvitamise ühiskonnas? Ma mõtlen: Teie pidev hüüe keele kaunima kõlavuse poole, rafineeringu ja suursugususe poole evib säärase tagajärje rahva seas, et see hakkab ühes keelega rafineeruma, „kultuuristuma“, põlgab tööd, ajab taga luk-

sust, püüab kramplikult sammu pidada viimiste euroopa moodidega kunsti ja pädagoogika alal, harrastab erootikat, korraldab iludusvõistlusi, sureb välja...

Eks Teie, härra Aavik, ise pole öelnud, et keel on rahvas.

PÜHAJARVE PARK

OTEPÄÄ JUUSAJARV

Mõned keelelised soovid¹⁾

1. *toorained* (pro „tooresained“). Vorm *toorained* on täiesti loogiline ja lubatav analoogia järele sõnadega *võõrsõnad, võõrkehad, kiirkiri*. Samuti võiks ka *kergsport, kõrglennukas, kaugnägevus*.

2. Mitte „käsitleda, esitleda, ahvatleda“, vaid *käsitella, esitella, ahvatella*, mis on kõlaliselt palju ilusam. Samuti ka muis vormes: *käsitelge* (mitte „käsitlege“!) — *käsitellakse, käsiteldi, käsiteldud* (mitte „käsitletakse, käsitleti, käsitletud“!) — (ma) *käsitelin*, (ta) *käsiteli*, (nad) *käsitelid* (mitte „käsitlesin, käsitles, käsitlesid“). Need vormid on „õigekeelsuse sõnaraamatu“ ja ametliku grammatika järele täiesti lubatud, seepärast tuleb aina imestada, et mitmed enam-vähem uuenduslikugi keele pooldajad ei taha või ei taipa neid tarvitada.

3. Illatiivis (sisseytlevas) mitte „juurde, meelde, keelde, hoolde“ jne., vaid *juure, meele, keele, hoole*: tuli mu juure — tuli meele — tõlgiti eesti keele — usaldas selle tema hoole — Nii lubatakse ka „õigekeelsuse sõnaraamatus“, kuigi sääl klambreis antakse ka „juurde, meelde, keelde“. Nähtavasti aga eelistab ka „õigekeels. sõnar.“ de-tumaid vorme (*juure, meele* jne.).

4. Tarvitage „kindlusetu, selgusetu, tähtsusetu, viisakusetu“ kõrval ometi ka *ebakindel, ebaselge, ebatähtis, ebaviisakas*. See setutsemine läheb niiviisi liiale.

5. Ärge ytelge „sama suur“, vaid ytelge *niisama*

suur, kui sõna „suur“ ees on mõeldud adverb. Sest „sama“ on asesõna (saksa k. „derselbe“), adverb aga on ja peab olema *niisama* (saksa k. ebenso). Seepärast: *sama* tähtis kysimus (saksa k.: „dieselbe wichtige Frage“); aga: *niisama* tähtis kysimus (saksa k.: „ebenso wichtige Frage“). Sõna *niisama* eest selle *nii* ärajätmine on üks neid keelelyhendamise ja uuendamise liialdusi ning vastuoksusi, millesse nyudis-Eesti tõusiklik publik nii kalduv on langema.

6. Tehke vahet sõnade *viimane* ja *viimne* vahel: *viimane* tähendab — ajalisel kõige lähem käesoleva hetkeni, eelmine, viimaks-mainitu; *viimne* — absoluutselt viimne teatavas seerias. Seepärast: *viimasel* ajal (s. o. käesolevale hetkele kõige lähemal ajal), — kui ta *viimasel* (s. o. eelmisel, hiljutisel) korral minu juures käis (tõenäoliselt tuleb ta edaspidi veel). Aga: need on *viimse* aja (viimse päeva) märgid — kui ta *viimset* (ehk parem *viimist*) korda minu juures oli (s. o. ta ei tulnud ega tule pärast enam); laupäev on nädala *viimne* päev ja 31. detsember on aasta *viimne* päev (ei nädalas ega aastas kui ajayksus ole rohkem päivi). Seepärast peab ka kuulutusis olema mitte „viimast korda“, vaid *viimset korda* või veel parem „*viimist* (II välde) korda“.

7. Praegune ametlik keel nõuab „päevi“, kuid tuleb tagasi minna veel hiljuti yldisel kirjanduses ja ajakirjanduses tarvitet *päivi, päivil* vormide juure, mis tunduvad palju loomulikumaina, kõlavamaina ja kergemini hääldetavaina kui „päevi, päevil“. Päälegi esineb *päivi, päivil* rahvakeeles õige laial alal. Kui *päivi* ja *päivil*, siis muidugi ka *päivik* (mitte „päevik“).

*) Algus vt. „Olion“ nr. 5.

Joh. Aavik

Kõige suurem valik Lõuna-Eestis

päevapildi-aparaate

Alati saadaval värsked päevapildi-tarbed.

G. F. LIBLIK

Tartu, Suurturg 10. Telef. 6-30.

K. LUKK'i *pildiraamitööstus*

Asut. 1888. a.

ja äri

Asut. 1888. a.

TARTUS. PROMENADI TÄNAV NR. 4

*Stiil-, ümmargused ja ovaal-
raamid igas suuruses*

*Kuld-, polituur- ja vaksee-
ritud pildiraami liistud*

Sisseraamitud pildid

HINNAD VÕISTLEMATA ODAVAD

Ilmusid müügile:

ENDEL LOIDE

LUCIFER

Igaviku tragöödia 12 pildis

Hind Kr. 3.25

(1. trükk lõpukorral)

ja sama autori

SUSANNA

Näidend 9 pildis

Hind Kr. 2.—

Saadaval kõigis paremais raamatukauplustes

PEALADU:

„Päevalehe“ raamatukauplus

Tallinnas, Pikk tän. 2 ja S. Karja tän. 23

Suve hooajaks

inglise ja kodumaa vabriku-
test moodsaid meesterahva

ülikonna- ja
palituriideid

+

Prantsuse vabrikutest
viimaseid uudiseid

kleidisiidi

+

Soovitame suures valikus
võistlemata hindadega

RIIDEKAUBALADU

TSCHERNOV, LUKSEP & K_o

Tartus, Kaubahoov nr. 6-7
Telefon 156

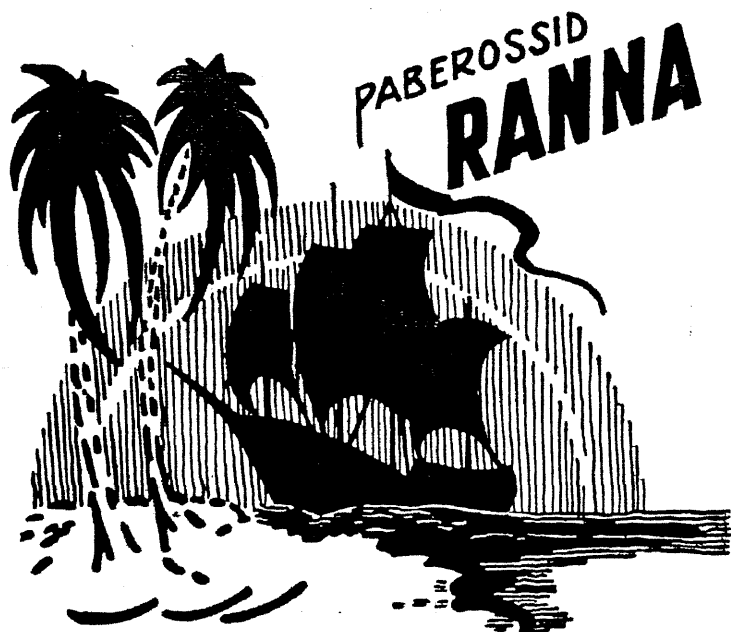
Oscar Stude raudtee ametlik ekspeditsioon

Tallinna, S. Brooksmägi 14, tel. 7-05
Pärnu, Pühavaimu tän. 8, tel. 2-31
Tartu, Jaani tän. 24, tel. 8-15
Valga, Maleva tän. 1, tel. 1-39

Narva, Kiriku tän. 22, tel. 2-70
Viljandi, Suurturg 9, tel. 1-04
Võru, Kreutzwaldi tän. 57, tel. 1-11
Põltsamaa, Lossi tän. 15, tel. 32

Igasuguste raudteesaadetiste kojutoimetamine igast Eesti raudteejaamast eelpoolnimetatud linnades ja ümberpöördult. Saatjatelt kodunt äratoomine ja veodokumentide muretsemine. Järelmaksude inkasso raudteevalitsuse vastutusel

Pöörduda kirjalikult või telefoni teel mainitud aadressidel või jaamaülemate poole

PABEROSSID

RANNA

on kuulmatu ja seninägematu
rekord oma headuse,
pakkimise ja hinna
poolest

25 TÜKKI AINULT 15 SENTI

SAADA IGALPOOL

A-S. TARTU PÄRMIVABRIKU

„VESIRAVILA“

Dir. prof. dr. med. L. Puusepp. — Tartus, Pikk t. 60/62. Kõnetr. 34
Ambulatoorne ja statsionaarne (kliiniku) ravimine

Ravitakse: *Närvihäigusi*, nagu närvide nõrkus, kõiksugu närvipõletikud, išias jne.
Ainevahetuse häigusi: podagra, liigrasvumine
Reumatismi: lihaste reumatism, liigeste põletik ja selle kroonilised vormid
Terapeutiline osakond: pärmivedeliku-, süsihappe-, vahu- ja teised arstl. vannid, raba-massaažid, dušid — charcot ja teised, ravimine elektriga, valgusega ja massaažiga

Asutis on avatud kella 12—8 õhtul. Arsti vastuvõtmine kella 12—5 õhtul

JUHATUS

Hind 75 senti